

politic' ZATVORENIK

GODINA XIV. - RUJAN 2004. CIJENA 15 KN

BROJ

150

19. SVIBNJA 1907.

Ko Petrarca Loru jutros sam te snio
U okviru drevnom pobožnog portala,
Zastava ti đačka iznad glave sjala,
O, to nije sanak, ludi sanak bio!

Prognanik u pučkoj rulji sam se skrio,
Suza mi je krišom na rukave pala,
Kad su grička zvona od sreće zaplakala
I studentski barjak s kalpakom se vio.

Ti u crkvu, ja - ko prosjak kunjah vani,
Jer me svaki pandur mogo uhvatiti...
Ko četrdeset osme grozni su nam dani!

Slobodan je Hrvat sve to teže biti,
Zato tužan lunja tudim tlom bez puta,
Kao zvuk od zvona kad kroz šumu luta.

Antun Gustav Matoš

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDsjEDNIK DRUŠTVA
Jure Knežović

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil,
Ljubomir Brdar, Zorka Zane,
Jure Knežović

OVAJ BROJ UREDITO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovićeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn

Godišnja pretplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***

Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: 416446-7101 S.W.I.F.T.
Code VBCRHR22 kod Volksbank d.d. Zagreb
***

Rukopisi se ne vraćaju,
list uredjuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.
***

ISSN 1331-4688
***

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***

www.hdpz.htnet.hr

Slika na naslovnoj stranici:
Sv. Rok - mjesto s kojeg je uklonjena spomen-ploča
dr. Mili Budaku

BOLJŠEVIZAM U FRAKU

U Hrvatskoj se već dugo ne vide boljševici u crnim kožnim šinjelima i ulaštenim čizmama, ali zloduh koji ovih dana uznemiruje ne samo žrtve boljševizma, nego svakog pristašu pravnog sustava zorno podsjeća na dane kada su padale optužbe i glave u jednom danu, a nije SE smjelo posegnuti za pravnim lijekom protu nepravednom i nepravnom postupku vlasti, koja se rado zove demokratskom i kreće u krugovima zapadnih demokrata, izdajući se za njima ravne i duhom i odijelom.

Frak može obući i hulja.

Djela ih izdaju, to smo slušali još kao djeca. Boljševika koji se izdaje za demokrata, koji tvrdi da je revidirao svoj boljševički stav najbolje izdaje njegov odnos prema žrtvi. A što vidimo ovih dana? Bezakonje, izravno petljanje vlade u lokalne i privatne nadležnosti svojih građana bez mogućnosti na pravni lijek. Možda bi usporedba s gradnjom kuće bez ispravne dozvole bila dobra. Zamislite, netko gradi takvu kuću a vlada pošalje, na račun poreznih obveznika, rušilačke ekipe, ne upozoravajući graditelja da se ima uskladiti sa zakonom ili sam maknuti takav objekt. Kakve bi to uzbune izbile zbog takvoga nepravnog čina nenađežne institucije. To se upravo događa, ta nenađežnost koja se eto iskazuje kao boljševizam u fraku.

U europskim državama koje su izašle iz komunizma provode se revizije procesa s ciljem rehabilitacije žrtava totalitarnog i nepravnog komunističkog sustava. Čak i u Sloveniji. Ali Hrvatskoj nije potrebna revizija, ona čvrsto vjeruje u pravnost komunističkih presuda, a to je taj boljševizam koji i dalje djeluje kroz mozgove djece i unuka okrvavljenih predaka. Kako razumjeti one koji imaju neki nekomunistički pedigree a zavijaju s vukovima? To je naš problem, to je ono gadljivo u hrvatskoj politici čiji političari traže smrdljive europske rupice u koje se mogu zavući.

Je li to zaslужila hrvatska žrtva, položena na oltar domovine, da bi kojekakve hulje mogle izvršavati beogradske i slične želje? A što je s komunističkim zločinima, sa stotinama tisuća nevino i bez suda pobijenih građana? Gdje je tu njihova želja da se ne naškodi pravu?

Jure KNEZOVIĆ
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika

PRAVNA DRŽAVA U LORI I SVETOME ROKU

Rušenje spomen-ploče dr. Mili Budaku u Svetome Roku, izvršeno po nalogu *narodne vlasti*, poučno je iz više razloga.

Prvo, uklanjanje spomen-ploče Budaku s polupismenim tekstom, ili istodobno rušenje nekakvog kamena podignutog u čast Juri Francetiću, kojeg je najglasnije branio čovjek koji je u demokratskoj Švicarskoj pravomoćno osuđen kao žbir jugoslavenskoga političkog redarstva, nije važno samo po sebi. Budak i Francetić su povod, ne razlog. Važnija je poruka koja se šalje hrvatskoj javnosti. A ona glasi: Beograd i Bruxelles su mjere hrvatskog rodoljublja, odnosno, ne može biti dobro za Hrvatsku ono što ne nade povoljna odjeka u Beogradu i Bruxellesu. Tamo se donose najvažnije odluke za sudbinu nacije; na Zagrebu je slušati i izvršavati.

Dруго, Sanaderova vlada pokazuje kako je spremna svoju slugansku ulogu izvršavati i flagrantnim kršenjem zakona. Jer, pozivanje na «izvorišne osnove» (dakle, nenormativni dio) i čl. 107. Ustava Republike Hrvatske ni na koji način ne može biti pravnim osloncem za postupak na koji se vlada – pod okriljem noći, poput kakva tata - odlučila. No, to istodobno pokazuje koliko su dalekovidni bili oni kritičari «izvorišnih osnova», koji su još 1990. ukazivali na to da će Tuđmanovo inzistiranje na zavnohovskim frazettinama prije ili kasnije dovesti do novih trauma i podjela u hrvatskome društvu.

Treće, neodlučnost vlade da u svakom trenutku, jasno i nedvojbeno kaže kako komunizam smatra zločinačkom totalitarnom ideologijom, svjedoči o spremnosti vlade da se te podjele još više prodube. Jer je komunizam još uvijek duboko u svim porama hrvatskog društva. A to što mu gospoda Pusić odnedavno nježno tepe kao «socijalizmu», pokazuje samo da ona ne zna (ili, bolje, ne želi znati) kako su komunisti – na početku krvavog puta koji je za sobom ostavio više od stotinu milijuna uglavnom mirnodopskih žrtava – upravo brutalno obračunali sa socijalistima («eserima») koje su još desetljećima nazivali «socijalfašistima». I oni koji govore o komunizmu kao «pozitivnoj, plemenitoj ideji», koja je samo «znala skliznuti u nasilje», valjalo je i valja reći kako je komunizam baš svagdje, od Kamčatke do Kube, od Mongolije, Koreje i Kine do Angole i DDR-a značio jednostranački sustav, dokidanje temeljnih ljudskih prava, teror, nasilje, neslobodu i glad. I ako nigdje nema iznimke, ako je povijest komunizma svagdje beziznimno samo zločin, kako se onda može govoriti o «plemenitoj ideji» i «odsklizavanju»?

Četvrto, slučaj uklanjanja spomenika koji se zbiva skoro istodobno s ukidanjem presude pripadnicima Hrvatske vojske osumnjičenima za zločine u Lori, jasno pokazuje stanje na hrvatskoj medijskoj sceni. Isti oni koji, makar nerado, priznaju kako je proces Mili Budaku bio sve prije nego zakonit i pravedan (jer čovjek je, kao i mnoštvo drugih, smaknut a da mu nije dana prigoda da se brani), majestetično zaključuju kako to ipak ne dovodi u pitanje utemeljenosti konačne osude. Postupovne povrjede, po njima, ne smiju dovesti u pitanje valjanost presude. Bez obzira na njih, kaže Jelena Lovrić, Budaka je trebalo suditi i osuditi. No, kad je posrijedi Lora, onda je druga stvar. Onda je potrebno izvršiti snažan politički i medijski pritisak da bi se presuda, donesena u postupku u kojem su poštovane sve zakonske norme, ukinula. Upravo na tragu završne rečenice iz nazovi eseja Slavenke Drakulić o haškim optuženicima: Hrvatska se nije dokazala kao pravna i demokratska država, jer u njoj hrvatski osumnjičenici za ratne zločine bivaju – oslobođeni. Drugim riječima, treba ih osuditi. Uvijek i bezuvjetno. Bez obzira na to ima li dokaza da su upravo osumnjičenici počinili zločin koji se – kako konstata ukinuta presuda – nesumnjivo dogodio. Hrvati moraju biti osuđeni! Ako je za to potrebno kršiti zakon, kršit ćemo ga. Ako je za to potrebno rastezati procesne norme, i to ćemo učiniti.

A najtužnije od svega je to što Hrvati imaju vladu koja doista misli kako će najbrže k cilju podvijena repa. No, zar vrijede ciljevi koje se postiže na taj način?

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

NOSTALGIČARSKO TEPLANJE
JOSIPU BROZU 2

Tomislav JONJIĆ

"AUTOCTONIA", ZA ONE KOJI
IMAJU KORIJENE, ALI
NEMAJU... PAMETI! 3

Vlado JURCAN

PISMA IZ ISTRE 4

Blaž PILJUH

O MILI BUDAKU, OPET 5

AKADEMIKOVA NEUSPJELA
MATURALNA RADNJA 9

Tomislav JONJIĆ

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE
BUDAKA (I.) 16

Dr. Jere JAREB

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I
HRVATSKA DRŽAVA (VII.) 24

Ivan GABELICA

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI
LEKSIKON HRVATSKIH
POLITIČKIH UZNIKA (XXVIII.). 28

Jure KNEZOVIĆ

HRVATSKI NACIONALNI
POKRET (1954.–2004.) 30

Dr. sc. Ivan UDOVIČIĆ

JOŠ O STRADANJU
SRIJEMSKIH HRVATA 32

Ana DUJMOVIĆ

S BLEIBURGA NA
DESETOGODIŠNJU ROBIJU (II.). 33

Marijan BOŽIĆ

POKRET «ŽUTIH
SVEĆENIKA» I NASTANAK
HRVATSKE STAROKATOLIČKE
CRKVE (XII.) 37

Dr. Zlatko MATIJEVIĆ

NOSTALGIČARSKO TEPLANJE JOSIPU BROZU

(Uz ilustraciju na posljednjoj strani korica)

Želeći zadržati svoje nasiljem i zločinom stećene položaje, jugoslavensko-komunistički nostalgičari (danas ogrnuti plăstem demokratičnosti, humanizma i antifašizma) svako malo proizvode afere i slučajeve. Zahvaljujući toj tužnoj činjenici Hrvatska još uvijek živi u prošlosti. Dojučerašnji partijski jurišnici i odani pri-padnici JNA sustavno ističu svoju pob-jedničku ulogu u Drugome svjetskom ratu, tvrdeći da je ona ujedno značila pob-jedu i slobodu Hrvatske. No, da je tako, Hrvati ne bi 1991.-1995. morali ponovno proliti more krvi, da se oslobođe upravo te JNA i države koju je ona imala braniti.

Kako danas ne prolaze bjesomučne, zapjenjene hajke na «narodne nepri-jatelje», koje su bile svakodnevica ne samo 1945., nego i u doba Deklaracije (1967.) ili nakon Karadordjeva (1971./72.), jugoslavenski nostalgičari svoju žal za prošlim vremenima pokušavaju odjenuti frazama o interesima Hrvatske. Današnja suverena Hrvatska, tvrde oni, ne bi bila moguća bez Josipa Broza, «antifašističke borbe» i ustava SFRJ iz 1974.

Da nije bilo «antifašističke borbe», Hrvatska bi se ponovno našla u unitarnoj, karadordjevičevskoj Jugoslaviji, a četnici bi izvršili veće pokolje od partizanskih. Tako se na budalaštine nastavlja glupost i zloba. Prvo, komunistički zaokret prema federalizmu dio je komunističke međuratne taktike. Da nije bilo hrvatske narodne borbe nakon 1918., Sima bi Marković još dugo personificirao komunistički stav o prvoj Jugoslaviji. Drugo, više je nego neozbiljno raspravljati o tome bi li Hrvatska 1945. opstala da protiv nje nisu rovarili unutarnji neprijatelji. No, to ovdje nije ni važno. Važno je to, da njezine unutarnje neprijatelje nije motiviralo neprijateljstvo prema fašizmu ili nacionalo-cijalizmu, pa ni ideološka suprot-stavljenost ustaškom pokretu, nego težnja za obnovom Jugoslavije i služenje Londonu ili Moskvi. I treće, pitanje je bi li se četnici upustili u zločine onakvih razmjeru u kakve su se – diljem svijeta, pa i u Hrvatskoj – upuštali komunisti. No, kad bi se o tome jednoznačan odgovor i mogao dati, znači li to da zločinca treba nagraditi, samo zato što bi netko drugi na njegovu mjestu napravio još veći zločin?!?

Na kako klimavim nogama stoe majes-tične izjave naših «antifašističkih poli-tičara» ili šarlatana poput aktualnog predsjednika države, govore i tvrdnje kako su Broz i Ustav iz 1974. temeljci osa-mostaljenja današnje Hrvatske. Jer, hoće se da se Badinterova komisija oslanjala upravo na taj Ustav.

Ostavljajući po strani raspravu o tome kako je i zašto došlo do «avnojskih granica», a u sklopu koje bi se mogao ope-tovati prijedlog s ovih stranica, da Titu i partizaniji pravi spomenik valja podići kod Neuma, ovdje recimo da ni to nema veze s istinom!

Konferencija o Jugoslaviji, koja je ute-meljena 27. kolovoza 1991. na izvanrednoj sjednici ministara vanjskih poslova zemalja Europske zajednice u Bruxellesu, konstituiralo je i Arbitražnu komisiju koju je tvorilo pet članova, sve predsjednika ustavnih sudova zemalja članica EZ. Komisijom je predsjedavao predsjednik Ustavnog suda Francuske Republike, **dr. Robert Badinter**. Kako je ta komisija utvrdila svojom odlukom od 4. srpnja 1992., već 7. rujna 1991. na snagu su stupili uvjeti određeni Deklaracijom o Jugoslaviji (od 27. kolovoza 1991.), te se od toga dana sukobi na području SFRJ prestaju smatrati unutarnjim sukobima. Drugim riječima, svi sukobi nakon tog dana su međunarodni sukobi, sukobi među državama. Hrvatska je faktično postala suverenom državom. U međunarodnom je pravu, naime, notorno da priznanje ima tek deklaratoran značaj: država se priznaje jer već postoji; ne priznaje se država da bi time tek nastala.

Nakon što je predsjedatelj Konferencije o Jugoslaviji, lord **Peter Carrington** 20. studenoga 1991. Badinterovoj komisiji prosljedio upit Srbije i Crne Gore, mogu li se «unutarnje granice između Hrvatske i Srbije te između Bosne i Hercegovine i Srbije smatrati granicama u smislu međunarodnoga javnog prava», Komisija je 7. prosinca objavila Mišljenje br. 1, datirano 29. studenoga, kojim se konstatira da je Jugoslavija u stanju raspadanja. Ponavljajući kako je došlo do tog

mišljenja, Komisija je 11. siječnja 1992. objavila Mišljenje br. 3, u kojem se navode međunarodnopravni argumenti u prilog stajalištu da se granice republika imaju smatrati državnim granicama. Nigdje nikakva spomena ni AVNOJ-a, ni ZAVNOH-a, ni Tita, ni Ustava iz 1974. i sličnih himera!

To mišljenje u engleskom izvorniku ob-javljujemo na koricama našeg mjesečnika.

Istdobno, recimo i to da je na stranici hrvatskog tiska nedavno objavljeno podsjećanje na to da je, «prigodom uru-čivanja počasnog doktorata Sveučilišta u Zagrebu gospodinu Robertu Badinteru, predsjedniku Međunarodnog arbitražnog povjerenstva, gospodin Badinter dao je intervju novinarki Hrvatske televizije **Silviji Lukš** u kojem je on na pitanje o utjecaju 'ustava bivše Jugoslavije iz 1974.' kate-gorički odgovorio da je njegovo arbitražno povjerenstvo djelovalo i odlučivalo: 'Na temeljnim načelima međunarodnog prava' bez ikakvog povezi-vanja s Ustavom iz 1974. godine. Obrazlažući tu tvrdnju, gospodin Badinter je rekao: 'Pošli smo od činjenica koje je nalagala realnost, a to je da se bivša savezna Republika Jugoslavija raspadala. To nije bila politička odluka, nego čin-jenično stanje. Savezna država u kojoj se događaju oružani sukobi, u kojoj više nema zastupanja same države, u kojoj se javne službe raspadaju, više nije država. Bivša se Jugoslavija raspadala. Trebalo je djelovati polazeći od toga, te se usre-dotići na budućnost svake od država...' »

Pametnomu dosta. No, da će **Mesić** i slični iznova kokodakati svoje naučene pjesmice, ne treba sumnjati. Ali se na njih ne treba ni obazirati. Beznačajnosti će uvijek biti.

(T.J.)

U HRVATSKOJ ZABRANJEN HRVATSKI GRB!

Navijačima koji su 4. rujna 2004. na sjevernoj tribini maksimirskog stadiona gledali međunarodnu utakmicu Hrvatska – Mađarska, zaštitari su – navodno po naputku Hrvatskoga nogometnog saveza – oduzimali ne samo pirotehničke na-prave ili slične zabranjene navijačke rezervne, nego i – hrvatski grb!

Starijim malodobnicima **D. M.** i **Z. M.**, obojici iz Zagreba, zaštitari su na ulazu oduzeli navijački šal s natpisom «Hrvatska» - «Za dom spremni» - «Opet će se gusta magla spustiti», te kapu «šiltericu» s povijesnim hrvatskim grbom s počet-nim bijelim poljim, bez ikakva natpisa.

Njihov se odvjetnik pismeno obratio Hrvatskomu nogometnom savezu, tražeći objašnjenje, na temelju kojeg propisa su ti rezervne – a osobito onaj s hrvatskim grbom – zabranjeni. Odgovor još čekamo i o njemu će čitatelji ovog mjesečnika biti obaviješteni. A do tada, u **Sanaderovoju** je Hrvatskoj očito po-žljno nositi hrvatski grb sa socijalističkim obilježjima. To se ne kažnjava...

(T.J.)

"AUTOCTONIA", ZA ONE KOJI IMAJU KORIJENE, ALI NEMAJU... PAMETI!

Dobro je rekao onaj koji je rekao u *Glasu Istre*, da u ovo za političke teme sušno doba, dobro dođe svaka štupideca, pa i nekakva "Autoctonia". I dobro je rekao onaj koji je rekao, da je statut novopečene udruge pisala polupismena osoba. A od polupismenih politikanata što se drugo i može očekivati doli polupismena politika!

Dakle, tko je po **Sandriću** «autoctoni Istrian»? Samo onaj koji može dokazati da su mu predci u Istru došli do 1901. Svi drugi su "nasilno naseljeni, nepotrebni i nepoželjni..."! Slogan udruge: "Istru Istrianu, u Istru Istriane!" Inšoma, ki ni Istrian – van!!! A **signor Sandrić**, utemeljitelj udruge "Autoctonia" i utemeljitelj IDS-a s članskom knjižicom br. 2., nije na istarsku političku scenu donio zapravo ništa novoga. Sve je to već viđeno, već izrečeno, napisano ... pročitano (!) bezbroj puta od pojave Sandrićeva IDS-a. Između namjera jednog polupismenog Sandrića i želja njegovih nešto pismenijih partijskih drugova, poput tajkuna **Jakovčića** i demagoga **Kajina**, nikakvih bitnih razlika nema. "Istra – država" u njezinim povijesnim granicama! Još da im Talijani ustupe Trst, a Slovenci Kopar!

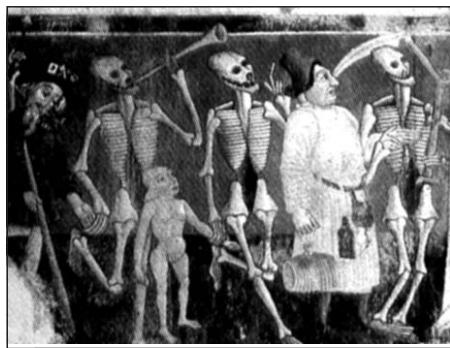
Samo što su Jakovčić i Kajin od Sandrića ne samo uspješniji, bogatiji, moćniji, nego su i pragmatičniji. Pa su na vrijeme (tamo od kolovoza 1995.!!!) shvatili da je srpskim krajinama i istarskim državama definitivno odzvonilo. Pa kad su suzice obrisali i progledali, vidjeli su da im ta omrznota, ali neizbjegna Hrvatska ipak omogućuje prihode kakve možda ni u "Istri – državi" ne bi imali. Pa zašto bi pljuvali u pun pijat i iza Sandrića stali! A brižan čovik i "Istrian" samo ponavlja, sada kad je Hrvatska neupitna, ono što su Jakovčić i Kajin govorili dok je budućnost Hrvatske bila itekako upitna!

A sad riječ – dvije o toj autoctoniji. I zašto **signor Sandrić** toliko jaše na toj 1901. godini kao razdjelnici vremenskoj između **auch...autoctonih** "Istriana" i **neautoctonih**, nepoželjnih došljaka? Odgovor je vrlo jednostavan. Kad bi se ta Sandrićeva **autoctonost** išla malo pomnije i dalje u povijest istraživati, ispalo bi da je u Istri "auctotonih" zanemariv broj! Kao, uostalom i u bilo kojem dijelu ljepe naše. Jer, koliko je potomaka, prastanovnika na ovim prostorima

Piše:

Vlado JURCAN

Vlaha, iliti Morovlaha, iliti Morlaka ostalo, ne bi bilo teško saznati. Ali koliko u Istri ima potomaka drevnih Histra jednom Sandriću bi bilo teško dokazati. A i ti Histri su bili mješavina Ilira i Kelta pa ni oni baš nisu bili... "autoctoni". Ki su bili, kako su govorili, kako su se zvali, ki će znati, kad su bili pismeni... otprilike kao Sandrić! Rimljani, koji su ih pokorili nakon dugih ratova (svaka čast hrabrim Histrima i kralju njihovu Epulonu!) razorivši posljednje utvrde, gradove Nezakciju, Mutilu, Favariju, bili su ipak, zar ne, okupatori! Pa ni od njihovih potomaka danas ni traga,

Vincent iz Kastva: Ples smrti

ili jedva ikakva traga u Istri. No sve je to područje istraživanja za one pismenije i od mene i od Sandrića. A poštenije i objektivnije od onih koji su svih tih godina promovirali "Istrijanstvo" i "Istru – državu"! Pa ako se i pronađu i prebroje svi potomci drevnih predaka "Istriana", u njihovim redovima, sasvim se sigurno ne bi našli ni Sandrić, ni Jakovčić, ni Kajin. Pa ni ja, koji sam i po ocu i po materi i po Sandriću doista «autochtoni Istrijanin». I autochtoni istarski Hrvat. Jer, kad bi se netko ozbiljnije potrudio da svim današnjim ausc...auct...autochtonim "Istrianim" pronađe porijeklo i korijenje, našao bi da ogromna većina nas svoje pretke treba potražiti u Dalmatinskoj Zagori i Bosni i Hercegovini.

A došlo bi se i do spoznaje da je i najveći broj današnjih (naglašavam, današnjih!) istarskih "Talijana" sasvim sigurno hrvatskog porijekla. A da se to

dokaže ne bi trebalo ići ni do Sandrićeve 1901. godine. Kladim se da im djedovi ili predjedovi, beknuti nisu znali na talijanskem. Ali je fašistička Italija ognjem i mačem iskorjenjivala hrvatski jezik i hrvatsko ime u Istri. Toliko za one koji lupetaju o "konvivenci"!

Ne budi mi zamjereno, ali moram kao primjer spomenuti jednog od utemeljitelja fašizma u Istri. A to je bio stonoviti **signor Giovani Marachi**. Koji se je prije toga zvao **Giovani Mrach!** A još prije toga... **Ivan Mrak!** Uz dužno štovanje prema pravim Talijanima u Istri, prezimena "Talijana" dovoljan su dokaz svakome. Nemojte mi samo reći da Mestrovich nije bio Meštrović, da Radin nije bio Radić, da Milotich nije bio Milotić, da Radeticchio nije bio Radetić, da Pastrovichio nije bio Paštrović, da Modrussan nije bio Modrušan, da Crisanas nije bio Križanac!

A ja bih sve te projektante "autoctonia", autonomija i sličnih štupideaca, posebno one koji obnašaju vlast, priputao i to, koliko su se potrudili da se sačuva ono što je doista autochtono u Istri? Koliko su dosada izdvajali, izdvajaju i namjeravaju izdvajati šoldi iz svoje kase da se sačuvaju lokalni dijalekti (jednako hrvatski i talijanski!), običaji, folklor, nošnja? I hoće li sada, kad je država smanjila "alimentaciju" našem podolcu "Boškarinu", dopustiti da opet dođe na rub izumiranja? Ma briga njih za sve to. Demagoškom naklapanju o "Istrijanstvu" nisu potrebni ni Boškarin, ni istarska tradicija, ni povijest, ni etnologija. Jer tu, sasvim sigurno, ne mogu naći uporište za svoje politikantske nebuloze. Žalosno je samo to što se od "autochtonih Istriana" tako izjašnjavaju uglavnom istarski Hrvati. Koji ne vide čak ni to da istarski Talijani žilavo čuvaju svoju nacionalnost i izjašnjavaju se (sasvim ispravno!) kao Talijani!

Zašto se je Kajin odrekao Sandrića? Vrlo jednostavno! Pa nisu u IDS-u toliko blesavi da se odreknu podrške svih onih ... "neautochtonih" birača, kad se je u posljednjem popisu stanovništva u Istri svega oko 8 posto izjasnilo da su "Istrijani"! Da je Sandrić predložio da se iz Istrije istjeraju svi oni koji su došli... poslije 1991., e tu bi se oni složili! Jer je takve, eto, **Tuđman** poslao da im podmuklo, zločinački... "kroatiziraju" Istru!!!

PISMA IZ ISTRE

Ovca je vunena životinja!!! Imamo HSS! I ništo malo priostalih seljaka! I ministarstvo poljoprivrede! I ministra! Čoban-kovića! E, ali nimamo čobane! A i da ih imamo, ne bi imali ča čuvati! Di su nan ovce, prazi, janjci, koze, prči, jarići? Da je na staroj cesti Rijeka – Zagreb svaki dan nestajalo jeno dobro stado, sančita. Zdihovo! Miris janjetine s ražnja! Hvala lipa! Forši to ni stiglo s planinskega pašnjaka, nego s ... gradskega asfalta! A dobavljač ... šinter!

Za industrijske revolucije u Engleskoj ... "ovce su pojile seljake"! A ko je poli nas pojia sela, se lipo zna!

Ne znan ča delate kad van je dosta uve naše suvremene i sumorne civilizacije, uljudbe to jest. Ja obično zbrišen u divljinu.

Prošlega lita san bija na Dugen otoku, u Telašćici. I obilazija kornatske otoke i otočice na tum-tum-tum, staroj pasari. Ča da van rečen, vidija san ukupno 3 (tri) ovce! A duplo više divljih muflona, samo na jenen mistu! Uvega san lita zbrisala na jedan otočić malo sjevernije. Ujutro rano kad se ustanan i voči umijen z friškon vodon iz šterne, moren viditi naprid Pre-mudu, Silbu, Olib. Na drugen kraju su Ist, Molat... Koja je to lipota! Lipota pustoši? Eli pak biblijska... grozota pustoši!!! Jer na cilen ten otoku sada smo jedini otočani ja i moja Nadalina! (To mi je žena, koja se slučajno zove kako i moja pokojna baba!) Povrimeđo dođe i šor Miljenko, naš nabavljач s Ista. Bivši pomorac, zadnji romantik i zadnji stanovnik uvega pustega, mrtveg sela na istoimenen otoku. Dođe povrimeđo da bi starinu svoju vidija, nahranila zadnjega stalneg stanovnika, jenega brižnega, navoljnega, čoraveg mačka! Prazne hiže

**Pita žena za čoveka
več pol veka kak ga čeka.**

**Kčerka pita za svog joca
kam je nestal, gde je, što zna?**

**Pita sestra za svog brata
kam se zgubil, nema traga.**

**Da je vidi, ima želju
ostali su tam vu Celju.**

**O, slovenska zemla siva
- Hrvate si podse skrila!**

Slavko ČAMBA

Piše:

Blaž PILJUH

su drugi poprodavalni Talijanima, Slovencima, Zagrebčanima.

A bilo je, povida šor Miljenko i težaka i dice i koza i ovaca i tovara. I lozah i ulikah. Resli su i krumpiri i pomidori inšoma ničega ni falilo. Ma ljudi su pošli po svitu. Jer se poli nas nikad i nideri ni isplatiло biti seljak. Pa još i na otoku!

Večeras van uvo pišen, poli svitla petrolejke. Televizija mi nanke malo ne fali. Tranzistorić si upalin samo kad su vijesti. Mobitelj ... e jebiga, pa ne more se baš prez svih tekvinah dvadesetega stoljeća. A ja san se i u prostoru i vrimenu potpuno priseljila u 19-to stoljeće. I ča mi fali? Niš! Tu ja zapravo i spadan. Jer ipak mi puno tegu danas fali. Iz ditinjstva mojega nezaboravnega. I vrimena jenega neprižaljenege! I did moj Ive mi fali i baba moja Nadalina i zvono na blagu i klepetac na ovci i tovar i koze i ovce, janjci i jarići.

A, ma! Ča ja znan. Forši tako brita biti. Ki mi je kriv ča ja, bolesno nostalgičan i zjenin vrimenon zavajk obilježen, nikač stvari ne moreni ni shvatiti, ni prihvatiti. Pa ni to, da danas jeno gradsko dite na pitanje "Ča je ovca?", odgovara: "Ovca je vunena životinja!!!" (Žetvenjaka miseca, 2004-tega lita gospodnjega.)

Ni lako biti Robinzon...

Vero ni, van ja rečen. Koji me vrag tira da u uvoj idili, na pusten otoku, namisto da samo cvrčke i tiće slušan, palin tu napast i slušan te glupe vijesti. Kako su poskupili naftni derivati. Pak ču sad morati uvesti strogu štednju. A ne goriti petrolejku do kasnih noćnih urah, igrati trešete i briškulu z mojon Nadalinom. Samo... kakovu zamjenu da najden u tim dugim noćnim uram, kad se ud silne tišine ne more zaspasti. E, da san dvajset lit mlajži? A ovako mi moja bolja polovica svako jutro prid nos vrže jenu tabletu "antisklerina". Ča će mi to, kega vraga, ter niman nikakovih obavezah. I moren puštiti slobodno mozak na pašu. "Antisklerin"! Pa da! Kako se zajno nisan domisljava! To je zato da ne zabin... kad smo zadnji put delali... une stvari! To se samo vrag ženski uspaljeni more domisliti, van ja rečen!

Ča san još stija reći? A, da! I auta su poskupila. A željeznica je dobila subvencije, pak će valjda pojeftiniti. Moga bin si kupiti koji vagon! Eli barem kupe! Eli barem klupu u drugen razredu. Ali skupa auta su manje poskupila ud

jeftinijih. Forši si kupin "Mercedes", eli "Maserati", eli "Porše". Pak ču hrpu šoldi uštediti na porezu!

I da će nami penzićima vratiti dug, su rekli. Vero će, frišku figu! To će oni lipo odugovlačiti, deset puti raspravljati, i kad stvar dođe do desetega čitanja, više ud po penzića će pokrepivati! Ud starosti, bolesti, gladi! A una druga polovica ud infarkta! Kad saznaju koliko njin stvarno vride dionice koje su njin uvalili umistio šoldi! Uostalen ča niste čuli kako se u Saboru govori o... konačen rješenju žid... škužajte, umirovljeničkega pitanja! E, ali su zato pod hitno riješili pitanje alkohola u prometu. Neka narod samo puni proračun. A oni, tako i tako imaju službena auta i vozače!!!

Hrvati... izabrani narod!?

Forši ćete reći da san munjen, ma ja san siguran da su Hrvati izabrani narod. Kako? Lipo! Izabrala nas je Europa i Amerika da nas zajebavaju! Do mile volje! Tako nan i triba, kad se damo ama baš ud svakega zajebavati, maltretirati, ponizavati.

Mi zapravo još nismo dostigli potrebni nivo da bismo bili ravnopravni član jene europske uljudbe. Jer ljudska civilizacija je pasala dugi put da bi bila to ča je danas. Najprije su bili majmuni. Pak čovjekoliki majmuni. Pak majmunoliki čovjeci! I tek onda je došla Europska zajednica! A mi Hrvati smo još tamo na početku. Zapravo još ni na početku. Nismo još ni šimje! Pak zato Europa i Amerika delaju šimje ud nas! Sve u najboljoj namjeri, da ubrzaju naš put prema europskoj uljudbi! Ala, p...a njin materina svima skupa! Ča su nan rekli? Da ako tako nastavimo da čemo zasluziti dojti u njihovo fino, civilizirano društvo skupa z ... Makedonijom i Albanijom!!! Majko moja mila! Pa ki je tu munjen! I ki se pravi munjen? Z Albanijom koja je još do prid koje lito bila hermetički zablindirana z tisućami bunkera, bodljikavon žicon i minskin poljima! Z Albanijom di i danas po Tirani ima kud i kamo više konjskih snaga upregnutih u drvene voziće, nego ča hi je u motorima automobilu! Z Albanijom u kojoj je do pada Enver Hodža ribarima zabranjeno bilo imati barku. Da nebi u napast došli na truli, kapitalistički Zapad pobignuti!" Aj, tužna se legla, žalosna se ustala!" bi rekli da je živa pokojna Luca Tometina. Molin? Ne znate ki je bila Luca Tometina?

Ča van je moren! Da ste iz mojega sela bite znali! Pusti otok, žetvenjaka miseca dvamiljara i četvrtega lita. (Di je to? E, da van nebin još i to reka! Pak da ovamo nagrnete kako ovce na so!)

Vaš Blaž Piljuh

O MILI BUDAKU, OPET DESET ČINJENICA I DESET PITANJA S JEDNIM APELOM U ZAKLJUČKU

U povodu najnovije medijske hajke na Milu Budaku, u kojoj na nedostojan način, osim notornih neznačica, sudjeluju i ostrasheni njegovi politički mrzitelji, a da bi se dokazala vjerodostojnost načela depolitizacije pravosuđa i afirmacije pravnih kriterija u pravnoj državi, što je po svojim Ustavnim odredbama Republika Hrvatska, iznosimo deset činjenica i postavljamo deset pitanja.

Evo najprije tih činjenica:

1) Mile Budak, zagrebački odvjetnik i član Hrvatske strane prava, koji je pred kraljevskim sudom u Kraljevini SHS, svibnja 1925., branio komunističkog prvaka Vladimira Čopića, tada već i autor dviju zapaženih knjiga književne proze, "ličkih priča" *Pod gorom* i "zapisa jednog malog intelektualca" *Raspeće*, tiskanih u nakladi Matice hrvatske, napadnut je 7. lipnja 1932., oko podneva, u kućnoj veži zgrade u Ilici 10, po naredbi beogradskih vlasti u organizaciji Uprave policije u Zagrebu. Atentat su izvela trojica policijskih plaćenika zadavši mu nekoliko udaraca željeznom šipkom po glavi. Liječen je u zagrebačkoj bolnici 38 dana.

2) Sedam mjeseci kasnije, zajedno sa suprugom Ivkom, otišao je u emigraciju i prisupio Ustaškom pokretu.

3) U Zagreb se vratio, mimo suglasnosti Ante Pavelića, 6. srpnja 1938.

4) Odmah objavljuje roman u četiri knjige *Ognjište*. O tom romanu napisano je nekoliko desetaka najpohvalnijih prikaza kako u hrvatskoj tako i u srpskoj i u slovenskoj književnoj kritici, a jedan od njih napisao je i Josip Horvat u "Jutarnjem listu" 31. srpnja 1938. pod naslovom *Lička "Ilijada"*. *Reprezentativno djelo hrvatske književnosti*. Njegovu ocjenu do danas nitko nije osporio relevantnom književno-kritičkom prosudbom.

5) Obnavlja suradnju i prijateljstvo s Vlatkom Mačekom, ali poslije osnutka Banovine Hrvatske uhićen je 15. veljače 1940. i zadržan u zatvoru bez sudskog rješenja do 12. travnja.

6) Toga dana nađena je mrtva u zdencu Budakova vinograda njegova supruga Ivka. Ni do danas nisu rasvjetljene okolnosti njezine tragične smrti, koja ga je psihički utukla. Obolio na žuci i neposredno prije ustrojstva NDH operiran, tako da je 10. travnja 1941. dočekao u bolnici ne sudjelujući u proglašenju NDH.

7) U Vladi NDH zauzimao je položaj ministra bogoštovlja i nastave i nije bio inicijator tzv. "rasnih zakona", njih je donijela Vlada pod pritiskom Nijemaca, ali je na tome mjestu zavlačio koliko god je mogao i odgadao njihovu primjenu, zaštićujući kako Židove tako i Srbe koji su se našli kao profesozi zagrebačkoga Sveučilišta, o čemu je svojedobno, još u doba komunističke vlasti,

iznio činjenice Jaroslav Šidak. Nije poznat ni jedan jedini slučaj, da je ikome izravno nudio ikakvo zlo. Njegov pomirljivi govor na velikom političkom zboru u Virovitici ocijenilo je i beogradsko (Nedićovo) "Novo vreme" 19. kolovoza 1941. "glasom razbora iz Hrvatske". Dok je obavljao ministarsku službu njegov osobni vozač bio je Židov, a cijelo vrijeme NDH održavao je prijateljske

Dr. Mile Budak

odnose s nekoliko zagrebačkih židovskih obitelji, pa ga je njemački policijski ataše denuncirao zbog toga svojoj vlasti. Kao poslanik u Berlinu nije imao nikakva političkog utjecaja, a kao ministar vanjskih poslova uvjetovao je, dosta grubo i sasvim nediplomatski, uspostavu odnosa s Mussolinijevom Talijanskom Socijalnom Republikom Mussolinijevim odricanjem od Rimskih ugovora, zbog čega je bio prisiljen podnijeti ostavku. Time prestaje njegova politička aktivnost u Hrvatskoj.

8) U svibnju 1945. nije bio zarobljen od partizana, kao što piše "Vjesnik" novinar, nego su ga engleske vojne vlasti izručile jugoslavenskim partizanima 18. svibnja 1945.

9) Sudski proces vođen je protiv njega i još nekih suoptuženika pred Vojnim sudom II. armije u Zagrebu 6. lipnja 1945. Osuden je na smrt vješanjem, a presuda je izvršena već sljedećeg dana, 7. lipnja 1945., na 13. obljetnicu zagrebačkog atentata na nj! Za grob mu se ni danas ne zna.

10) Dokumentacija kako o provedenoj istrazi tako i o procesu pred sudom nije nikada bila predložena javnosti niti je bila dostupna znanstvenim istraživačima, niti je do danas proučena u cjelini.

A evo i pitanja:

1) Jesu li atentatori na Budaka 1932. i njihovi naredbodavci počinili zločin?

2) Je li cijelokupni proces, od istražnog postupka do suđenja pred Vojnim sudom II. armije u Zagrebu mogao biti korektan i pravno valjan s obzirom na činjenicu da je, uz tako tešku optužbu, istraža provedena za jedno popodne, a suđenje trajalo samo nekoliko sati, da su se i istraži i suđenje vodili bez branitelja i bez saslušavanja svjedoka obrane, čak i bez prava na žalbu, pa je tako teška kazna izvršena već sljedećega dana, ni dvanaest sati nakon izricanja presude? Jesu li i danas, u Republici Hrvatskoj, pravno respektabilni i takav proces, i osuda koja je na njemu donesena, a najzad i njeno izvršenje?

3) Je li takvim suđenjem izvršen prema njemu ratni zločin, i to nakon završetka rata?

4) Je li bilo regularno ubojstvo njegove 20-godišnje kćeri Grozde? Nakon što su je rastavili od oca, vojne vlasti Jugoslavenske armije pogubili su je negdje kod Škofje Loke, a prema nekim glasovima i silovali, bez ikakve optužbe, bez ikakve istrage, bez ikakva suđenja. Ubijena je, očito, samo zato jer je njegova kćer, a nikakva dokumentacija o tome ni danas nije poznata, kao što je nepoznat i njezin grob. Je li takva likvidacija ratni zločin? I to ratni zločin izvršen poslije rata?

5) Je li uvjerljivo kad dokazani ratni zločinci svoju žrtvu svrstavaju bez ikakvih dokaza u red ratnih zločinaca?

6) Rečenica "Srbe na vrbe", koju je izrekao u Varaždinu, a za koju je i sam priznao prijateljima, kad su mu zbog nje prigovorili, da mu je "izletjela", nije njegova rečenica: nju je prvi izrekao 1914. Slovenac Marko Natlačen, kojemu to nije smetalo da u vrijeme Kraljevine Jugoslavije bude istaknuti član slovenske Klerikalne stranke Antuna Korošeca, a onda, kao takav, sredinom tridesetih godina postane i ban Dravske banovine! To međutim nije isprika za nj. Budaku se ona ne može oprostiti, ali je li ta krivnja dovoljna da ga se proglaši ratnim zločincem? Ne bi li regularni sud povezao tu rečenicu s onom željeznom šipkom i proveo potrebna vještačenja, koja se nameću sama po sebi?

7) Ako je proces Budaku bio politički proces, kao što su to bili i mnogi procesi pred komunističkim sudovima, uključujući i one poslije "hrvatskog proljeća", a teško bi bilo dokazati da oni to nisu bili, po kojim to logici neki tvrdi zagovornici pravne države i depolitizacije sudstva danas, u Hrvatskoj, istodobno odobravaju političke proceze u razdoblju od 1945. do 1990., i prihvataju njihove osude, pa se štoviše osuđenike na njima usuđuju i kvalificirati najtežim izra-

zima, težim i od onih koji su bili navedeni i u optužnici i u osudi (što bi čak moglo biti i kažnjivo)? Ne otkrivaju li se time oni sami kao filokomunisti jugoslavenske orijentacije? A ako to doista jesu, a teško bi nas mogli uvjeriti da nisu, zašto se otvoreno ne očituju takvima, umjesto što se kukavički kamufliraju demokratskim načelima (koja, kad su bili u prilici, sve do 1990., *in praxi* ni sami ne samo da nisu poštovali nego su ih naprotiv svjesno gazili)? I nije li onda vrijeme da Republika Hrvatska, kao pravna država, koja ne primjenjuje političke kriterije u svome pravosudu, izjaví, jednom zauvijek, da ne priznaje pravnu valjanost bilo kojeg političkog procesa u prošlosti, kao ni moralne i političke konzekvene koje iz njih proizlaze (uz pridržavanje prava da u pojedinim kaznenim predmetima, kao što je i ovaj, ako je potrebno, provede pravno regularnu obnovu procesa)?

8) Ima li među našim eminentnim pravnim ekspertima i znanstvenim autoritetima ikoga tko bi, danas i ovdje, bio voljan – ne *sposoban* nego upravo *voljan!* – dokazati nevjerodstojnost komunističkog antifašizma zbog raskoraka između komunističke teorije, izražene u zakonima i javnim deklaracijama, i komunističke prakse, ispunjene svakodnevnim i različitim nasiljima i zločinima prema vlastitim građanima, što je potvrdio i sam Josip Broz znamenitom izjavom 1972. u Prištini, da se sudeci ne moraju držati zakona "kao pijan plota" (doslovce tako!), čime je i sam priznao ne samo pravnu nevjerodstojnost nego i nezakonitost komunističkog sudstva, pa nepriznavanje komunističkog antifašizma i njegova pravosuđa ne znači i osporavanje antifašizma kao jednoga od temelja Republike Hrvatske, notificiranoga i u preambuli njezina Ustava, nego upravo obratno, znači priznavanje tih temelja, ali u izvornom, demokratskom značenju tog pojma?

9) Jesu li "Vjesnik", "Novi list" i neke druge tiskovine, odlučivši pisati o Budaku, mogli naći novinare kvalificiranije za tu temu, novinare koji o Budaku nešto i znaju, novinare koji ne bi ponavljali stare i dužozne kvalifikacije u pravnom smislu nevjerodstojnih sudova? Tako npr. ne bi novinar "Vjesnika", očito ne razumijevajući pojmove o kojima piše, osporavao ono što nikada nitko nije ni tvrdio, naime da je Budak bio "reformator" hrvatske književnosti?

10) Hrvatska je danas pluralistička a ne jednoumlna i nije li "Vjesnik", kad je već želio čuti mišljenje hrvatskih građana o Budaku, mogao u onoj svojoj anketi zapitati nešto i građane koji nikada nisu bili integralni Jugoslaveni, a najmanje u presudnim godinama za hrvatsku slobodu 1989./1990.? Zar u Hrvatskoj danas nema i takvih intelektualaca, i ne samo intelektualaca, koji "u ono vrijeme" nisu bili ni svjedoci optužbe na tadašnjim političkim procesima, ni UJDI-jevcima, niti su danas njihovi duhovni trabanti? I, najzad, zašto većina medija u Hrvatskoj danas dopušta čuti samo njihov glas? Skrivajući se iza demokratskih fraza,

*Mjesto na kojem je bilo postavljeno
spomen obilježje*

criptokomunistička manjina u Hrvatskoj medijski je ovladala gotovo cijelim duhovnim prostorom, krvotvoreći naše javno mišljenje; je li njihova mimikrija "hrabrost" ili podlost? Je li teško razabrati njihov cilj?

Legitimni demokratski zahtjev glasi vrlo jednostavno: *audiatur et altera pars!*

*

Spomenik (ili spomen-ploča) Mili Budaku u Svetom Roku – da ili ne? To je pitanje samo povod ovome tekstu, ali ne i bitno pitanje koje ovoga trenutka traži urgenci odgovor. Štoviše, to pitanje se možda ne bi ni postavljalo, kad bi nam bio poznat grob Mile Budaka. Ali on je nepoznat i danas. A osnovno je ljudsko pravo svakoga čovjeka, da ima svoj grobni humak, da se za nj zna i da bude obilježen.

Potpisujemo ovaj tekst kao apel. Ne želimo usurpirati ulogu regularnoga nadležnog suda ni prejudicirati njegovu odluku. Očekujemo da Republika Hrvatska, dosljedna u provođenju načela pravne države, pridonese svoj udio i da nadležna tijela, *i to po službenoj dužnosti, pokrenu obnovu političkih procesa održavanih u doba komunističke i drugih totalitarističkih vlasti*, pa tako i procesa protiv Mile Budaka. Neka se uzmu u obzir svi dokumenti, koje budu podnijeli i optužba i obrana, neka se pravnom nepristranošću, *sine ira et studio*, prosvudi njegova objektivna krivnja i neka se izrekne pravomoćna, pravno regularna i na zakonu utemeljena presuda. Svi ćemo je priznati i poštivati.

Ovaj apel je otvoren za svakoga tko ga bude želio naknadno supotpisati.

U Zagrebu, u kolovozu 2004.

- Mirko Alilović, umirovljenik
 Teo Andrić, dipl. ing. pričuvni vojnik HV
 Akademik Ivan Aralica, književnik
 Jakov Aralica, profesor
 Rudolf Arapović, novinar i publicist
 Dr. sc. Mato Artuković, znanstveni savjetnik, Slavonski Brod
 Stjepan Asić, dizajner, Tajnik HSK-a Australije
 Don Miljenko Babaić, katolički svećenik, bivši politički zatvorenik i ratni vojni kapelan
 Mr. sc. fra Marko Babić, prof. teologije
 Dr Jozo Badrov, spec. oralni kirurg
 Marija Bakota, umirovljenica, Zagreb
 Miro P. Bakrač, profesor
 Mirsad Bakšić, dipl.iur., brigadir HV i predsjednik Udruge "Dr. Safet beg Bašagić"
 Mile Balen, književnik
 Miljenko Baloković, knjižničar Nacionalne i sveučilišne knjižnice
 Josip Baotić, dipl. oec. kib., direktor INTERCON-a, međunarodnog savjetovanja za strateški razvitak društva
 Tadija Barun, dožupan Splitsko-dalmatinske županije
 Ivan Bastjančić, dipl. ing.
 Đurđica Bastjančić, profesorica
 Mate Bašić, novinar
 Vladimir Bebek, pukovnik u m.
 Mr. sc. Ivan Bekavac, publicist
 Ante Belas, VŠS ekonomist
 Josip Berić, hrvatski branitelj
 Niko Bete, pjevač
 Nada Beuc, profesor, tajnica Ogranka Matice Hrvatske Makarska
 Vlatko Bilić, dipl. ing. arh.
 Dr. sc. Ivan Biondić, sveučilišni profesor
 Goran Ante Blažeković, informatičar
 Miroslav Boban, hrvatski branitelj
 Đina Bonković, službenica
 Milan Boras, dipl. ing.
 Gojko Borić, novinar
 Damir Borovčak, dip. ing. i publicist
 Ante Bošnjak, iseljenik
 Ivan Bošnjak, poduzetnik
 Kruno Bošnjak, akademski kipar i profesor ALU u m.
 Fra Frano Botica
 Josip Botteri Dini, akademski slikar, predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Splitu
 Frane Brajko, hrvatski branitelj
 Josip Brkljačić, umirovljenik
 Nada Brkljačić, činovnica
 Damir Brzica, utemeljitelj i predsjednik udruge "Ujedinjeni Hrvati svijeta"
 Dr. Ivan Brzović, liječnik u Kupresu
 Dr Marijo Budimir, stomatolog
 Suzana Budimir, dipl. ing., profesorica
 Matija Bulić, domaćica
 Mr. sc. Jure Burić dr. med. prvi župan Dubrovačko-neretvanski i bivši zastupnik u Hrvatskom Državnom Savoru
 Jure Caktaš, kapetan duge plovidbe, Savjetnik za pomorski i intermodalni transport
 Mladen Čataj, zubotehničar

Vladimir Čataj, dr. veterinar
Emil Čić, publicist, muzikolog i glazbenik

Fra Milan (Karlo) Čirko
Dr. sc. Ivan Čizmić, znanstveni savjetnik
Mirko Čondić, pukovnik HV u m.
Željko Čop, hrvatski branitelj
Marko Čavar, umirovljenik
dr. Ružica Čavar predsjednica Hrvatskog pokreta za život i obitelj

Ivo Čoza, dipl. ing.

Dr Ante Ćurić, spec. parodontolog, dentalni i oralni patolog
Daniel Dasović, ing. građevinarstva, Podaca

Dr. dr. h. c. Nikola Debelić, sveučilišni profesor
Miodrag Demo, brigadir HV
Julije Derossi, književnik
Zlata Derossi, profesorka
Dr Ferdinand Diklan, stomatolog

Tonka-Marija Dobrinić, umirovljenica
Mira Donadini, socijalna djelatnica u m.

Zvonko Dragić, novinar, Mostar
Tomislav Držić, novinar
Dr. sc. Andrej Dujella, sveučilišni profesor
Dr. sc. Senadin Duraković, sveučilišni profesor
Ante Duvnjak, gospodarstvenik
Dr. Ivo Dužević, psihijatar-psihoterapeut, član predsjedništva Ogranka Matice hrvatske Makarska

Nela Eržišnik, glumica

Ivan Fičko, pukovnik u m.

Vlado Franjević, kulturno-likovni radnik, Lichtenstein

Vladimir Fuček, sudac u m., predsjednik URV "Hrvatski domobran"

Ivan Gabelica, dipl. iur.

Srećko Gabrilovac, dipl. ing.

Marko Gale, obrtnik

Osvin Gaupp, Baden, Švicarska

Dunja Gaupp, Baden, Švicarska

Ivan Glibić, dipl. ing.

Vijana Grgurević, med. sestra

Branimir Grubelić, odvjetnik

Ante Gugo, novinar i publicist

Marijan Horvat-Mileković, književnik

Mijo Ilić, hrvatski branitelj

Ivan Ivanda, profesor, član predsjedništva Ogranka Matice hrvatske Makarska

Dr. Luca Ivanda, specijalist školske medicine

Mr. sc. Nenad Ivanković, novinar, publicist i predsjednik HONOS-a

Ilija Ivezić, filmski i kazališni glumac

Dr. sc. Krešimir Jakić, sveučilišni profesor u m.

Dr. sc. Zvonimir Janović, sveučilišni profesor

Dr. sc. Jere Jareb, profesor emeritus Saint Francis University, Loretto, USA

"Protuapel" – Matvejević i družina nemaju pojma da je Istra i prije 1941. bila u sastavu Kraljevine Italije!

Akademik Dubravko Jelčić, književnik, znanstveni savjetnik u m.

Dr. Milan Jelić, dipl. oekon., ekonomist u m., Argentina

Ivan Jindra, novinar

Tomislav Jonjić, odvjetnik i publicist

Dinko Jonjić, dugogodišnji politički uznik, odvjetnik u Imotskom

Darinka Jonjić, politička uznica, nastavnica u m.

Josip Jović, novinar i publicist

Fra Ivan Jukić

Dr. sc. Josip Jurčević, znanstveni savjetnik

Anto Jurendić, predsjednik udruge Uzdanica 90. ATJ Lučko

Marko Jurić, novinar

Dr. Ivan Jurić, novinar, Metković

Zdenko Jurinić, dipl. ing. kemije u m.

Dr. sc. Fra Karlo Jurišić, umirov. profesor teologije i povijesti

Marina Jurišić, članica predsjedništva Ogranka Matice hrvatske Makarska

Vinko Kalinić, književnik

Halili Kamber, službenik

Pajo Kanižaj, književnik

Pavao Slavko Keserović, dip. ing., Melbourne, Australija

Ing. Nikola Kirigin, prvi predsjednik Hrvatskog svjetskog kongresa

Jure Knežević, predsjednik Hrvatskog društva političkih zatvorenika

Marija Knežević, zubni tehničar
Dr. Zlata Knežević

Dr. sc. Ivan Kordić, filozof i teolog, sveučilišni profesor i publicist

Mr. sc. Marica Kordić, nakladnik Zdravko Kordić, prof. i književnik - pred. DHK HB – Mostar

Ivica Korman, djetalnik HNK Zvonimir Kos, umirovljenik
Mato Kovačević, novinar

Željko Kovačević, dipl. ing. el., savjetnik direktora HEP Elektroprivreda Split, član MENSE, Zmaj od Radobolje u DBHZ, bivši predsjednik NK Hajduk Ivan Krešić, dipl. ing.

Mijo Krešo-Lovrić, dipl. ing., politički zatvorenik

Prof. Kuzma Kovačić, akad. Barbara Kovačić, prof.

Marko Krilić, eng., Busovača

Ante Krmpotić, profesor Marijan Krmpotić, profesor Vjekoslav Krsnik, novinar

Dr. st Petar Kružić - Stuttgart Ivan Kujundžić, akademski kipar Dr. sc. Nedjeljko Kujundžić, sveučilišni profesor

Tonči Kunjašić, poduzetnik Akademik Ivan Kušan, književnik

Vladimir Kürner, dipl. ing. Ivan Lacković-Croata, slikar Miro Laco, profesor, pukovnik HV u m.

Josip Laća, književnik

Fra Milan Lapić

Dr. P. Vjekoslav Lasić, dominikanac, politički zatvorenik

Mate Lendić, ravnatelj Crvenog križa, Makarska

Dr. sc. Hrvoje Lorković, sveučilišni profesor Ana Luetić, umirovljenica

Dr. sc. Branimir Lukšić, sveučilišni profesor Zvonko Kajfeš, umirovljenik Dražen Keleminic

Dr. sc. Ivan Kordić, filozof i teolog, sveučilišni profesor i publicist

Mr. sc. Marica Kordić, nakladnik

Dr. sc. Jure Krišto, znanstveni savjetnik

Dr. sc. Milan Kruhek, znanstveni savjetnik

Ante Madunić, dipl. iur.

Mirjana Majnarić, umirovljenica, Zagreb

Duško Malešević, akademski slikar i profesor

Ante Mandić, dipl. ing.

Vinko Mandurić, ekonomist

Mato Marčinko, dipl. iur., publicist, dugo-godišnji politički zatvorenik

Ivan Maras, invalid Domovinskog rata

Domagoj Margetić, novinar i publicist, predsjednik Udruge novinara RH

Dr. Radoslav Marić, M. D., ABOG, LMCC, FLEX, ECFMG, Ansonia, SAD	Kornelija Pejčinović, javni radnik	Stjepan Šešelj, književnik
Vlado Marić, odvjetnik	Marija Pejić, članica predsjedništva Ogranka Matice hrvatske Makarska	Ilija Leopold Šikić, Basel
Žarko Marić, profesor i novinar	Dragutin Perić, Konjic	Ivana Šimundić, med. sestra
Ivica Marijačić, novinar	Dr. sc. Nedjeljko Perić, sveučilišni profesor	Milan Šimunić, autoprijevoznik
Slobodan Markić, dipl. ing.	Ratko Perković, umirovljenik	Dr. sc. Ante Škegro, viši znanstveni suradnik
Dr. sc. Ante F. Markotić, sveučilišni profesor	Marija Perković, nastavnica u m.	Ante Škrabić, nastavnik, dopredsjednik Ogranka Matice hrvatske Makarska
Frano Marušić, dipl. ing.	Rade Perković, glumac	Mr.sc. Ljubomir Škrinjar, biolog
Mario Marušić, novinar i publicist	Branimir Petener, dipl. ing. i publicist	Dr. sc. Hrvoje Šošić
Mr. sc. Ivica Matičević, asistent	Slavko Petračić, dipl. ing.	Adela Šubić, umirovljenica
Jozo Matić, narednik HV-a u m., invalid Domovinskog rata	Petar Petrić, dipl. ing.	Roman Šule, hrvatski branitelj
Marko Matić, dipl. prav. i književnik - Zagreb	Dora Petrić, službenica	Vlado Tadej, redatelj
Dr. sc. Zlatko Matijević, znanstveni savjetnik	Ivica Petrović, profesor na sveučilištu u Mostaru	Fra Vladimir (Ante) Tadić
Vedran Meić, hrvatski branitelj	Nenad Piskač, književnik	Branko Tinodi, dipl. pravnik
Vlatko Menix, predsjednik udruge povratnika u BiH	Luka Podrug, dipl. iur.	Branka Tinodi, profesorica
Dr. sc. Andelko Mijatović, znanstveni istraživač i publicist	Vlado Polgar, dipl. ing.	Marko Tokić, profesor
Marko Mikulandra, redatelj i dramski pisac	Valentin Pozaić, Družba isusova, profesor moralne teologije	Mijo Tokić, prof. i književnik, Tomislavgrad
Miroslav Mikuljan, filmski redatelj	Vlatko Previšić, profesor	Benjamin Tolić, filozof i publicist
Fra Stanko Milanović Litre (Jure)	Dr Ana Prolić, stomatologica	Dr. med. Berislav Tomac, Hagen, Njemačka
Mile Milković - Production Operations Manager - Vancouver, Kanada	Dr Luka Prolić, spec. oralni kirurg	Zlatko Tomičić, književnik
Josip Miljak, poduzetnik	Božo Protrka, ekonomist	Augustin Tomić, obrtnik
Fra Frano Mirković	Stipe Puđa, dipl. oec, ratni dopisnik HINE	Dr. iur. Željko Tomašević, pričuvni časnik HV-a
Bosiljko Mišetić, odvjetnik	Fra Dominik – Ratko Radić	Dr. sc. Luka Tomić, dopredsjednik Ogranka Matice hrvatske Makarska
Đino Mladineo, prof., Komiža, otok Vis	Dr. sc. Zvonimir Radić, predsjednik Domagojeve zajednice	Tomislav Tonšić, hrvatski branitelj
Ratimir Mocnaj, dipl. ing.	Tomislav Raguž, dipl. oec.	Goran Trdin, profesor
Ana Mocnaj, profesorica, tajnik AMCA-e Kanada	Juraj Rajčević, ugostitelj	Tihomir Trdin, dipl.ing.preh.teh.
Tinka Muradori, akademска glazbenica	Filip Rajčević, ugostitelj	Dr. sc. Miroslav Tuđman, sveučilišni profesor
Dr. sc. Jasmina Mužinić, znanstveni suradnik	Milka Rajčević, ugostitelj	Nenad Udiljak, dipl. ing.
Mislav Mužinić, dipl. ing.	Ankica Ravlić, profesorica, predsjednica Ogranka Matice hrvatske Makarska	Fra Jakov Udovičić, Imotski
Ante Naglić, hrvatski branitelj	Tomislav Reškovac, poduzetnik	Dr. sc. Nikica Uglešić, sveučilišni profesor
Prof. dr. Andrija Nikić, predsjednik Hrvatskog kulturnog društva Napredak Mostar	Kocijan Rigert, bojnik u m. Antiterorističke jedinice – ATJ – Lučko	Dr. sc. Đurdica Vasilj, sveučilišni profesor
Mr. Boris Nikšić, povjesničar i latinist, Zagreb	Dragutin Rotim, odvjetnik	Ivo Vasilj, dipl. ing.
Josip Nikšić, dipl. inž. kem. tehnologije, Šibenik	Maja Runje, profesorica	Mr. sc. Mario Vasilj, profesor na sveučilištu u Mostaru
Ivan Nogalo, gospodarstvenik	Martin Sagner, dramski umjetnik, zastupnik u Hrvatskom državnom saboru od 1990. do 1995.	Đuro Vidmarović, književnik
Javor Novak, publicist	Mag. iur. Darko Sagrak, predsjednik Udruge "Dr. Milan Šufflay"	Ivan Viluk, dipl. ing.
Zvonimir Novosel, str. tehničar	Ante Santini, hrvatski branitelj	Julija Vojković, graf. urednica i dizajner
Iva Nuić, nastavnica i književnica - Drinovci	Ivica Sentić, gospodarstvenik, pričuvni pukovnik HV	Dr. sc. Rudolf Vouk, sveučilišni profesor
Tomislav Nuernberger, dipl. ing. matematičke	Dr.sc. Jadranka Sertić, sveučilišni profesor	Ivan Vragović, umirovljenik
Mato Obrul, djelatnik HNK	Vjekoslav Sironić, HT tehničar	Dr. sc. Vladimir Vratović, sveučilišni profesor u m.
Željko Olujić, dipl.iur., odvjetnik	Marko Skejo, pukovnik u m.	Zdenka Vratović, dipl. oec.
Ivan Pandža, invalid Hrvatskog domovinskog rata	Marina Skrobica, PhD	Mladenka Vrličak, dipl. ing. arh.
Tone Papić, dipl.ing.arch., akad. slikar	Ružica Soldo, prof. i književnica - Široki Brijeg	Andrija Vučemil, književnik - Rijeka
Ivo Paradžik, umirovljenik	Velimir Soldo, pričuvni poručnik HVO	Rudi Vučić, akademski glazbenik, ravnatelj glazbene škole "I. Lukačića", Šibenik
Ivica Pavelić, hrvatski branitelj	Ekrem Spahić, novinar i publicist	Ive Vukić, gradj. tehničar
Josip Pavićić, književnik i nakladnik	Dr. Stjepan Sraka, stomatolog	Marija Vukić, med. sestra u m.
Mladen Pavković, novinar i publicist	Ing. Siniša Srzić, zamjenik gradonačelnika grada Makarske	Ljubo Vukoja, ekonomist
Dr. sc. Dragutin Pavličević, sveučilišni profesor	Branko Stančić, dipl. ing.	Ante Vuković, Stuttgart
Pero Pavlović, mr. sci. i književnik - Neum Mostar	Zdravko Stanišić, umirovljenik	Bože Vukušić, publicist
Don Pero Pavlović, katolički svećenik, Ravno	Ivica Stepinac, umirovljenik	Dr. sc. Petar Vučić, pravnik i politolog
Dr. sc. Davor Pavuna, fizičar	Dr. sc. Aleksandar Stipčević, sveučilišni profesor	Igor Zidić, ravnatelj Moderne galerije, predsjednik Matice hrvatske
Marija Peakić-Mikuljan, književnica	Fra Miljenko Stojić, književnik – Mostar	Ivan Zlopša, predsjednik Udruge za očuvanje hrvatskih nacionalnih interesa u BiH "Pogledi"
Akademik Josip Pečarić, sveučilišni profesor	Jurica Šarić, tehničar	Dr. Milan Zoretić, dipl. ing., sveučilišni profesor, Argentina

AKADEMIKOVA NEUSPJELA MATURALNA RADNJA

(Opaske o monografiji akademika Ive Petrinovića o dr. Mili Budaku)

Zbog jedne davne, sasvim uzgredne polemike u *Hrvatskom slovu*, činilo mi se nepriličnim javno se osvrtati na knjigu akademika **Ive Petrinovića o dr. Mili Budaku**, koja je prije dvije godine objavljena pod naslovom "Mile Budak – portret jednog političara" (Književni krug, Split, 2002., 238 str.). Moglo se, naime, misliti da je nepovoljna ocjena uvjetovana kakvim osobnim razlozima. Malo nakon te polemike Petrinović je umro, a svakako nije viteški negativno prikazati knjigu pisca koji na kritiku više ne može odgovoriti. A Petrinovićevu monografiju o Budaku prikazivač koji drži do sebe, nažalost, ne može prikazati nego negativno. No, najnovije rasprave u povodu podizanja spomen-obilježja u Budakovu rodnom Svetom Roku pokazuju da u hrvatskoj javnosti još uvijek prevladavaju oni koji ključne spoznaje o Drugome svjetskom ratu crpe iz gornjomilanovačkih stripova o Mirku i Slavku. Radi toga se valja upitati, na čemu mi zapravo gradimo svoje predodžbe i uvjerenja. Drugim riječima, raspolaćemo li temeljitim znanstvenim raspravama, koje bi nam dale pravo donositi sasvim određene sudove o tadašnjim događajima i njihovim akterima. U tom kontekstu valja ocijeniti i Petrinovićevu knjigu.

Jer, i kad je o Budaku riječ, treba se upitati što mi zapravo znamo. Najzaokruženiji životopis dr. Mile Budaka napisao je **dr. Jere Jareb** u članku «Prilog životisu dra Mile Budaka», koji je objavljen u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* odnosno, kasnije, u njezinu zborniku radova o stotoj obljetnici Budakova rođenja, pod naslovom *Mile Budak, pjesnik i mučenik Hrvatske* (1989.). I tom se

Piše:

Tomislav JONJIĆ

članku, dakako, mogu uputiti stanovite zamjerke. No, on je, za razliku od Petrinovićeve knjige, ozbiljan znanstveni rad.

Petrinović je, usuđujem se reći, izbjegavajući eufemizme kojima su ga blago pokudili prikazivači u *Hrvatskom slovu* (god. IX/2003., br. 409 od 21. veljače 2003.) ili *Hrvatskoj reviji* (br. god. III/2003., br. 3), čista danguba. No, kako je on hrvatskoj javnosti dostupniji, i kako ga najprije u *Časopisu za suvremenu povijest* (br. 1/2003) hvalospjevima obasipa jedan od recenzenata, akademik **Hodimir Si-**

rotković, a onda ga, u drugoj polovici kolovoza nekritički hvali i popularizira drugi recenzent, akademik **Petar Strčić** u zgražanja vrijednom *galimatijašu* koji je trebao biti podlistkom zagrebačkog *Vjesnika*, a pretvorio se u ideoško kokodakanje na razini *političke nastave* JNA, ipak se odlučujem prikazati tu prvu domovinsku "monografiju" o političkom djelovanju važnoga hrvatskoga književnika i političara. Ako mi pisac monografije i ne može odgovoriti, savjest mi miri činjenica da su bar recenzenti njegove knjige još živi, da su obojica (na ponos zemlje i naroda!) akademici, tj. redoviti članovi ustanove koja se donedavno zvala Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti, i da su – obojica – *antifašisti* (pače i *humanisti!*), što će reći da su im

osim stranica ovog mjeseca otvoreni stupci i drugih tiskovina u Hrvatskoj. Obojica su, pak, kako u recenzijama, tako i kasnije, kad je njihov revolucionarni zanos mogao i trebao splasnuti, knjigu popratili hvalospjevima na kojima bi im bio zahvalan i dobri Homer.

Knjigu su pohvalama popratili samo recenzenti: s drugih strana hvale čuti nije. A kako joj tepaju recenzenti? Po uzoru na onu «ja tebe vojvodo, ti mene serdaru», akademik Sirotković nalazi da je Petrinovićeva knjiga "vrlo dobar, vrlo zanimljiv i objektivno napisan rad koji se temelji na pomnom proučavanju sačuvane arhivske grude i upotrebi sve relevantne literature". Akademik Strčić ocjenjuje, štoviše, da je Petrinovićeva monografija "visok prinos razvoju i naše i strane znanosti". Kad se rasipa tom intelektualnom bižuterijom, Strčić nažalost ne precizira misli li samo na "naše narode i narodnosti",

ivo petrinović

mile budak -
portret jednog političara

Petrinovićeva monografija o Budaku

na "nesvrstane" ili na "čitavo slobodoljubivo čovječanstvo"? No, domeće kako o izvornosti djela govorи "i visok broj fusnota, kao i priloženi izvori". (Za povijest znanosti svakako je zanimljivo Strčićevu otkriće da «broj fusnota» govorи ma o čemu, ali je kod drugoga, teška srca priznajem, akademik Strčić bar donekle u pravu. Jedino, naime, što je u Petrinovićevu knjizi vrijedno jest ono što Petrinović nije napisao: izvorni dokumenti objavljeni u prilogu.

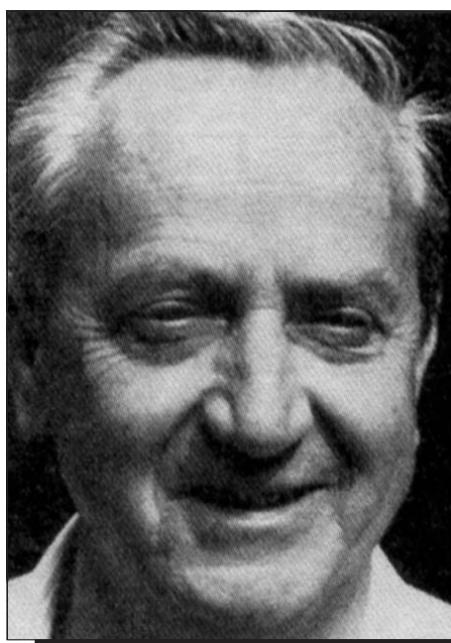
Petrinovićevu oskudno i selektivno korištenje izvora

Koje su osnovne činjenice Budakove biografije, o kojima Petrinović piše? Dr. Mile Budak je politički aktivan od prvog desetljeća XX. stoljeća sve do 1945. To znači da se njegova djelatnost proteže od Mlade Hrvatske u doba Austro-Ugarske, preko istaknute uloge u Hrvatskoj stranci prava i odvjetnikovanja koje je uključivalo sudjelovanje u nizu političkih procesa koji su obilježili politički život Hrvatske, do odlaska u emigraciju početkom 1933. i pristupanja Ustaškom pokretu. U emigraciji će objaviti vrijednu knjigu "Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu državu Hrvatsku" (1934.) te kao doglavnik jedno vrijeme u **Pavelićevu** ime zapovijedati ustaškim emigrantima, a onda će se 1938. vratiti u Hrvatsku. U Zagrebu će uskoro pokrenuti **Hrvatski narod**, nacionalistički tjednik koji će ubrzano povećavati nakladu (do 80.000 primjeraka!) i širiti utjecaj, pa će ga Pavelićevi pristaše (ali ne samo oni) doživljavati kao glavu domovinske grane Ustaškog pokreta. Zadržavajući naslov i ulogu doglavnika, u NDH će Budak obnašati dužnosti ministra bogoštovlja i nastave, poslanika u Berlinu i ministra vanjskih poslova. Također će sudjelovati u radu Hrvatskoga državnog sabora i biti predsjednikom Društva hrvatskih književnika.

Kako njegovi recenzenti govore o «visokom broju fusnota» te korištenju čitave dostupne građe i literature, mora se primjetiti da se u svom knjižuljku za čitavo to burno razdoblje od 1910. do 1941. Petrinović na samo četiri mjesta poslužio neobjavljenim arhivskim gradivom, i to zapisnikom o Budakovu saslušanju (str. 59. i 82.), Bu-

dakovom molbom jugoslavenskom poslanstvu radi povratka u domovinu (75.) i uglavnom malo važnim svjedočenjima ustaških povratnika **Ante Olujića** i **Mate Šumana** (67.-69.) koja se nalaze u **Trumbićevoj** ostavštini i na koje je pisac nesumnjivo nabasao dvadesetak godina ranije, radeći puno uspjeliu monografiju o Anti Trumbiću. Više je, dakle, nego zanimljivo da su akademici Siroković i Strčić (služeći se čak statistikom, brojenjem fusnota!) pronašli kako se radi o iscrpnom korištenju arhivskoga gradiva.

Ni s objavljenim vrelima i literaturom Petrinović, ruku pod ruku sa svojim recenzentima, nije bio bolje sreće. I tu se on vrlo površno služi krajnje oskudnom i po neobičnim kriterijima probranom literaturom. Njemu nije poznato da je o mladohrvatskom pokretu i Hrvatskoj stranci prava pisao itko

Ivo Petrinović

osim **Mirjane Gross**. Za **Radićevu** razdoblje nije navedena nikakva literatura osim **Rudolfa Horvata** i jednog članka **Hrvoja Matkovića**. Petrinović vrlo ekstenzivno koristi memoarsko štivo, ne pristupajući mu s dovoljnom kritičnošću. Tako on bez ikakve ografe koristi rasprave **Matije Kovačića**, koji – inače – nije nikakav očeviđac događaja ni u državnom vrhu NDH, a kamoli iz razdoblja ustaške emigracije, te **Eugena Dide Kvaternika**, koji jest očeviđac mnogih događaja, ali nije pouzdan svjedok, nego zainteresiran

stranka. U svakom slučaju, nazubljenost ove dvojice na svoga bivšeg idola, poglavnika **dr. Antu Pavelića**, svakoga bi pristojnog pisca silila bar na usputnu napomenu. (Time bi, uostalom, akademik Strčić u svojoj statističkoj aktivnosti dobio dodatni poticaj.) No, kod Petrinovića takve ograde nema. Naprotiv, on posve nekritički citira pamflet kojeg je - sa strikom oko vrata, **nota bene** - o Paveliću sastavio **Ante Moškov**. Štoviše, nije mu poznato da je taj sastavak koji je, recimo to eufemistički, slabo upotrebljiv za svaku ozbiljniju historiografsku raspravu, ranije (1999.) kao posebnu knjigu objavio poznati splitski pamfletist i paljetkar **Petar Požar**.

Ni kad piše o prilikama u doba šestosiječanske diktature i zagrebačkim punktacijama, odnosno razdoblju Banovine Hrvatske, Petrinović se uopće ne koristi opsežnim i dosad nenadmašenim monografijama **Ljube Bobana** o politici HSS-a u Mačekovo doba i Banovini Hrvatskoj. (Ako mu se i u tom pogledu smije predbaciti neshvatljiva površnost, mora mu se priznati hrabrost usporediva s hrabrošću kamikaza! Samo je tako moguće bez Bobana pisati o hrvatskoj političkoj povijesti tridesetih godina XX. stoljeća.)

U dijelu u kojem govorи o Budakovu emigrantskom djelovanju Petrinović hoće ostaviti dojam da mu je poznata na hrvatski do danas, nažalost, nepredvana knjiga američkog povjesnika hrvatskog podrijetla **Jamesa J. Sadkovicha** "Italian Support for Croatian Separatism 1927-1937" ("Talijanska potpora hrvatskom separatizmu 1927.-1937."), pa iz nje posuđuje i dvije ilustracije. No, jasno se vidi da tu dragocjenu knjigu, sastavljenu mahom na temelju neobjavljenih talijanskih redarstvenih dokumenata, zapravo nije ni pročitao. Iako često spominje **Vladetu Milićevića**, ni njegova mu knjiga o ustašama nije poznata, pa nije čudo da se ne služi ni **Stojadinovićevim** memoarima. Tako bi se moglo une-dogled nizati djela koja se bave međuratnim razdobljem, a koja je Petrinović trebao pročitati, držeći se one starinske da prije pisanja jedne tanke treba pročitati dosta debelih knjiga.

Ni razdoblje NDH nije bolje obradeno. Od mnoštva rasprava o NDH Petrinović se služio sa svega desetak bibliografskih jedinica, a i njih nerijetko krivo citira. Blefira da se služio nekim objavljenim zbirkama izvora, poput *I documenti diplomatici italiani. Nona serie, 1939-1943*, koju citira na jednom mjestu (str. 88.), makar je očito da u nju nije povirio, jer tvrdi da u njoj piše ono čega tamo – nema. U pogledu razdoblja NDH neobjavljenim se arhivskim gradivom akademik Petrinović koristi svega desetak puta, i to podatcima iz Budakova dossiera (96., 102., 136.-138.), njegovom korespondencijom (103.) i tzv. zapisnikom Budakova saslušanja (126., 139.-145.), za koji Petrinović ne zapaža da se očito ne radi o zapisniku redarstvenoga ili sudskega saslušanja, nego o svojevrsnome "istražnom elaboratu", koji je, na temelju postavljenih pitanja ili zadanih tema, pisan u prвome licu jednине i koji odaje Budakov stil.

No, za pisca koji "istažni elaborat" naziva "istaživačkim elaboratom" (153.) takav previd i nije veliki grijeh. Tim prije što pošteno (makar tek prešutno) priznaje da arhivsko gradivo ministarstva vanjskih poslova NDH, poslanstva u Berlinu i ministarstva (bogoštovlja i) nastave nije ni primirisao. I sve bi bilo dobro, da nema ambiciju – s pohvalama još dvojice akademika - pisati monografiju upravo o ministru bogoštovlja i nastave, poslaniku u Berlinu i ministru vanjskih poslova! A Petrinović je nažalost pred kraj života obolio upravo od te ambicije....

Zbirka pogrješaka i površnosti

Primjera pučkoškolske površnosti u akademika Petrinovića ima na svakom koraku. On se bez ograde služi jugoslavenskim izdanjem *Cianova* dnevnika iz 1948., jer ni njemu ni njegovim

MODERN EUROPEAN HISTORY

Italian Support for Croatian Separatism, 1927–1937

James J. Sadkovich

Garland Publishing, Inc.
New York and London 1987

Studija Jamesa J. Sadkovicha

recenzentima izgleda nije poznato da je autentičnost bilo koje objavljene verzije Cianova dnevnika više nego prijeporna, a da bi ona jugoslavenska iz 1948. bila upotrebljiva samo za jednu svrhu (da nije tiskana na pretvrdu papiru!). Ni Petrinović, a ni njegovi recenzenti ne znaju da je hrvatski književnik i urednik *Hrvatske revije*, dulje vrijeme Budakov tajnik, **Marko Čović** objavio knjigu "Nejugoslavenska Jugoslavija i Hrvati" (1975.), koja je nezaobilazna pri pisanju monografije o Budaku. Za Petrinovićev je metodološki pristup karakteristično i to, da od oko 140 stranica autorskog teksta punih pet troši na ekstenzivno citiranje Čengićeva kvaziliterarnog opisa Krležina posjeta Paveliću, kao da se radi o kakvome prvorazrednom povij-

esnom dokumentu, a ne o naknadnom mudrovanju osobno zainteresiranog piscu, kad su ostali sudionici razgovora odavno - pod ledinom.

Pisac "znalački pisane" monografije koja je "visok prinos" razvoju ne samo naše, nego "i strane znanosti" Budaka ustrajno naziva veleposlanikom, iako NDH nije imala nijedno veleposlanstvo (Botschaft, embassy, ambasciata) i nijednoga veleposlanika (Botschafter, ambassador, ambasciatore). I njegov recenzent Strčić u baljezganju u *Vjesniku* govori o «veleposlaničkoj dužnosti», pokazujući da nije slučajno demonstrirao neznanje da je najviši rang hrvatskih diplomatskih predstavnštava bilo poslanstvo (Gesandschaft, legation, legazione). Ni to što se Budak sam naziva poslanikom, ni to što ga dokumenti i drugi pisci nazivaju poslanikom, nije bilo kadro poljuljati tvrdoglavu neznanje našega akademika. No, kad citira **Luku Fertiliju** koji opisuje "srdačno prijateljstvo našeg poslanika s japanskim poklisarom", Petrinović će (nepogrješivo!) napraviti pogrešku i u autorskom tekstu, svega par redaka dalje,

japanskoga veleposlanika ("poklisara", za one koji grčkomu daju prednost pred hrvatskim), generala **Oshimu**, prekrstiti u – poslanika (110.). Jednako tako će jugoslavensko diplomatsko predstavništvo u Berlinu nazvati «ambasadom» (58.), makar bi iz povijesti književnosti (**Andrić!**), koja mu je možda bliža (a svakako ne dalja!) od političke povijesti, mogao znati da tako ipak nije bilo.

Osim silnih problema s instrumentalom društva ("inače su s Budakom bili nezadovoljni", "nezadovoljstvo s njemačkim odlukama" itd.), i u odnosu na imena Petrinović pokazuje neobičnu pjesničku slobodu. **Fran Galović** postaje "Frano Galović" (21.), **Stjepo Perić** "Stjepan Perić" (58., 61.),

Zapanjujući nemar prema hrvatskim povijesnim prostorima i nacionalnim interesima hrvatskoga naroda

I što s tom i takvom izrazitom hrvatskom istrom radi dr. Mile Budak s ostalom dvojicom vodećih ustaša, dr. Antom Pavelićem i dr. Andrijom Artukovićem, na čelu njihova ustaškoga pokreta te potom na čelu i NDH? Godine 1941., bez ikavka pitanja i benigna sadržaja, tu apokutno hrvatsku Istru – ostavljaju Rimu... Načjević do preostale prve, konačne hrvatske domovine također ostavljaju tome neprijatelju, uz to i romanskomu sljedniku višestoljetnoga gospodara

Vustaški odnos u cijlini – njih se ne može razdvajati, prema Istri, ali i prema Dalmaciji i nekim drugim primjerima hrvatskim krajevinama. Jer za razliku od drugih najstarijih hrvatskih područja, u Republici Hrvatskoj (12. svibnja 1941.) i u NDH-u (12. svibnja 1941.), u pravne redne – u Bosni i Hercegovini, Istra je najstarija, istodobno i pouzadno utvrđena i potvrđena kao prva slavenska, dakle kao prva poznata hrvatska zemlja.

Natomišlje, prvi Slaveni upoče o kojima je ustaški i hrvatski hrvatsko po državi u Republici Hrvatskoj (12. svibnja), oni su koji se potkraj lastoga stoljeća nalaze upravo u Istri. Jer godina 999., u Istri spominje pouzadno vrelo, u samom papiru uredu.

Ti su se istarski Slaveni postupno profilirali u Hrvate i u Slovence sa kojima su na području hrvatskog po državi razmjenjivali, razmjenjivati, na primjer, i ranosrednjovjekovni dokument pod imenom Istarski redos (Prvi je shvatio njegovu vrijednost za Hrvate dr. Ante Starčević.)

Dakle, prije spomenuti Hrvati u njihovoj konačnoj domovini, na razmjeru definicije, nisu bili samo antike i početaka tzv. rujgidačeg srednjovjekovlja, bili su Hrvati u Istri.

A upravo su se oni kao Hrvati i održali u nevjerojatnim povijesnim uvjetima, kada su u Istri, u Hrvatskoj, u

Ideološko baljezganje Petra D. Strčića

Josip Milković "Joža Miljković" (61.), **Živan Kuveždić** "Živanom Kuvedžićem" (130.), a **Ivan Vidnjević** "Ivanom Vignjevićem" (145.). Državnog tajnika u njemačkome ministarstvu vanjskih poslova **Ernsta von Weizsäcker** (oca kasnijega njemačkog predsjednika!) akademik Petrinović naziva "Weizsächer von Ernstrom" (112.). Po uzoru na **Bogdana Krizmana**, on ne razlikuje **Jurja (Jucu) Rukavina** od **Jose Rukavine** (146.), niti zna da je 1918. nastalo Kraljevstvo SHS, a ne "Kraljevina SHS" (32., 55.). On Rakovičku bunu pretvara u "Rakovačku" (35.), Skopje posrbljuje u "Skoplje" (26.), a list **Piémont** naziva "Pjemont" (25.).

Ali, recimo blagohotno da je sve do sada izrečeno o Petrinovićevu knjizi tek posljedica tiskarskih pogrešaka ili, tamo gdje to ipak ne bi bilo uvjerljivo, puko cjepidlačenje nenevidnog prikazivača. No, da bi tako bilo, morao bi akademik Petrinović vladati bar elementarnim činjenicama, znati lučiti bitno od nebitnoga, razlikovati uzroke od posljedica i imati dara za uočavanje osnovnih povijesnih procesa. Nažalost, Petrinoviću sve to nedostaje, pa nema sumnje da ambiciozniji maturant kakve osrednje provincijske škole ne bi rado potpisao njegovu monografiju o dr. Mili Budaku, čak ni

onda kad se ona poštapa o još dva **antifašistička** akademika (i, k tomu, **humanista**) iz ustanove što se done davno i službeno zvala Jugoslavenskom akademijom.

Nerazumijevanje osnovnih procesa

Petrinović je svojedobno napisao monografije o Trumbiću, **Supilu** i **Tresiću-Pavičiću**. Najbolja je ona o Trumbiću, unatoč silnomu piščevu trudu da dokaže kako je Trumbić umro kao Jugoslaven, a ne – kao što hoće Dido Kvaternik (i činjenica da se Trumbić 1936. sastao s Pavelićem u Palmermu i o tome ostavio škrte, ali rječite zapise) – kao pristaša ideje neovisne hrvatske države. No, da nije tih ranijih njegovih rasprava, koje se ipak ne mogu tek tako odbaciti, mirne bi se duše moglo kazati da je akademik Petrinović, pišući o hrvatskoj političkoj povijesti XX. stoljeća, zalutao poput **Preradovićeva Putnika**.

Jer, da **ne zna puta, ne zna staze**, vidi se na svakom koraku.

On ne zna elementarne činjenice. Teško je pojmiti da i pučkoškolac ne razlikuje austrougarski ultimatum od objave rata Srbiji, a Petrinović, čovjek koji se bavio Trumbićem i Supilom, ipak tvrdi kako je Austro-Ugarska "objavila rat Srbiji u lipnju 1914. godine" (21.) Slično neznanje pokazuje i kad je riječ o Drugome svjetskom ratu. On,

naime, piše kako je nakon pada Mussolinija došlo do formiranja **Badoglioove** vlade »a Italija je ispala iz vojnog stroja sila Osovine«. Od Mussolinijeva pada (25. srpnja 1943.) do pada Italije (8. rujna 1943.) prošlo je skoro pedeset dana. Za znanstvenika Petrinovićeva kalibra (koji, reče Strečić, služi na čast i našoj i stranoj znanosti!) i njegove recenzente – prava sitnica!

A kad tri akademika, udruženim (**zurovskim!**) snagama ne znaju kad je počeo Prvi svjetski rat i kad je 1943. pala Italija, ne treba se čuditi da ne znaju stvari za koje se pita više znanja i ne manje suptilnosti. Samo činjenicom da su i pisci i recenzenti zalutali u historiografiju može se objasniti serija pogrešaka i besmislica. U takve spada, recimo, Petrinovićeva tvrdnja da je **Radić** iz Hrvatskog bloka izbacio Hrvatsku stranku prava zbog pravaških pregovora s radikalima (34.), kad je istina upravo suprotna i kad je općepoznato da je do pravaško-radikalnih razgovora došlo puno nakon isključenja HSP-a iz Bloka. Upravo su pravaši (sa zajedničarima) negodovali zbog Radićeve odluke da HRSS na idućim izborima nastupi samostalno, unatoč postojanju Hrvatskog bloka, i upravo su pravaši u studenome 1922. prosvjedovali što je Radić odlučio nasamo razgovarati s demokratskim predstavnikom **Pavлом Andelićem**. Na to je Radić iz Bloka isključio dr. Mirka Košutića, dr. Vladimira Prebega i dr. Antu Pavelića, nakon čega su Blok napustili i dr. Matko Laginja i dr. Rudolf Horvat. Koji mjesec kasnije, Radić je s radikalnim predstavnicima **Markom Đurićem** i dr. Vojislavom Janjićem sklopio sporazum, kojega su pod nazivom »Markov protokol« potpisali i neki drugi političari.

Svoje nesnalaženje Petrinović pokazuje i onda kad tvrdi da (kasniji) Hrvatski blok na skupštinskim izborima 1927. nije imao značajnijeg uspjeha, te pritom citira Pavelićevu i Trumbićevu nastupnu izjavu, u kojoj da je najbitnije da će oni svim zakonitim sredstvima raditi na uspostavi hrvatske državne samostalnosti (37.-38.). Blok je na izborima ostvario solidan uspjeh, koji se ogleda ne samo u ostvarenju dvaju mandata, nego i u teškome porazu Radićeva HSS-a, dok je iz Trumbićeve i Pavelićeve izjave bitnije njihovo

izričito nepriznavanje jugoslavenske države i postojećega ustavnopravnog poredka. Takvu izjavu s Pavelićem daje, naime, i Ante Trumbić, jedan od otaca te države i njezin prvi ministar vanjskih poslova.

Kad govori o Budakovu sudjelovanju u svojstvu branitelja u političkim procesima, Petrinović spominje samo obranu komunističkog prvaka **Vladimira Čopića** i proces pravaškim (ustaškim) omladincima (Hranilović-Soldin). Nije mu poznato, recimo, da je Budak 1929./1930. branio i **Josipa Predavca** u procesu koji nije imao samo kaznenopravnu, nego i političku dimenziju, budući da je u jeku diktature osuđen dopredsjednik HSS-a.

Osim slabe upućenosti, Petrinović pokazuje i površnost u zaključivanju.

Nije jasno na temelju čega on zaključuje da pravaška mladež koja nakon proglašenja diktature organizira atentate i diverzije «nije imala narodnu podršku» (40.). Oružane akcije pravaške mladeži bile su izraz raspoloženja ogromne većine hrvatskog naroda, a o tome revolucionarnom vrenju govorи i činjenica da su u akcijama sudjelovali ne samo pravaši, nego i "mladičari" i pristaše HSS-a poput **Ivana Bernardića**. Uostalom, potporu toj (pretežno ipak pravaškoj) mladeži demonstrirao je i sam Maček, a sprovod **Stipe Javora** jedva da je zaostajao za Radićevim. Petrinović je, dakle, i tu u krivu. No, tužnija od same te zablude jest činjenica da ni on ni njegovi recenzenti nisu osjetili da je takvu tvrdnju neozbiljno izreći bez oslonca na bilo kakav izvor.

Ignoriranje izvora i objavljenih činjenica ilustrira i pogrešna Petrinovićevo tvrdnja da je u procesu **Hranilović-Soldin** Maček branio Stjepana Javora, «a Mile Budak ostale optužene» (40.). Kao ni za većinu drugih Petrinovićevih tvrdnji, ni za ovu se ne navodi izvora. Ne može ga, naravno, ni biti. Oslanjajući se na Jareba, **Bosiljka Janjatović** je u knjizi *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.* na str. 309. objavila kako su branitelji optuženicima u tom procesu bili dr. Maček, dr. M. Budak, **dr. Dragutin Hrvot** i **Marijan Dražić**. Petrinović, nažalost, nije znao prepisati ni te, inače manjkave navode. Jedna od osuđenica u tom postupku,

Marija Hranilović, u *Političkom* je *zatvoreniku* (br. 58 od siječnja 1997.) priopovijedala kako se za obranu prijavilo više od stotinu branitelja. Neke je i nabrojila, ne sve. Nju je branio dr. Dražić, Javora – pored Mačeka - Dragutin Hrvot. Onaj tko pregleda spis ili bar pročita presudu, vidjet će da su, osim spomenutih, među braniteljima bili **dr. Ivo Protulipac** (koji je branio **Marka Hranilovića**), **dr. Ilija Jakovljević**, **dr. Tomo Jančiković**, **Josip Pobor**, **dr. Ivo Ramljak**, **dr. Žiga Scholl**, **dr. Rikard Flögl**, **dr. Pero Pleše**, **dr. Stjepan Košutić**, **dr. Miroslav Vranić**, **dr. Ivo Lorković** itd. Od ukupno petnaest optuženika, Budak je u tom postupku branio samo jednoga. Gdje je Petrinović našao drugačije, samo dragi Bog zna. (Dakako, osim Boga, to znaju i Petrinovićevi recenzenti.) Stvar možda i ne bi bila bitna da i Budak nije (što Petrinović začudo zna!) u svezi s tim procesom odležao blizu sedam mjeseci u tamnici, bez suđenja i osude. Ne radi se, dakle, o sasvim perifernom

kuda to pisac onda zna? Budući da ne navodi izvora, ostaje zaključiti da gata iz šalice za kavu? Ili možda "vješto" zaključuje na temelju vrlo kritičkih Budakovih opaski o obojici Kvaternika, izrečenih usred rata (130.) i nakon rata (str. 10.-11. i 19.-20. njegova istražnog elaborata)? No, Budakove su opservacije o Kvaternicima oprečne Petrinovićevim procjenama njegovih ocjena. Sam Budak ih drži nesposobnima i neodgovornima, odnosno krivcima za niz negativnih tendencija u državnom životu. Dakle, iz Budakovih se riječi mora izvući dijametralno suprotan zaključak. Ali Petrinović hoće drugačije, jer se trsi ocrniti Pavelića, pa u tom žaru ne vidi koliko je zabrazdio u fantazmagorije. I tada, i kad konfabulisra o Budakovu razlazu s Mačekom, kojemu da je uzrok «Mačekov formalni zahtjev da se Budak procesuira radi progona emigranata na Liparima» (142.), što je besmislica bez ikakve potkrpe u izvorima. A ono za što ima itekakvih potkrjepa, da je do razlaza

Sveti Rok nakon rušenja spomen-obilježja

događaju u životu političara Mile Budaka.

No, za Petrinovića i njegove recenzente izvori ne znače ništa. Umjesto njih postoe ideoološke frazetine i kvalificirana baljezganja.

Nema tako izvora ni za kasniju Petrinovićevu tvrdnju da je Budak provodio Pavelićeve naloge, iako se nije slagao s njegovim uklanjanjem **Slavka i Dide Kvaternika** 1942. godine (112.). Ot-

došlo zbog Mačekova neopozivog otplovljavanja u jugoslavenske vode, akademik Petrinović ni ne spominje.

Kad piše kako je Budak potpisao Zagrebačke punktacije, Petrinović se izvrgava podsmijehu, tvrdeći da se Pavelić «zbog taštine nije s Punktacijama slagao jer u njihovu stvaranju nije sudjelovao» (50.). Onaj tko o Paveliću znaće više od njegova imena, i tko je pročitao komentare ustaškog tiska o

Punktacijama, znat će da Pavelićovo negodovanje nije izazvano taštinom, nego činjenicom da Punktacije govore o jugoslavenskome državnom okviru. Nema nikakve sumnje da Pavelić takvom dokumentu ni teoretski nije mogao biti autorom. Suatorstvom se (ili supotpisivanjem) ni Budak nije previše ponosio, zar ne?

O sklapanju Rimskih ugovora Petrinović ne zna ništa što već prije napisao **Dorđe Ličina** i pisci njegova dometa. No, nakon što je ponovio fraze koje s činjenicama imaju malo veze i prepričao jedan od ugovora sklopljenih 18. svibnja 1941., onaj o granicama (91.-93.), Petrinović nastavlja (sic!) kako se Pavelić 24. travnja 1941. susreo s talijanskim izaslanstvom u Ljubljani, a svrha tog sastanka je, drži Petrinović, «ispitati što Pavelić misli nakon Rimskih ugovora» (94.). Sastanak u Ljubljani se, inače, zbio dvadesetak dana *prije* Rimskih ugovora i bio je upravo prvi u nizu sastanaka koji su rezultirali tim ugovorima. Kako je bio *prije ugovora*, nije se na njemu moglo ras-

izobrazbi sjetiti će se one *similis simile gaudet*. Slično se sličnom raduje.)

Povijest Ustaškog pokreta za akademika je Petrinovića potpuna nepoznanica. Jer, da o njoj išta zna, ne bi napisao kako Pavelić tek nakon odlaska u emigraciju stvara veze sa skupinom bivših austrougarskih časnika u Austriji (55.), budući da su te veze stare već desetak godina. Također ne bi napisao da je Pavelić u travnju 1929. boravio u Sofiji «kao gost **Vanče Mihajlova**», te dodao kako su «oni objavili Deklaraciju o zajedničkom djelovanju makedonskih i hrvatskih revolucionarnih skupina» (56.) Pavelić, dakako, nije bio gost Vanče Mihajlova, nego Makedonskoga nacionalnoga komiteta i njegova predsjednika **Konstantina D. Staniševa**. Stanišev je supotpisnik Sofijske deklaracije od 20. travnja 1929. Mihajlova je Pavelić posjetio dan ili dva kasnije, u selu Banki kod Sofije.

Da su *Mirko i Slavko* bili glavna Petrinovićeva literatura o Paveliću i Ustaškom pokretu, pokazuje i njegova

Gdje je Petrinović pronašao da je **Edmund Glaise von Horstenau** bio njemački «vojni ataše u Hrvatskoj» (124.)?!? Glaise je, naime, do 1. studenoga 1942. imao naslov «njemački general u Zagrebu», a od tada «opunomoćeni njemački general u Zagrebu». On nije bio vojni izaslanik (attaché) u uobičajenom smislu riječi, pa tako ni pripadnik osoblja njemačkog poslanstva, nego osoba koja je trebala koordinirati suradnju njemačke vojske i hrvatskih vlasti. Upute koje mu je prije puta u Zagreb dao **Hitler** objavljene su, što Petrinoviću, kao i toliko toga, nije bilo poznato. Prema svakako upućenom **Vjekoslavu Vrančiću**, Glaise nije u Hrvatsku došao (14. travnja 1941.) kao zapovijedajući časnik, nego kao «sayjetnik hrvatske vlade kod uzpostave njenih oružanih snaga».

Prije čitanja – baciti u koš

Nije ništa neobično da pisac površan poput akademika Petrinovića glatko preuzeme tezu da je Pavelić marginalizirao Budaka zbog taštine i zavisti čak i na književnom uspjehu (126.) odnosno «zbog rivalstva i jala» (152.) i da ga je čitavo vrijeme rata držao «na drugorazrednim političkim dužnostima» (89.).

I Budakov tajnik Marko Čović (što Petrinović, kao i Jareb prije njega rado registriraju) bilježi kako Budakova riječ u NDH nije značila ništa, pa tvrdi kako je vrjednija jamstva od Budakova u **Singerovu** Osobnom uredu mogao dati bilo koji ustaški čarkar ili potpuni novak u pokretu. Nažalost, ni Čović ni Jareb, a onda, naravno, ni Petrinović, nisu se upitali kako je takav jadni, marginalizirani i neutjecajni Budak uspio spasiti **Miroslava Krležu**, **Svetozara Ivkovića** i tolike druge, kako je uspio isposlovati **Meštrovićev** odlazak u Rim i **Digovićev** u Švicarsku itd. A čini mi se da to proturječe bode oči do te mjere da ga *samo zasljepljeni ne mogu vidjeti*.

Mnoštvo izvora koji govore o nesporazumima na relaciji Pavelić – Budak govore da u tom dimu ima nekakve vatre. No, ruku na srce, nisam baš siguran da je položaj ustaškog doglavnika, koji je istodobno ministar bogoštovlja i nastave, ili poslanik u Berlinu ili ministar vanjskih poslova baš «drugorazredna politička dužnost». Koja bi onda bila

Pavelić i Budak

pravljati o tome što Pavelić misli *nakon ugovora!*

No, akademik Petrinović o tome zna koliko i o geološkom sastavu Uranovih satelita. To, dakako, nije zapreka da njegovim magluštinama apoteoze piše tandem akademika. (Ljubitelje stri-pova o *Alanu Fordu* to će asociратi na *Trio Fantasticus*, a oni vičniji klasičnoj

tvrđnja da je Pavelić po dolasku u emigraciju «ubrzo preuzeo vodstvo ustaške organizacije» (56.). Dosad se, naime, znalo da je Pavelić osnovao organizaciju, da joj je od prvog trenutka na čelu i da tu njegovu poziciju nikad nitko nije ni pokušao ugroziti. Od koga ju je onda trebao preuzeti?!?

Budak s izručenim dužnosnicima vlade NDH

prvorazredna? I koliko tih prvorazrednih ima?

No, o tome se dade raspravljati, da kako među onima koji znadu zaključivati.

Pitanje je, spada li Petrinović u takve. On, naime, citira jugoslavenske redarstvene izvore koji 1938. tvrde kako Budak «ne razmišlja kao Pavelić o 'nezavisnoj Hrvatskoj državi'» (73.). Budući da policiji iz načelnih razloga na riječ ne vjerujemo ništa, mi danas ne znamo je li to točno. Druge neovisne i ozbiljne potvrde nema. Međutim, ima jedna važna činjenica: činjenica da se Budak u Jugoslaviju vratio, a Pavelić nije. Sam Petrinović je odlučan kako je nepobitno da se Budak «sukobio s Pavelićem i želio se vratiti u Jugoslaviju» (75.). Domeće kako se ustaški doglavnik «u politici nije snalazio», te kako je bio «neka vrsta diletanta koji je rođantično razmišljao o ozbiljnim političkim problemima» (111., 151.) Opisuje, makar sasvim površno, Budakovo nesnalaženje na čelu ustaškog logora, zametanje kavge među samim ustašama, i kasnije nediplomatsko ponašanje u Berlinu i u Zagrebu (nota Tamburini), te donosi njemačke obaveštajne podatke o Budakovu nedostatku smisla za organizaciju i dje-lovanje državne uprave. Ni na čelu Društva književnika nije se Budak sna-lazio najbolje.

Ako je, dakle, tomu tako, tj. ako je Budak – kao što se tvrdi - diletant, koji je uspio zavaditi i skoro rastrojiti ustašku organizaciju na Liparima, te se

sukobiti s velikim brojem emigranata, ako je Budak i kasnije nespretan i ako na svakom koraku čini političke i diplomatske pogreške i propuste, ako provocira sukobe s nominalnim saveznicima i ako je u jednom trenutku (1938.) možda čak bio spreman pragnuti šiju pred jugoslavenskim režimom, ne nameće li se možda zaključak upravo dijametalno suprotan Petrinovićevu (Čovićevu, Jarebovu)? To jest, zaključak da ga Pavelić nije *nezasluženo marginalizirao*, nego ga je *nezasluženo trpio* u samome državnom i stranačkom vrhu! Ako je tako, bit će to, očito, iz oportunističkih razloga, tj. upravo radi toga što je cijenio Budakove zasluge za nacionalistički pokret ili radi toga što je kalkulirao s njegovom popularnošću, njegovim (nekadašnjim političkim, a još uvijek književnim) ugledom! Dakle, Budaka je Pavelić honorirao, a ne kažnjavao. No, Petrinović za takav zaključak nema snage.

A Budak, koji očito ne spada u značajeve tipa Eriha Lisaka, i kad pred smrt, u pandžama jugoslavenskih komunističkih istražitelja, nalazi riječi simpatija prema partizanima, za Pavelića ne nalazi ni jedne jedine riječi pokude. U nadi da će izbjegći vješala, on želi retuširati svoju prošlost i redefinirati svoje političke sudove i stavove. No, ni tada ne okrivljuje Pavelića za svoju sudbinu; on za nj nije ni zločinac, ni izdajica, a ni kukavica. Zanimljivo je da Petrinović – a i drugi neki Budakovi životopisci – tu činjenicu nisu kadri zamijetiti. No, ona time ne prestaje biti

činjenicom. Baš kao što Petrinovićeva zaključna ocjena, da je Budak prestrogo kažnen, ali da bi u svakoj državi bio suđen kao kvisl (148.) ne govori baš ništa o Mili Budaku, ali zato puno govori o akademiku Ivi Petrinoviću, članu ustanove koja se done-davno i službeno zvala Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti. I – da ne zaboravim - njegovim recenzen-tima, pticama istog jata.

Iz njihove su perspektive kvislinski svi oni Hrvati koji su izdali Jugoslaviju.

No, uspomena na njih nadživjela je Jugoslaviju, pa će nadživjeti i jugo-slavensku akademiju. Povjesnik koji o tome dvoji bavi se krivim poslom...

PJESMA MAJCI

*Za sve što si meni bila,
Za ljubavi tvoje žar,
Ja mogu ti majko mila
Tek pjesmu poklonit na dar.*

*Al u njoj je zavjet mati,
Da ljubavi tvoje plam
I drugima ja ču dati,
Jer živjeti ne mogu sam.*

*Toliko je briga bilo,
Toliko noći bez sna,
Al srce sve patnje je skrilo.
To znamo ti i ja.*

*I žalim što čula nisi
Zahvalnosti moje glas.
Ja pjevam a majko ti si
Već tako daleko od nas.*

*Jos osjećam majko draga
Toplinu naručja tvog.
A meni što dala si blaga
Kraj srca čuvam svog.*

*Za sve što si meni bila,
Za ljubavi tvoje žar,
Ja mogu ti majko mila
Tek pjesmu poklonit na dar.*

Vlade VICIĆ

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (I.)

(SV. ROK, LIKA, 30. KOLOVOZA 1889.—ZAGREB, 7. LIPNJA 1945.)

BUDAK spada, bez sumnje, u nekoliko najboljih pisaca hrvatske književnosti. U ovom prilogu ne će biti govora o Budaku piscu i njegovim književnim djelima. Budak se je od svoje rane mладости, od završetka gimnazije u Sarajevu u proljeće 1910., do svoje mučeničke smrti, 7. lipnja 1945., bavio javnim radom, odnosno djelovao je politički u najširem smislu te riječi. Nastojat ćemo ovdje osvijetliti Budakov politički rad, ukoliko nam je to moguće na temelju pristupačnih izvora. Mnogi Budakovi članci i govor razasuti su po novinama i časopisima, koji su izlazili za vrijeme njegova političkog rada. Nekima od tih časopisa i novina Budak je bio urednik i objavljivao u njima anonimno ili pod raznim pseudonimima mnogo kraćih i dužih priloga po uredničkoj dužnosti.

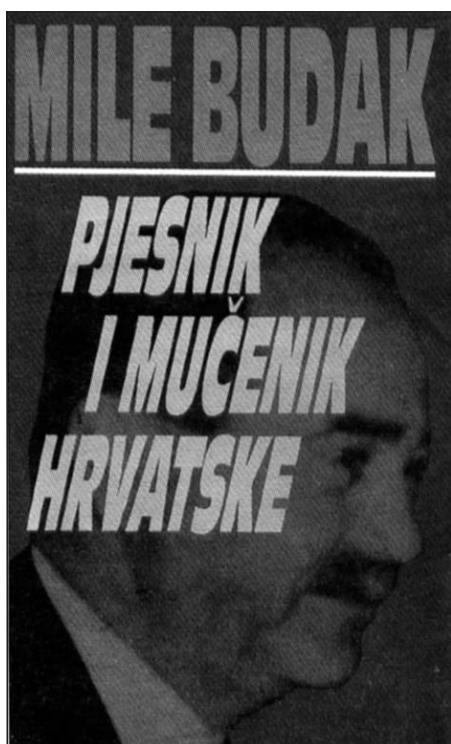
Budakov javni, odnosno politički rad može se podijeliti u pet razdoblja, svaki sa svojim posebnim problemima i poteškoćama. Prvi odsjek obuhvaća Budakov rad od njegova dolaska u Zagreb na studije, u ljetu 1910., do njegova odlaska u vojsku, početkom Prvog svjetskog rata, u srpnju 1914. Drugo razdoblje vremenski je ograničeno Budakovim povratkom iz talijanskog zarobljeništva, 18. kolovoza 1919., i proglašenja diktature kralja Aleksandra, 6. siječnja 1929., odnosno njegova odlaska u emigraciju. U trećem razdoblju Budak je u ustaškoj emigraciji, od 2. veljače 1933. do 6. srpnja 1938. Četvrto razdoblje obuhvaća vrijeme od njegova povratka iz emigracije, u srpnju 1938., do proglašenja Nezavisne Države

Piše:

*Dr. Jere JAREB,
Loretto, Pennsylvania, SAD*

Hrvatske, u travnju 1941., a peto njegov politički rad za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske.

Bitne podatke iz svog životopisa iznio je sam Budak u kratkoj autobiografiji, pod naslovom «*Sam o sebi*», napisanoj

Zbornik HR o Budaku

UZ JAREBOVU STUDIJU O BUDAKU

Najnovije rasprave o dr. Mili Budaku nukaju nas da – uz pristanak pisca – u cijelosti objavimo studiju dr. Jere Jareba koja je pod naslovom «Prilog životopisu dra Mile Budaka» objavljena među redovitim izdanjima *Hrvatske revije* (Barcelona-München, 1990.) u spomen-zborniku «Mile Budak: pjesnik i mučenik Hrvatske» (str. 21.-95.), prigodom stote obljetnice rođenja ovoga hrvatskoga književnika i političara. Taj je zbornik u stvarnosti posebni otisak iz *Hrvatske revije* god. XXXIX/1989, sv. 4 (156), god XL/1990, sv. 1. i 2., a kako je tiskan u emigraciji, većini hrvatskih čitatelja zapravo je nedostupan. Unatoč kasnijim raspravama o Budaku, ova je još uvijek najbolja i najcijelovitija, iako su auktoru iz općepoznatih razloga mnogi izvorni dokumenti bili nedostupni. U piščev stil i pravopis nismo dirali, pa se sve uredničke intervencije svode na isticanje osobnih imena, a i to samo radi preglednosti teksta.

(Ur.)

1933., uoči njegova odlaska u emigraciju, objavljenoj po prvi puta u časopisu *Omladina* (Zagreb), broj 8., 1936., a po drugi puta — s nešto dodataka — u četvrtoj knjizi, trećeg izdanja *Ognjišta*, objavljena 1941., na početku Nezavisne Države Hrvatske, stranice 139-151.

I.

U prvom razdoblju Budakovog javnog rada, koje obuhvaća oko četiri godine, od kojih je jednu proveo na redovnom vojnem roku, 1912/1913., najvažniji Budakov doprinos bio je u pravaškom Mlado-hrvatskom pokretu. Nemam pri ruci izvorno gradivo ovog razdoblja, nego ću se, uglavnom, osloniti na pisanje hrvatskih povjesničarki Dr. Mirjane Gross i Dr. Miroslave Despot¹ i Budakove već spomenute autobiografije.

U ljeti 1910., upravo poslije Budakove mature, održan je u Zagrebu Prvi mladohrvatski zbor, 27. i 28. kolovoza. Budak je na tom zboru, vjerojatno, vidno sudjelovao. Na njemu je Josip Matasović — budući poznati hrvatski povjesničar — održao programatski referat: «Zadaće našega života», u kojem je posebice naglasio misao, da Hrvatska pripada Hrvatima².

Na 12. studenoga 1910. održana je glavna godišnja skupština starčevićanske akademске mladeži u Zagrebu. Na toj je skupštini Mile Budak bio izabran prvim tajnikom organizacije, a u odboru je bio i Vladimir Copić, koji je također maturirao 1910. u Senju³. Očito kao prvi tajnik organizacije Mile Budak preuzeo je uređivanje *Mlade Hrvatske*. *Mlada Hrvatska*, kao glasilo pravaške akademске mladeži, počela je izlaziti u siječnju 1908. pod uredništvom Grge Angjeljanovića, kasnije poznatog Orjunaša i pristaše Svetozara Pribićevića⁴.

Budak je uređivao *Mladu Hrvatsku* kroz skoro dvije godine, od konca 1910., odnosno početka 1911., do veljače 1912. Sam Budak kaže, da je u *Mladoj Hrvatskoj* «pisao pod svojim imenom i pod raznim pseudonimima, kada je list trebalo ispuniti, a materijala nije bilo (Mili-voj Velebitski, Jerolim Dalmata i moguće još kakav!)»⁵. Dr. Mirjana Gross smatra Josipa Matasovića i Milu Budaku ideoložima *Mlade Hrvatske*, te u tom smislu ističe Matasovićev članak «Zadaće našeg života» i Budakov prilog

HRVATSKI NAROD U BORBI ZA SAMOSTALNU I NEZAVISNU HRVATSKU DRŽAVU

*Vjegony Prevaršenosti Stj. Karunu
Starčeviću u znak osobite vdanosti
i poštovanja.*

Berlin, 10/9. 1934. NAPISAO

DR. MILE BUDAK

Mile Budak

IZDANJE

Hrvatskoga Kola u Sjedinjenim Državama i Kanadi

Budakova knjiga iz 1934.

«Mladohrvatstvo prema srpstvu i slavenstvu»⁶. Nažalost, Dr. Mirjana Gross, umjesto da donese podpuni citat ili sažetak tog Budakovog članka, izmiješala je djelomične citate sa svojim tumačenjima: «Budak se izjasnio protiv apsolutnog negiranja Srba u Hrvatskoj 'jer ih nešto ima', ali mnogi se nazivaju Srbima a da na to nemaju pravo! No budući da je temelj nacije uvjerenje pojedinača, Mladohrvati to uzimaju na znanje ali uz ogragu da ne mogu automatski priznati sve pravoslavne Srbima.

Očigledno su ih smatrali 'pravoslavnim Hrvatima' 'koje je dugotrajna velikosrpska propaganda posrbila'. (Ti stavovi neodoljivo podsjećaju na koncepciju bosanskih Srba, posebice radikalni, prema Hrvatima u Bosni.) Dijeleći Srbe na dvije 'rase', slavensku i 'cincarsku' (nesumnjivo pod utjecajem zlokobne Starčevićeve brošure o slave-nosrpskoj pasmini), Budak zaključuje, da Hrvati nisu isto što i Srbici, ali da su mnogi Srbici 'naše' krvi, ističući razlike, koje je među njima stvorila zapadna i bi-

zantska kultura. Bratstvo sa Srbima i isticanje 'narodnog jedinstva' i složnog rada na kulturnom području dovode do uništenja hrvatskoga nacionalnog obilježja — tvrdio je Budak. Omladina se, dakle, ne protivi ako netko želi da se nazove Srbinom, ali u načelu zastupa nacionalni monizam, pa, prema tome, u hrvatskim zemljama (uključujući Bosnu i Hercegovinu) priznaje samo hrvatsku naciju kao 'gospodajuću'. Združeni s naprednjacima, Srbi su jači od pravaša. Zato se Hrvati moraju ekonomski i kulturno organizirati a zatim obračunati sa Srbima kako bi osigurali svoje 'gospodstvo' u Hrvatskoj. Budak je žalio što Hrvati ne mogu dostići Srbe u apsolutnoj državnoj nezavisnosti i smatra da bi za Hrvate bilo bolje da ni Srbi nemaju svoje države»⁷.

Budak je ispjевao mlađohrvatsku himnu i, prema mišljenju Dr. Mirjane Gross, bio vjerojatno i glavnim piscem mlađohrvatske ideološke brošure, *Riječ mlade Hrvatske, Hrvatskom daštvu i svemu narodu posvećuje Starčevićanska mladost*, Zagreb 1911.⁸

U ovom razdoblju, 1910-1914., Budak «je surađivao u 'Hrvatskom Pravu', 'Hrvatskoj Prosvjeti' (dr. Horvata), gošćicom 'Hrvatu' i 'Riječkom Novom Listu' (kritike)»⁹. Od 1910. počeo je surađivati i u *Savremeniku*, te postao članom Društva Hrvatskih Književnika¹⁰.

Od početka sudjeluje u Prvom svjetskom ratu. Zarobljen je od srpske vojske u Valjevu kao bolesnik u vojnoj bolnici 8. prosinca 1914. Od 15. listopada do 19. prosinca 1915. prolazi pješke Makedoniju i Albaniju kao srpski ratni zarobljenik i dolazi u talijansko zarobljeništvo na otok Asinaru kraj Sardinije. Vraća se iz zarobljeništva, iskrčan u luci Gruž, 18. kolovoza 1919. Odmah se predaje studiju prava, koji je započeo u jesen 1911., te postizava «čest doktora prava dana 31. srpnja 1920»¹¹.

II.

U drugom razdoblju, od 1919. do 1929. odnosno 1933., Budak se politički i javni rad odvija u Hrvatskoj Stranci Prava, u kojoj najčešće surađuje s **Drom Antonom Pavelićem**, glavnim tajnikom i kasnije podpredsjednikom stranke.

Budak surađuje u pravaškim stranačkim novinama, koje izlaze slijedećim redom: *Hrvatska Misao*, tjednik, od 19. lipnja 1920. do 28. ožujka 1923.; dnevnik *Pravaš*, od 1. travnja 1923. do 14. siječnja 1924.; dnevnik

Hrvatska Misao, od 23. siječnja do 22. srpnja 1924., te, konačno, dnevnik, kroz kratko vrijeme, te onda tjednik **Hrvatsko Pravo**, od 16. kolovoza 1924. do 1932.

Bez sumnje, u svim tim novinama ima Budakove suradnje, a, vjerojatno, najviše u dnevnicima **Hrvatska Misao** i **Hrvatsko Pravo**, kojima je bio urednik¹². Od 1924. do 1929. izlazio je i godišnjak (kalendar) **Pravaš**, u kojem je također surađivao Dr. Mile Budak.

Dr. Mile Budak biran je za gradskog zastupnika grada Zagreba 4. rujna 1927., a možda i prije, na 10. svibnja 1925. Naime, Budak kaže, da je bio «nekoliko godina gradski zastupnik u Zagrebu sve do svršetka god. 1928.»¹³. Proglašenjem kraljevske diktature raspušteno je zagrebačko gradsko zastupstvo i imenovano novo od kralja Aleksandra. Među imenovanim gradskim zastupnicima bili su i svi zastupnici, izabrani u rujnu 1927. Jedino Dr. Mile Budak, od pravaških zastupnika, i svi zastupnici izabrani na listi Hrvatske Seljačke Stranke odbili su prihvatići to imenovanje¹⁴.

Dr. Mile Budak bio je također aktivan u Hrvatskom Sokolu, «te je bio dulje vremena zamjenik starještine Hrvatskog Sokolskog Saveza i drugi i posljednji starješina skoro od osnutka, pa do neželjene i preuranjene smrti Hrvatskog Sokola u Vlaškoj ulici, u Zagrebu»¹⁵.

Već smo vidjeli, da je Budak bio promoviran na čest doktora prava 31. srpnja 1920. Kao odvjetnički pripravnik radio je u odvjetničkoj pisarnici Dra Ante Pavelića. «Pravo na odvjetnikovanje je dobio, iza položena odvjetničkog ispita, dana 8. travnja 1923.»¹⁶. Od tada do odlasta u političku emigraciju, 2. veljače 1933., odvjetništvo je bilo glavnim vremenom prihoda Mile Budaka.

Nemamo bitnih podataka o odvjetništvu Dra Mile Budaka, nego samo dva slučaja njegove obrane, iz kojih se vidi, da je politički bio vrlo širokorudan, jer je branio vodećeg komunistu Vladimira Čopića i omladinca Hrvatske Seljačke Stranke **Josipa Šunića**.

U svibnju 1925. bio je braniteljem svoga prijatelja iz Mladohrvatskog pokreta, Vladimira Čopića, jednog od vođa Komunističke Partije Jugoslavije. Čopić je, poslije osude od tri i pol godine radi komunističkog rada, uspio pobjeći iz Zakladne bolnice u Zagrebu, gdje je kao zatvorenik bio smješten radi bolesti, i otici u Sovjetski Savez¹⁷. Bio je likvidiran u staljinističkoj čistki 1938., a da domovinu nikada više nije ugledao. Dr.

Mile Budak bio je također svjedokom u korist Vladimira Čopića, koji je bio optužen, skupa s ostalim vodama komunističke stranke, za sudjelovanje u atentatu na kralja Aleksandra, na Vidovdan, 28. lipnja 1921. Proces je održan u Beogradu od 25. siječnja do 23. veljače 1922. Dvanaestog dana toga procesa, vjerojatno 6. veljače, pročitano je svjedočanstvo Mile Budaka: «Čita se iskaz **Dra Mila Budaka**, advokata iz Zagreba, koji

nikom Stranke, jer su se stari predvodnici Stranke povukli radi starosti, ili pak surađivali s diktaturom, prihvativši imenovanje kralja Aleksandra za gradske zastupnike grada Zagreba. Pravaška mlađež, predvođena od **Stipe Javora**, planira tajne revolucionarne akcije. **Toni Schlegel**, novinar i suradnik Aleksandrove diktature u Zagrebu, ubijen je od pravaške radničke mlađeži 22. ožujka 1929. Tek u listopadu 1929. uspjelo je redarstvu otkriti tko je stajao iza toga atentata. Redarstvo je 30. listopada 1929. naredilo hapšenje pravaških omladinaca, koji su bili spremni na to, i boreći se neki su pali u redarstvene ruke, a drugi uspjeli izbjegći i prijeći u inozemstvo. Uhapšeni su, među ostalima, **Marko Hranilović** i **Matija Soldin**, a uspjeli izbjegći i preći u inozemstvo **Mijo Babić** i **Zvonimir Pospišil**, na 21. studenoga 1929. **Mladen Lorković**, koji je, izgleda, organizirao skrivanje Babića i Pospišila, uspio je također pobjeći u inozemstvo prije hapšenja. Stipe Javor zatvoren je 31. listopada 1929.²⁰

U vezi s tim hapšenjima bio je zatvoren i Dr. Mile Budak, 29. listopada 1929. Proveo je u redarstvenom zatvoru u Petrinjskoj ulici tri mjeseca, te onda daljnja četiri mjeseca u zatvoru Sudbenog Stola u Zagrebu, odakle je bio pušten na slobodu, koncem svibnja ili početkom lipnja 1930., a da nije došlo ni do sudske istrage protiv njega²¹.

Od 4. svibnja do 30. lipnja 1931. vođena je rasprava pred Sudbenim Stolom u Zagrebu, kao delegiranim sudom beogradskog Suda za zaštitu države, protiv Stipe Javora, Marka Hranilovića, Matije Soldina i ostalih dvadeset optuženih. Hranilović i Soldin bili su osuđeni na smrt i obješeni, 25. rujna 1931.²² Na tom procesu bio je braniocem Stipe Javora **Dr. Vladko Maček** i tokom procesa sprijateljio se s Drom Milom Budakom. Maček piše: «I na tom procesu bilo nas je više branitelja. Ja sam branio pok. Stipu Javora, a ne sjećam se više, koga je branio Budak. Tu se je vidjela stanovita razlika među nama. Dočim je Budak u svom plaidaju nastojao dati procesu političku boju, nalažejući hrvatsku borbu za slobodu, ja sam svaku politiku izbjegavao, te sam imao konačno tu zadovoljstvu, da sam Javora, koji je bio obtužen kao 'kolovoda', spasio od vješala, za što mi je obitelj Javorova bila zahvalna i nakon što je Javor u Mitrovici umro. To tek uput. Na tom procesu sam se sa Budakom bolje upoznao i sprijateljio, pa smo se

Opanci dida Vidurine, jedno od ključnih Budakovih djela

tvrdi da je Čopić na 25. ili 26. juna došao u Zagreb i bio neko vreme kod njega. Tada mu je Čopić kazao da ide u Ljubljani, ali ne zna zbog čega je išao. Dana 28. juna svratio je Čopić opet kod njega. Šta je inače radio Čopić u Zagrebu ne zna»¹⁸.

Budak je također bio drugim braniteljem Josipa Šunića, pripadnika Omladine Hrvatske Seljačke Stranke, optuženog za ubojstvo srpskog novinara Vlade Ristovića u Zagrebu, 4. kolovoza 1928. Proces protiv Šunića održan je u Zagrebu u travnju 1929., a Budak je održao jednosatni obranbeni govor na 25. travnja 1929.¹⁹

Proglašenjem diktature kralja Aleksandra, 6. siječnja 1929., zamire javni politički rad, jer su sve političke stranke zakonom raspuštenе. Dr. Ante Pavelić, narodni zastupnik i podpredsjednik Hrvatske Stranke Prava, odlazi istog mjeseca u emigraciju. Dr. Mile Budak ostaje u domovini glavnim predstav-

često i poslije procesa sastajali i razpravljali ne samo o politici, nego i drugim stvarima kao filozofiji, religiji, književnosti itd. Tom prilikom stekao sam dojam, da je Budak po svojim nazorima bliz ne samo **Stj. Radiću**, nego čak i **Tolstoju**. Zato me je Budakovo držanje za vrieme N.D.H. ne samo začudilo, nego i razočaralo. O ustaškom djelovanju u emigraciji smo malo razgovarali, jer sam bio stekao o njima loše mišljenje kada sam čuo, da su i vani već počeli među sobom razračunavati, pa su bili likvidirani **Perćec**, **Dr. Crvić** i neki drugi, kojih nisam poznavao. Nakon tзв. ličkog ustanka, kada su kolovode stari **Došen** i **Artuković** pobjegli u inozemstvo, ostavivši narod mrvarenju srbjanskih žandara, nisam mogao izdržati, nego sam pred Budakom oštrosudio tu nesavjestnost. Budak se je i tu s menom složio rekavši: znao sam ali nisam mogao spriječiti i za to sam se držao daleko od toga»²³.

Na temelju ovog Mačekovog svjedočanstva može se slobodno reći, da je između njega i Budaka postojala bliska politička suradnja od lipnja 1931. do 31. siječnja, odnosno 2. veljače 1933. Maček je odveden u internaciju 31. siječnja, a dva dana kasnije Budak je otisao u emigraciju.

Vjerojatno radi Budakove suradnje s Mačekom bio je izvršen na njega atentat, 7. lipnja 1932. Trebalo je maknuti iz Mačekove okoline Budaka, kao što je to bilo učinjeno i s ubojstvom **Dra Milana Šufflaja**, 18-19. veljače 1931. Neposredno poslije atentata na Budaka uputila je hrvatska kulturna elita u srpnju 1932., «Protest i apel hrvatskih književnika, umjetnika, kulturnih i drugih javnih radnika povodom atentata na život Mile Budaka, doktora prava i hrvatskog književnika». Protest je bio podpisan od 209 osoba, od katoličkih biskupa do ateista i komunista. Među podpisnicima je hrvatski književnik **August Cesarec**, ali nema **Krleže**, **Dr. Božidar Adžija**, poznati komunist, nadbiskupi **Dr. Ante Bauer** i **Dr. Ivan Šarić**, i **Don Frane Bulić**. U protestu se među ostalim kaže:

«Dana 7. lipnja 1932. izvršen je organizirani atentat na Milu Budaku, istaknutog kulturnog radnika, uzornog muža i hranitelja nejake djece, s nakanom, da mu se smjesta oduzme život. Tri mlada individua, oboružana tvrdotupim i vatrenim oružjem, dočekaše ga u zasjedi pred ulazom u zgradu njegova stana i zadadoše mu istovremeno mnogo smrtonosnih udaraca

u glavu, pod kojima se je posrćući srušio; osim toga ispalili su u nj zlikovci i hitac iz samokresa prije, nego su prolaznici mogli da ih sprječe u razbojničkom potpovatu. Samo slučaju ima se zahvaliti, što atentatori nisu uspjeli da ga na mjestu usmrte, iako su mu zadali mnogobrojne, za život pogibeljne rane na glavi.

Pošto je zločin izvršen pred podne na glavnoj ulici grada Zagreba i u času, kada i gdje ključa najjače ulični život, mora se iz tog zaključiti, da su izvršitelji sigurno računali, da će hitro izvršiti svoj strašni naum prije, nego li bi ma koja pomoć mogla stići napadnutom stradal-

gana vaše bezbjednosti, premda se inače nalaze uvijek pred obližnjom kućom konzula Italije. Isto se tako uznemireno pitaju, zašto je ubica **Šaban Šahinović** u policiji preobučen, zašto jedan pozvani redarstvenik nije pritekao napadnutom u pomoć, zašto je po građanstvu uhvaćeni ubica pušten na slobodu. A zašto su naprotiv apšeni građani, koji su ga vlasti predali, i zašto su napokon po vlasti zabranjeni apeli štampe očevicima i svjedocima pokušanog umorstva?

Dok tako zemljom prolazi smrt, A Vi, gospodine ministre, za ličnu bezbjednost golorukih građana ništa ne poduzi-

Ustaški logori u sjevernoj i srednjoj Italiji

niku.

Neobična smionost u ovakvim prilikama mjesta i vremena dokaz je ne samo ciničke objestvi zločinaca, nego je i dokaz, da su oni pouzdano računali na sigurnu zaštitu svojih moralnih komplika, nadahnjivača i mandanta».

U protestu se navode dvije interpelacije narodnih zastupnika, izabranih na vladinoj listi, 8. studenoga 1931., upućene ministru unutrašnjih poslova, «s obrazloženjem i pitanjima osobito karakterističnim, a na koje bi javnost neobičnom napetošću bila iščekivala ministrov odgovor, da sjednice Narodne skupštine nisu iznenada bile odgođene». U drugoj interpelaciji među ostalim stoji:

«Građani grada Zagreba zaprepašteno pitaju se, kako da na dan napadaja nije nigdje u blizini bilo or-

mate, dotele iza ovih napadaja, ubistva i smrti jezovita narodna sumnja vidi sakrivenu ruku Vaše javne bezbjednosti.

Pitanja postavljena na ministra jesu ova:

1. Zašto se opetuju politička ubistva i napadi na kulturne i političke ličnosti u Zagrebu i zašto ih Vaša policija ne prevenira?

2. Zašto do danas nije rasvjetljena misteriozna smrt Milana Šuflaja, zbog koje se pobunio sav kulturni svijet?

3. Zar može biti istina rasuta sumnja, da su napadači na Dra Milu Budaku **Šaban Šahinović**, **Adem Saranija** i **Vojo Karakanović**, svi iz Tuzle, službenici Vaše tajne policije, da se nalaze na špijunskom spisku i plaćaju iz povjerljivih fondova?

Ustaški logori u srednjoj i južnoj Italiji

4. Mislite li, da će građani ove zemlje još dugo moći mirno snositi ovakove sistematske i spremljene napadaje i da li mislite, da bi i Vi trebali im zaštiti gole živote?

5. Da li mislite, da tek jedan dio Vašeg odgovora na strašni ovaj čin treba da bude smjena upravnika policije u Zagrebu i da li napokon zbog umirenja javnosti pristajete, da istražni odbor narodnih poslanika ispita rad javne bezbjednosti u Zagrebu?»²⁴

Sam Mile Budak u jesen 1933. u emigraciji piše: «Iz sudbenoga spisa slijedi nedvojbeno dokazanim, da je cijeli napad rukovodilo zagrebačko redarstvo, no to je sve zataškano tako, da ostaje istom budućnosti, da to uglavi kao i cijeli slučaj profesora Šuflaja»²⁵. O sudskoj raspravi protiv svojih ubojica, Budak kaže: «Atentatori na dra. M. Budaka su u zadnji čas po višem nalogu optuženi samo zbog teške tjelesne ozlede, iako je pokušaj umorstva više nego jasan i dokazan. Suđeni su, naravno, samo na tri godine strogoga zatvora. Državni tužitelj se je zadovoljio sa osudom»²⁶.

Na poziv Dra Vladka Mačeka, Dr. Mile Budak prisustvovao je u ime Hrvatske Stranke Prava političkim razgovorima u Zagrebu, od 5. do 7. studenoga 1932. Razgovori su završeni sa tkv. Zagrebačkim Punktacijama, koje je podpisao i Dr. Mile Budak. U ime Hrvatske Seljačke Stranke punktacije su podpisali: Dr. Vladko Maček, Dr. Ante Trumbić, Ing. Josip Predavec i Dr. Juraj Šutej. U ime Samostalne Demokratske Stranke, osnovane od Svetozara Pribićevića, podpisnici su bili: Većeslav Vilder, dr. Hinko

vatske Stranke Prava²⁸. Kako smo već spomenuli, Maček je radi Zagrebačkih Punktacija bio interniran 31. siječnja 1933., te kasnije osuđen u Beogradu, na 30. travnja, na tri godine robije. Budak odlaže u emigraciju 2. veljače 1933.

III.

Od 2. veljače 1933. do 6. srpnja 1938. Dr. Mile Budak živi u političkoj emigraciji. Napustio je domovinu, skupa sa ženom Ivkom, redovitom putnicom, izdanom mu radi liječenja u Karlsbadu u Čeho-Slovačkoj. Djeca su im ostala u Zagrebu — vjerojatno radi završetka školske godine — na brizi Ivana Werner-a i njegove žene Anke, koji su ih nekoliko mjeseci kasnije dopratili na Sušak, gdje su prešli granicu. Međutim, Budak nije otisao u Karlsbad, nego se je zaustavio u Grazu, u Austriji, gdje se je zadržao skoro dva mjeseca, te se u ožujku 1933. preselio u Modenu, u Italiju. Koncem ožujka 1933. položio je na ruke Poglavnika ustašku prisegu. U Italiji je živio skupa s obitelju Dra Ante Pavelića u zajedničkom kućanstvu, najprije u Modeni te kasnije u Turinu, do prosinca 1933., kada se je preselio u Berlin²⁹.

Za vrijeme boravka u Italiji napisao je knjigu: *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu*. Rukopis te knjige predao je u listopadu 1933. hrvatskom svećeniku u Sjedinjenim Američkim Državama, Velečasnom Ivanu Stipanoviću, koji ga je ponio sa sobom u Ameriku. Velečasni Stipanović došao je u Europu, noseći sa sobom Memorandum Američkih Hrvata upućen Ligi Naroda, svjetskim državni-

Krizman, Dr. Dušan Bošković, prota Dušan Kecmanović i Sava Kosanović. Punktacije pozivaju, radi teškog iskustva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, povratak na 1918. kao ishodišnu točku organizacije nove državne zajednice ravnopravnih i slobodnih naroda²⁷.

Prije pripremanog odlaska u emigraciju Budak je preporučio Mačeku, da surađuje s Drom Lovrom Sušićem, kao s predstavnikom Hrvatske Stranke Prava²⁸.

Krizman, Dr. Dušan Bošković, prota Dušan Kecmanović i Sava Kosanović. Punktacije pozivaju, radi teškog iskustva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, povratak na 1918. kao ishodišnu točku organizacije nove državne zajednice ravnopravnih i slobodnih naroda²⁷.

Organizacija američkih Hrvata Hrvatsko Kolo finansirala je izdanje Budakove knjige, koja je izšla iz tiska u svibnju 1934.³¹ Preko polovice knjige opisuje hrvatsko iskustvo u Jugoslaviji. Iznose se mučenja i progoni Hrvata, posebice od proglašenja kraljevske diktature 6. siječnja 1929. do konca 1932. Jugoslavija je «bolesnik na Balkanu» i ne preostaje joj drugo nego smrt. Posljednje kratko poglavje od šest stranica naslovljeno je: «Hrvatski Ustaški Pokret», u kojem među ostalim stoji: «...cijela hrvatska domovina — o kojoj ne mogu pisati iz razumljivih razloga kao ni o ljudima koji u njoj čame — zajedno sa iseljenom Hrvatskom, koja broji oko milijun duša u obje Amerike i u Evropi, provadja organizaciju hrvatskih Ustaša pod vodstvom mlada, potpuno nesebična, a neobično hladokrvna i razborita muža dra. Ante Pavelića, odvjetnika. On je u položaju, da može bez prikrivanja zastupati ideale hrvatskoga naroda, pa on to muževno i čini uz vječnu životnu pogibao pred beogradskim krvnicima, koji mu na svakom koraku rade o glavi, no za to cijeli hrvatski narod u svojim dušama s njime živi i osjeća, spremajući se skupa s njime na odlučni obračun, te u njemu gleda čovjeka, koji je izabrao jedini pravi put, put narodne časti i ponosa!

On nosi u sebi, ne samo pravo i nepavoreno hrvatsko srce, nego i hrvatsku svijest, koja ne će nego — čiste račune: između Hrvatske i Srbije nije danas moguće drugo stanje nego ratno! Prema tome je jedino i moguće rat i takove pripreme sa strane hrvatskoga naroda, koji će nam omogućiti sretan i pobjedonosan svršetak toga teškoga stanja.

Mi Hrvati ne dodosmo mnogo svestaca, i ako smo religiozan narod — ja se ovaj čas sjećam jednog jedinog i to samo blaženoga Marka Križevčanina! — ali dodosmo bezbroj vrsnih vojskovođa, na stotine hiljada podčasnika, koji su bili ludački hrabri, i milijune vojnika, čija su djela legendarno slavna!

Čast, ponos, narav i savjest takoga naroda ne može dugo podnositi nad sobom ni junačkoga pobjednika, a kamo li bi mogla trptiti najobičnjega uljeza, koji

se je došljao pod krinkom bratstva, a pod ogrtačem, koji je još i tuđi, donio otrovani bodež! Sa takima se ne živi pod istim krovom.

Dr. Ante Pavelić je najsavjesnije osjetio historijsku odgovornost koja leži i na njemu i na svakome članu njegova naroda, pa je s toga i zakoračio putem časti i pobjede.

Ustaški je pokret ona velika narodna vrednota i snaga, koju hrvatski narod s najvećim pouzdanjem i odlučnošću suprotstavlja i srpskoj sili i evropskome nerazumjevanju!» (186-187).

Budakova knjiga bila je prevedena na tri svjetska jezika: talijanski, njemački i španjolski. Španjolsko izdanje izšlo je u Buenos Airesu, vjerojatno 1937., jer godina izdanja nije označena, kao 10. knjiga izdanja organizacije Hrvatski Domobran. Umberto Urbani preveo je djelo «na talijanski, ali knjiga nije ugledala svjetla, jer su talijanske vlasti pronašeše takvo izdanje 'neopportunim'». Vjerojatno iz istih razloga nije bilo objavljeno ni njemačko izdanje³².

Pred Uskrs 1933., Budak se je po prvi puta — koliko mi je poznato — javio, pod pseudonimom Velebitski, suradnjom u domobransko-ustaškom novinstvu. Ispjevalo je pjesmu, «*Ustašo moj*»³³. Donosimo je ovdje u cijelosti:

*Hrvatske zemlje strepnjama strepe,
Hrvatske gore tiho romore,
Hrvatska srca susprežu snagu,
Hrvatske rijeke tiho žubore —
Čekaju dokazak tvoj —
Ustašo moj, ustašo moj!*

*Djetinjnim plačem doline ječe,
Starački vapaj do neba stiže,
Žene i ljudi trunu u krvi,
Vapaj i muka mrtve već diže —
Ustašo moj, ustašo moj
Čekaju dolazak tvoj!*

*Dušmanin gazi majčicu tvoju,
Pljuje oltare, grobove skvrni,
Sestrica tvoja za tobom vapi,
Ljuba te tvoja, — Hrvatska zove!
Ustašo moj, ustašo moj —
Čekaju dolazak tvoj!*

Pred svoj polazak u Berlin, Budak je još u Italiji sredio gradivo za godišnjak *Nezavisne Hrvatske Države*. Godišnjak je izšao u Berlinu, koncem 1933. ili prvih dana 1934.³⁴ Taj je godišnjak najbolja antologija političkih misli domobransko-ustaškog pokreta, izdana u izbjeglištvu između 1929. i 1941. U godišnjaku surađuju, pored Dra Ante Pavelića, Dr. Mile Budak, te prema redu

suradnje: Marko Došen, **Joža Milković**, **Ivan Perčević**, **Stanko Hranilović**, **Ante Brkan**, Dr. Andrija Artuković, **Ante Valent**, **Dr. Stjepo Perić**, **Ante Bubalo**, **Stjepan Milas**, **Mijo Bzik** i drugi. Najvažniji Budakov prilog jest kratka rasprava, «Nekoliko misli o uređenju slobodne i nezavisne hrvatske države» (127-138).

U toj maloj raspravi Budak tvrdi, da je u biti hrvatski narod zaista seljački

Budak na govornici

narod, jer i ono malo tvorničkih radnika, obrtnika i inteligencije povezano je sa selom. «Sve ono ostalo, što sačinjava naše gradove i trgovišta tuđinsko je i po krv i po osjećajima i po načinu mišljenja i života». Na osnovi te temeljne misli, Budak zaključuje:

«Prema tome, za uređenje naše države, moraju biti odlučni i mjerodavni interesi i potrebe našega sela i seljaka tako, da se bude moglo i moralno reći, da naši seljački slobodni i sretni domovi ne samo sačinjavaju našu hrvatsku Domovinu, već da oni potpuno predstavljaju i našu nezavisnu hrvatsku državu».

Budak ističe, da su dosadašnje državne vlasti vrlo loše postupale sa seljakom. «Seljak je bio predmet izrabljivanja, bio je u miru ovca, koja daje mlijeko i vunu i janjce, a u slučaju rata je morao biti vuk, koji na svakoga reži i kojega svatko vreba. On je držao državu na svojim ledima tako, da su državni predstavnici u njemu gledali samo njezina — trhonošu i roba, a ne gospodara, koji je svaki čas mogao sa svojim teretom tresnuti o zemlju. Da se to iznenađenje ipak ne bi desilo, cijeli je aparat bio udešen tako, da taj nosioc same države nije imao u rukama nikakove mogućnosti, da dođe i do vlasti u državi, osim samo s kapom u ruci — do onih, koji su svu vlast ugrabili i koji su odnosili najveći dio državnih dohodata (vune, mlijeka i janjaca!)».

Toga je stanja hrvatski seljak potpuno svijestan, pa je više nego sigurno, da ga u svojoj državi neće dozvoliti. Stvoriti će prilike, koje će potpuno odgovarati njegovu odgoju, njegovoj duševnosti, njegovim životnim potrebama, pradjedovskoj predaji i osnovama o sretnoj i naprednoj budućnosti».

Budak tvrdi, da država treba predstavljati interese i potrebe naroda:

«Bit i sadržaj pojma — seljačka država jest u shvaćanju, da nije narod, u našem slučaju seljački narod, na svijetu zbog države onih, koji je učiniše svojom muzarom i prćjom, već da narod stvara državu zbog sebe i za svoje potrebe. On nosi u njoj sve terete, jer ih nema tko drugi snositi nego oni, koji državu sačinjavaju, ali on ima i svu vlast u rukama i sva je državna organizacija udešena prema njegovim potrebama i zahtjevima. Prema tim će načelima trebati u prvom redu udesiti sve zakone, školstvo, trgovačku i prometnu politiku, kao i sve grane državne uprave».

Državnu organizaciju Budak će temeljiti na slobodnim seljačkim domovima, koji «sačinjavaju seoske općine, u kojima odlučuju samo seoski gospodari i njihovi odrasli članovi porodice. Nekoliko susjednih općina sačinjavaju kotareve, a veći broj kotareva županije, na koje bi se podijelila cijela država. Sigurno će narod zahtijevati manje i kotareve i županije od naših, starih, jer će tako bolje i lakše služiti svojoj svrsi i zadaći kao gospodarske i političke jedinice. Pri tom će odlučivati činjenica, da ni općina, ni kotar neće i ne smiju nikada više biti samo vlastodržačke ustavove za utjerivanje poreza i gonjenje seljaka, već pravo ognjište njegova gospodarskog, prosvjetnog i političkog života tako, da će sva vlast, a najčešće i poticaji dolaziti odozdo, iz općina, a to znači — izravno iz seljačkih domova».

Ekonomска organizacija hrvatskoga sela, odnosno slobodnih seljačkih domova bit će temeljena na zadružarstvu, u čijim će rukama biti odkup seljačkih proizvoda i trgovina:

«Sve su seoske zadruge u općinskom, općinske u županijskom, a županijske u državnom savezu, a svaka pojedina stoji pod nadzorom svoga saveza i same države. Za nužni prometni novac jamči država kao skup svih seoskih gospodarstava. Sva uprava, uz potrebne stručnjake, mora biti u rukama samih zadrugara».

Govoreći o tadašnjem stanju u hrvatskim selima, Budak kaže:

«Kao što je danas vrlo rijedak seoski gospodar, koji nije unesen kao dužnik u knjige gospodina trgovca, tako ga u hrvatskoj nezavisnoj državi ne bi smjelo biti, koji svojim radom i gospodarstvom ne bi pokriva svoje kućne životne potrebe, jer on na to ima pravo, a kad ima pravo na to, onda mu je to država tj. svi Hrvati skupa, dužna i omogućiti. To se može sigurno postići na taj način, da svatko dođe do onoliko zemlje, koliko mu je potrebno, i da mu se omogući, da je valjano i uspješno obrađuje».

Budak na više mesta ističe misao, da država treba biti temeljena na koristi i interesima svakog pojedinog Hrvata, «što se god bude radilo, mora se raditi tako, da svaki čovjek osjeća od toga koristi, pa će i to biti jaki poticaj za zajednički rad». Borba za slobodnu i samostalnu državu ima smisla samo, ako je država od koristi svakom pojedinom Hrvatu:

«Kad naša Domovina ne bi bila tako uređena i kada se ne bi za sve nas tako brinula, a mi je svi tako ljubili i tako joj bili odani i privrženi kao što je čovjek odan i privržen svojoj porodici, onda se doista, ne bi bilo vrijedno boriti za njezinu oslobođenje: robiju je posve sve jedno, kako mu se gospodar zove!»³⁵.

Pod pseudomom Velebitski, Budak je objavio ustašku koračnicu: «*Bježte, psine!*», koja je hvalospjev Anti Paveliću³⁶. Ta koračnica glasi u cijelosti:

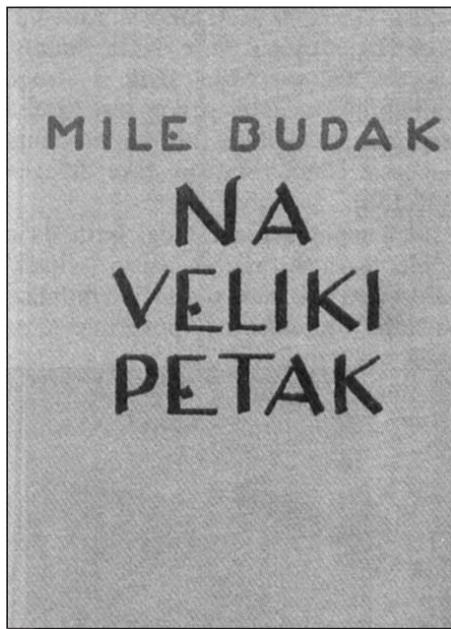
*Podiže se s Velebita,
s Velebita, div planine,
podije se oro suri
hrabra gnijezda hrabri sine:*

*Podiže se junak Ante,
pa zagrimi iz visine
kao truba Božje Pravde:
«Bježte, psine, preko Drine!»*

*Svi Hrvati Antu slijede
za slobodu svoga praga;
svak se žuri u boj sveti,
preko Drine tjeru vraga.*

*S Velebita Ante kliče,
zublje gore, puške ore:
Bježte psine, preko Drine,
Hrvati se za Dom bore!*

Budak je skupa sa svojom ženom Ivkom živio u Berlinu od konca 1933. do početka listopada 1934. Glavna njegova dužnost u Berlinu bila je izdavanje godišnjaka *Nezavisne Hrvatske Države* za 1934. i uređivanje polumjesečne novine, *Nezavisna Hrvatska Država*, koju je do tada uređivao Dr. Branimir Jelić. Upravo u vrijeme Budakova dolaska u

Na Veliki petak

Berlin, njemačke su vlasti zabranile tiskanje novine u Berlinu, te je godišnjak *Nezavisne Hrvatske Države* bio posljednje domobransko-ustaško izdanje, tiskano u Berlinu. Od broja 14., 24. prosinca 1933., do uključivo broja 22., 1. svibnja 1934., *Nezavisna Hrvatska Država* tiska se u Danzigu, slobodnom gradu pod upravom Lige Naroda. Očito je uređuje Dr. Mile Budak, iako njegovo ime nije označeno. Vjerojatno u listu ima Budakove anonimne suradnje. U broju 22., od 1. svibnja 1934., Budak je objavio pod svojim inicijalima M. B. kratki feljton: «A. G. Matoš», koji ima memoarski karakter. Bez sumnje na zahtjev njemačkih vlasti, *Nezavisna Hrvatska Država* morala je prestati tiskanjem u Danzigu. Od broja 23., 16. svibnja 1934., do uključivo broja 32., 1. listopada 1934., izlazi u Italiji, u tiskari Glavnog Ustaškog Stana, pod uredništvom Josipa Milkovića. U broju 30., 1. rujna 1934., Budak je objavio značajan članak: «Poglavnikov otac», o progonima Poglavnikovog oca Mile od jugoslavenskih vlasti.

Bilješke:

- Mirjana Gross, «Nacionalne ideje studentske omladine u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata», *Historijski Zbornik* (Zagreb), god. XXI-XXII (1968-1969.), 75-144. U toj se raspravi govori o Mlado-Hrvatskom pokretu i Mili Budaku dosta uopćeno, na str. 83-88, 97-100, 119 i 133. Dr. Miroslava Despot, «Josip Matasović (Vrhpolje, 18. VIII. 1892. — Zagreb, 10. II. 1962.)», u Dr. Igor Karaman, ur., *Spomenica Josipa Matasovića (1892-1962)*, Zagreb: Povjesno Društvo Hrvatske, 1972., 3-22, i u istoj knjizi od istog autora, «Pokušaj bibliografije

radova Josipa Matasovića (1908-1955)», 23-32. Postoji također i rad, koji posjedujem, ali pisam površno: Vice Zaninović, «Mlada Hrvatska uoči I svjetskog rata», *Historijski Zbornik* (Zagreb), god. XI-XII (1958-1959.) 65-104. Zaninović upotrebljava izraz «Mlada Hrvatska» općenito za hrvatsku mladež, a ne u smislu Mlado-hrvatskog pravaškog pokreta i njegova časopisa *Mlada Hrvatska*. Bez sumnje, Mlado-hrvatski pokret pravaške mladeži i njihov rad, 1908-1914., zahtjeva posebnu studiju. Mnogi istaknuti pojedinci tog pokreta našli su se na raznim barikadama poslije 1918., od Hrvatske Stranke Prava, Hrvatske Seljačke Stranke, Komunističke Partije Jugoslavije do Orjune i Pribicevićeve Demokratske, odnosno Samostalno Demokratske Stranke.

- M. Despot, «Pokušaj bibliografije...», *nav. dj.*, 24. Matasović je tada, u ljeti 1910., bio završio sedmi razred gimnazije, te je, vjerojatno, radi toga taj njegov referat bio objavljen u *MH*, poslije njegove mature, u brojevima 7., rujan 1911., 186-193, i 8., listopad 1911., 231-237.
- Dr. Ivan Očak, *Vojnik revolucije: Život i rad Vladimira Čopića* (Zagreb: Spektar, 1980.), 24. Dr. Lovro Sušić pričao mi je u New Yorku 15. IX. 1962., da je Vladimir Čopić bio predsjednik pravaške gimnazijalne mladeži u Senju, koja nije stanova u konviktu Ožegovićanum, dočim je Sušić bio predsjednikom organizacije u konviktu.
- M. Gross, *nav. dj.*, 85. Gross posebice ističe Angjelinovićev programatski članak, objavljen u prvom broju *MH*, siječanj 1908., pod naslovom «Kulturna ideja starčevićanstva».
- M. Budak, «Sam o sebi», *nav. dj.*, 149. Budak netočno piše, da je *Mlada Hrvatska* počela izlaziti 1910. Izgleda, da je pod Budakovim uredništvom izšlo ukupno 13 brojeva *MH*: br. 1-10/1911. i br. 1-3/1912. M. Gross, *nav. dj.*, 135, piše, da je *MH* prestala izlaziti u veljači 1912. radi tadašnjih razilaženja među pravašima, frankovci-milinovci. Možda je jedan od razloga prestanka izlaženja *MH bio* i Budakov odlazak na odsluženje vojnog roka 1912/1913. Gross također piše, da se je *MH* ponovno pojavila u listopadu 1913., «kao organ frankovaca pod vodstvom dra Aleksandra Horvata» (135). Izgleda, da je u tom trećem razdoblju *MH* izšla tek u nekoliko brojeva.
- Oba su članka izšla u dva broja *MH*: IV., (1911.), br. 7 i 8. Budak je također objavio članak: «Nazori i pogledi pravaških Mladohrvata», *Riječki Novi List*, 23. I. 1912., koji Dr. Gross nije analizirala.
- M. Gross, *nav. dj.*, 99. Dr. Gross pogrešno poistovjećuje Starčevićevu pasminu «slavosrba» — koja je moralna i karakterna kategorija — s nacionalnom identifikacijom.
- Isto, 99-100.
- M. Budak, *nav. dj.*, 150.
- Isto, 149.
- Isto, 147-8.
- Stipe Tomićić, «Kresojića soj. Roman-grozd Mile Budaka nova pojava u hrvatskoj književnosti. Jedan sat s piscem 'Ognjišta」», *Hrvatski Narod* (Zagreb), VI., 1857., 25. VI. 1944.
- M. Budak, *nav. dj.*, 149.
- Pismo Dra V. Mačeka Jeri Jarebu, 8. II. 1963., Jere Jareb, «Iz korespondencije Dra Vladika Mačeka», *Hrvatska Revija* (Barcelona, Španjolska), XXIV. (1974.), sv. 3., 337-338.
- 15

- M. Budak, *nav. dj.*, 148-149. Kralj Aleksandar, zakonom od 5. XII. 1929., osnovao je Sokol Kraljevine Jugoslavije i ukinuo organizaciju Hrvatski Sokol, kao i sve omladinske gimnastičke organizacije. U vrijeme zabrane Hrvatskog Sokola savezni starješina bio je Milan pl. Praunperger, a organizacija je imala oko 40.000 muških i ženskih članova. Hrvatski Sokol bio je zabranjen poslije 55 godina rada, te je prema tome osnovan 1874. Dr. Rudolf Horvat, *Hrvatska na mačilištu* (Zagreb: Izdalo Kulturno-Historijsko Društvo «Hrvatski Rodoljub», 1942.), 462-463.
- 16 Budak, *nav. dj.*, 148; Tomičić, *nav. dj.*
- 17 Očak, *nav. dj.*, 175-185.
- 18 Vidovdanski atentat pred sudom: *Izveštaj sa pretresa po stenografskim beleškama* (Beograd: Izdanje «Slobodne reči», 1922.), 126. Očak, *nav. dj.*, ne navodi ovo Budakovo svjedočanstvo u korist Čopića.
- 19 «Glavna rasprava protiv Josipa Šunića pred Sudbenim Stolom u Zagrebu», *Hrvatsko Pravo* (Zagreb), broj 5215., 11. V. 1929. TU je sažet Budakov govor.
- 20 R. Horvat, *nav. dj.*, 459-460.
- 21 Tomičić, *nav. dj.*; Budak, *nav. dj.*, 151 i 149, gdje kaže, da je baveći se politikom dobio «sedam mjeseci zatvora bez istrage».
- 22 R. Horvat, *nav. dj.*, 486-491. Horvat ne navodi imena branitelja u ovom procesu. Na temelju arhivske grade iz Historijskog Arhiva, prije Hrvatskog Državnog Arhiva, u Zagrebu, piše je nedavno o ovoj sudskej raspravi mladi američki povjesničar hrvatskog podrijetla James J. Sadkovich, «The Use of Political Trials to Repress Croatian Dissent 1929-1934», *Journal of Croatian Studies* (New York), XXVIII-XXIX (1987-1988.), 110-117. Pored Mačeka i Budaka, Sadkovich navodi među braniteljima Dragutina Hrovoja i Marijana Dražića.
- 23 Pismo Dra Vladka Mačeka Jeri Jarebu, 8. II. 1963., Jere Jareb, *nav. dj.*, 338.
- 24 Jere Jareb, priedio, «Protest i apel hrvatskih književnika, umjetnika, kulturnih i drugih javnih radnika povodom atentata na život Mile Budaka, doktora prava i hrvatskog književnika», *Hrvatska Revija* (Barcelona), XXV (1975.), sv. 4., 665-675. Taj je protest Jareb prenio iz *Griča: Evropskog priloga Hrvatskog Domobrana u Buenos Airesu*, broj od 30. srpnja 1932. Pod istim naslovom taj je protest također objavljen u tjedniku *Hrvatski Domobran* (Buenos Aires) III., 65., 10. IX. 1932. Koliko mi je poznato, taj dokumenat nikada nije bio objavljen tiskom u domovini. Budak je ujesen 1933. pisao, da «su banditi poslike napadaju na njega Budaka govorili, da su time — slomili kičmu dr Mačeka»: Dr. Mile Budak, *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu* (Youngstown, Ohio, SAD: Izdanje Hrvatskoga Kola u Sjedinjenim Državama i Kanadi Švibanj 1934., 188 stranica. Tadašnja američka polumjesečna novina, *Nezavisna Hrvatska Država Godišnjak 1934.*, uredio Dr. M. Budak (Berlin, 1933.), 11).
- 25 Budak, *Hrvatski narod..., nav. dj.*, 168.
- 26 Isto, 138.
- 27 Vladko Maček, *In the Struggle for Freedom* (New York: Robert Speller & Sons, 1957.), 137-141. Budak, *Hrvatski narod..., nav. dj.*, 168-169.
- 28 Moje bilješke o razgovoru s Drom Lovrom Sušićem u New Yorku 15. IX. 1962. Bilješke je potvrdio kao točne Dr. Sušić. U njima, među ostalim, stoji: «Prije polaska u emigraciju Mile Budak je preporučio dnu Vladiku Mačeku neka suraduje sa Sušićem kao pravaškim predstavnikom. Sušić ima utisak, da je Budak bio vrlo bliski Mačekov suradnik poslije ubojstva Šufflava i prije odlaska u emigraciju. Maček je na svojem pisaćem stolu u Zagrebu uvijek imao Šufflayevu sliku. Kada su raspisani izbori 1935., Sušić je posjetio Mačeka i podsjetio ga na razgovor s Budakom. Baš je tada bila u Mačekovom predsjedništvu delegacija slunjskog kotara, da se s Mačekom dogovori o kandidatu za narodnog zastupnika slunjskog kotara. Maček im je tada predveo dra Sušića kao njihovog narodnog zastupnika, što su oni odmah prihvatali».
- 29 «Zapisnik saslušanja M. Budaka 26. V. 1945», pred komunističkim vlastima u Zagrebu, citiran u Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše* (Zagreb: Globus, 1978.), 94, 122 i (Zagreb: Globus, 1980.), 124, bilj. 145. U knjizi III. i IV., *Ustaše i Treći Reich*, 2 knjige (Zagreb: Globus, 1983.) i *Pavelić u bjekstvu* (Zagreb: Globus, 1986.) Krizman navodi pored podataka, da je dokumentat u Arhivu Vojnoistorijskog Instituta u Beogradu, dodatak: «SUP-Zagreb, MF-19». Znači li to, da je taj dokumentat Krizman mogao čitati u zagrebačkom SUP-u na mikrofilmu poslije 1980?
- 30 Ivan Stipanović, *Moj račun hrvatskom borbenom narodu u Sjevernoj Americi* (New York: Tisak «Lista-Danice», 1933., 14 str.), 9. *Memorandum* (Youngstown, Ohio: Croatian National Council, 1933.), 24 nepaginirana lista velikog formata i omot. Memorandum je fotokopijski pretiskan u Joseph Kraja: «The Croatian Circle, 1928-1946: Chronology and Reminiscences», *Journal of Croatian Studies* (New York), V-VI (1964-1965.), 166-190. Hrvatski tekst memoranda, ali bez dodataka, objavljen u *Hrvatski List i Danica Hrvatska Koledar za prostu godinu 1935.* (New York), 113-145.
- 31 Dr. Mile Budak, *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu* Youngstown, Ohio, SAD: Izdanje Hrvatskoga Kola u Sjedinjenim Državama i Kanadi Švibanj 1934., 188 stranica. Tadašnja američka polumjesečna novina, *Nezavisna Hrvatska Država Godišnjak 1934.*, uredio Dr. M. Budak (Berlin, 1933.), 11.
- 32 Tomičić, *nav. dj.*
- 33 Grič: *Evropski prilog Hrvatskog Domobrana u Buenos Airesu*, Uskrs 16. travnja 1933., 4; pretiskano u *Ustaše*, svibanj 1933., i *Nezavisna Hrvatska Država Godišnjak 1934.*, uredio Dr. M. Budak (Berlin, 1933.), 11.
- 34 *Nezavisna Hrvatska Država* (Danzig), broj 15., 16. I. 1934., 4, donosi kratku obavijest o izlasku godišnjaka, «Pozor iseljeni Hrvati». Ovo su bibliografski podaci o godišnjaku: *Nezavisna Hrvatska Država Godišnjak 1934.* Izdao i uredio: dr. Mile Budak. Druck tisak : Dr. W. Bronner, Nowawes Berlin , 138 stranica. Što pod svojim imenom, što pod pseudonimima, Budak je ispunio nešto manje od četvrtine cijelog godišnjaka.
- 35 *NDH godišnjak 1934.*, 129-132, 134. Ova je rasprava, bez sumnje, bila odobrena od Dra Ante Pavelića, jer je njezin izvornik sačuvan u Ustaškoj Pismohrani, sada pohranjenoj u Beogradu u Vojnoistorijskom Arhivu, odakle ju je Bogdan Krizman objavio u dodatku svoje knjige, *Ustaše i Treći Reich*, knjiga 2, 367-376, ne znajući, da je već bila objavljena u *NDH Godišnjaku 1934.* Istu je raspravu Budak objavio i u tjedniku *Hrvatski Narod* (Zagreb), I., 46-47., Božić 1939., pod naslovom: «Nekoliko misli o uređenju Hrvatske», ali ponešto izmijenjenu, da bi mogla proći jugoslavensku cenzuru. Na primjer, izraz «hrvatska država» zamijenjen je izrazom «zajednička narodna kuća».
- 36 Velebitski, «Bježte, psine!», *NHD Godišnjak 1934.*, 117. Ista je pjesma, ali pod naslovom «Div planine», bila objavljena u dnevniku *Hrvatski Narod* (Zagreb), III., 179., 12. kolovoza 1941., 4. Tamo se navodi, da je originalno pjesma bila objavljena pod pseudonimom Velebitski u listu *Ustaše*. Nemam komplet *Ustaše*, te nisam mogao ustanoviti točan broj toga lista, u kojem je pjesma bila objavljena. Predpostavljam, da je to bilo u ljeti ili jeseni 1933.

(nastavit će se)

**Josip Turkalj: Mile Budak
(Cleveland, 1989.)**

150. Taj zapisnik obuhvaća 20 tipkih stranica i pohranjen je u Beogradu u Arhivu Vojnoistorijskog Instituta pod signaturom: A-VII, NDH, I. 0. 9. 4/3 1-20. Kao i svako zatočeničko saslušavanje, ovaj zapisnik treba uzeti u obzir s kritičkim pristupom. Bitne detalje ovog zapisnika potvrđuju i sam Budak u ovim prilozima: 1) «Izjava ministra Dra Mile Budaka ustaškog Doglavnika povodom imenovanja ministrom bogoštovljia i nastave 16. IV. 1941 », *Hrvatski Narod* (Zagreb), III., 65., 18. IV. 1941., 2; 2) Mile Budak, «Čovjek i prijatelj: Uspomeni Ivana Werner-a», *HN*, VI., 1073., 2. VII. 1944. i 3) S. Tomičić, *nav. dj.* Koliko sam mogao ustanoviti, Krizman u svoje četiri knjige o ustaškom pokretu na jedanaest mjestu citira taj zapisnik Budakovog saslušanja od 26. V. 1945. Samo na jednom mjestu navodi, da je Budaka preslušavao sudac-istražitelj Dr. Ferdo Čulinović, kasnije poznati i nepouzdani hrvatski povjesničar: B. Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*

BLAŽENI ALOJZije STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (VII.)

BORBA OKO KONKORDATA S KATOLIČKOM CRKVOM

Za položaj hrvatskoga naroda u Jugoslaviji zanimali su se i inozemni politički čimbenici, pa su se u tu svrhu obraćali Stepincu. Na večer 30.7.1934. (u Dnevniku pogrešno: 3.7. - op. I. G.) došao je k njemu **Robert Schumann**, član Odbora za vanjske poslove francuskoga parlamenta. Stepinac mu je rekao, da nije političar, ali će mu "reći ono što svi Hrvati čute i što Hrvate boli. Pravednosti nema nikakve u Jugoslaviji. Od 140 generala nema ni jednog Hrvata, u konzularnoj i diplomatskoj službi sve Srbi, na svim istaknutijim položajima Srbi pa kako se može govoriti o ravnopravnosti. Nasilja se čine na sve strane. Crkva katolička puno trpi". Znajući da je stabilnost Jugoslavije od političke koristi za Francusku, koja može utjecati na sređivanje političkih prilika u njoj, i da nema stabilne Jugoslavije, ako u njoj nisu zadovoljni Hrvati, Stepinac je kazao Schumannu: "Ako vi Francuzi hoćete da vam Hrvati budu prijatelji onda je zadnje vrijeme da nešto učinite jer će se u zdvojnosi (Hrvati - op.I.G.) okrenuti i vašem najluđem neprijatelju"(85). Na žalost, ove proročanske riječi nisu utjecale na Francusku. Ona nije htjela pomagati opravdane težnje hrvatskoga naroda, pa se je ovaj u Drugom svjetskom ratu morao okrenuti njezinu zaista najluđem neprijatelju.

Početkom listopada 1935. Stepinca je u Zagrebu posjetio **Ernest Pezet**, tajnik Odbora za vanjske poslove francuskoga parlamenta. U dvosatnom razgovoru nadbiskup koadjutor je prikazao položaj hrvatskoga naroda u Jugoslaviji, gotovo jednako kao što je to prije nešto više od godinu dana učinio Robertu Schumannu, s tim da je iznio i neke nove činjenice. Ispričao mu je, naime, da "je jedan seljak u Međimurju morao da plati taneta puščana, s kojima su žandari odnosno pogranična straža ubili njegova oca ni kriva ni dužna, osim što je zalutao na granici". Pokazao mu je i "željezni bić s kakvima žandari mlate seljake u Međimurju", kazavši pri tomu, da Austrija "nije u sto godina prolila toliko hrvatske krvi koliko su srpski žandari u ovih pet godina". Držeći da je "Jugoslavija manje-više francuska kolonija", Stepinac je skrenuo pozornost Pezetu, da je krajnji čas, da "Francuska nešto učini" na obuzdavanju nasilja, "ako želi računati na pomoć Jugoslavije u slučaju međunarodnog sukoba", jer "pola milijuna pušaka u slučaju rata u jugoslaven-

Piše:

Ivan GABELICA

skoj vojsci, moglo bi se okrenuti protiv Beograda, ako se prilike prije ne urede". Za ovakvo stanje kriva je najviše jugoslavenska "upravna vlast odnosno žandarmerija i vojska"(86). O ovomu razgovoru ostavio je svjedočanstvo i drugi sugovornik. Ernest Pezet je u knjižici "Stepinac - Tito: Smještaji i osvjetljenja jedne 'afere'" opisao taj razgovor. Njegov opis je daleko sadržajniji i iscrpljniji nego Stepinčev, ali su u njemu sadržane i pritužbe, koje navodi Stepinac. U Dnevniku se, dakle, nalazi skraćena verzija razgovora(87). Ti pak opisi ne proturječe jedan drugomu, što potvrđuje ne samo njihovu vjerodostojnost nego pojačavaju i vjerodostojnost ostalih tvrdnji u Dnevniku.

U Sibinju i još nekim selima oko Slavonskoga Broda 19. i 20. veljače 1935. žandari su poubijali dvadesetak hrvatskih seljaka. Taj i slični događaji privlačili su pozornost inozemnih novinara, pa je te godine u zadnjem tjednu veljače Stepinca posjetila engleska novinarica **Any Christich** i raspitivala se o stanju u Hrvatskoj. On joj je rekao, "da gore ne može biti". Sa svih strana mu stižu žalosne vijesti. "Batinanja i zvverska mučenja katoličkog elementa nastavljaju se punom parom. Žandari su postali

glavni faktor u državi. Iz vlastitog proglaša vidi se da vlada kani goniti kao zvijer sve koji ne budu odobravali vladinu politiku"(88). Dakle, cijeli hrvatski narod bio je stavlen izvan zakona, a zagrebački nadbiskup koadjutor bio je solidaran u patnji sa svojim narodom. Po njegovu mišljenju, kako ga je iznio novinarici Christich, proizlazilo je, da zločini što ih čine žandari nad hrvatskim narodom, nisu djelo neodgovornih pojedinaca, žandara, nego organizirani politički sustav, na vrhu kojega je vlada.

Stepinčevi prosvjedi kod beogradskih vlasti

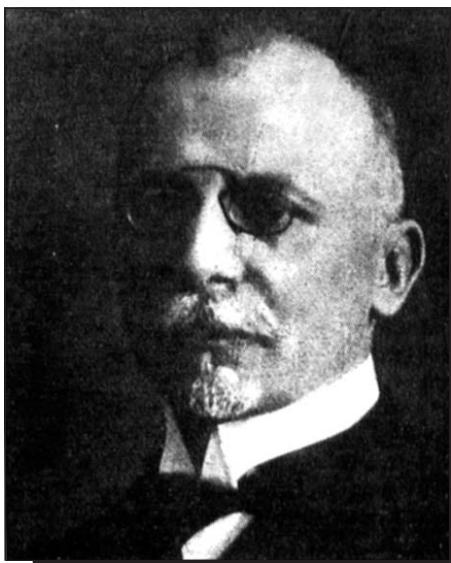
Na ovakvo zvversko ponašanje beogradskih vlasti Stepinac nije ni mogao ni htio šutjeti. Obraćao se je tim vlastima, kako bi se nasilja i nepravde prema hrvatskomu narodu uklonile. U Beogradu je 10. siječnja 1935. posjetio predsjednika vlade **Bogoljuba Jevtića**. U dugomu razgovoru iznio mu je "sve nepravde, koje se počinjaju prema katolicima". Dokazao mu je statistički "nepravde, koje se nanose Hrvatima posvuda (u vojsci i svim ministarstvima i važnijim mjestima gdje obično 100% ili barem 95-90% Srba a tek neznatan dio Hrvata)". Rekao mu je, da se "ne čini Crkvu katoličku odgovornom ako su Hrvati nezadovoljni"(89). No, nakon toga sve je ostalo po staromu, pa je Stepinac na jesen te godine dva puta tražio, da ga knez **Pavle** primi na razgovor, ali mu je oba puta odgovoren, da će biti primljen u audijenciju za nekoliko dana, što se nije dogodilo. Ipak je oko 15. listopada otisao u Beograd, ali je knez Pavle odputovao u Englesku. Nadbiskup je tada posjetio **dr. Milana Stojadinovića**, novoga predsjednika vlade. Kako je to zabilježio njegov ceremonijar **dr. Dragutin Nežić**, koji je od sredine listopada počeo voditi Dnevnik, Stepinac je govorio Stojadinoviću o nasiljima "počinjenim po žandarima i četnicima, pokazao mu spise o tom, fotografiju mladića, kojeg su u predvečerje firme žandari istukli u Donoj Dubravi radi hrvatske zastave, pokazao mu i korbač pleten od debele žice sa šarafom gvozdenim na završetku kojim su žandari tukli po Međimurju, platežni nalog općine u Donoj Dubravi, po kojem je **Varga Ivan** morao platiti metke, kojima mu ubiše oca na granici itd"(90).

Nakon smrti kralja Aleksandra knez Pavle Karađorđević bio je glavni politički čimbenik u državi. Stoga je Stepinac baš njega htio upoznati s postupcima, što ih vlasti primjenjuju prema hrvatskomu narodu. Kako mu to nije bilo moguće u osobnom razgovoru, jer ga je knez Pavle izbjegavao primiti, poslao mu je 4. prosinca 1935. pismo, u kojemu kaže, da prilaže "na uvid jedan dokumenat", koji je "pokazao i ministru predsjedniku, a koji osvjetljuje prilike u kojima živi naš narod na granici domovine". Istače, da je to "vrijedna (vjerojatno pogreška pa treba stajati: vjerna - op. I. G.) kopija originala", što ga on čuva "kod sebe, a koji svjedoči u Evropi do sada nečuvenu stvar, da je sin morao platiti kuršume kojima su graničari ubili nedužnog mu oca". Da knez ne bi posumnjao u vjerodostojnost isprave, Stepinac mu napominje, da imade "originalni platežni nalog i originalnu namiru da je tražbina namirena"(91). Tu je riječ o malo prije spomenutom Ivanu Vargi iz Donje Dubrave, Međimurje, koji je na temelju platnoga naloga od 3. srpnja 1934. morao platiti 13 dinara i 15 para za pet utrošenih puščanih naboja, kojima su mu žandari ubili oca. Varga je zaista 10. srpnja iste godine tu svotu i platio (92).

No, Stepinac se u pismu knezu Pavlu nije zaustavio na Varginu slučaju, nego je nastavio s nizanjem zločina pa tvrdi, da mu je htio pokazati "bić spleten od željezne žice, s kojim žandari u Međimurju prigodom svojih uredovanja s ljudima" postupaju. Predočuje mu također činjenicu, da se većina tih nasilja dogodila i "prije dolaska sadašnje vlade, ali i pod sadašnjom desilo se mnogo toga, što se nikako ne može oprostiti sa strane razjarenog puka". Dakle, zločini se dogadaju stalno, bez obzira na promjene vlada. Želeći pak udobrovoljiti kneza Pavla i potaknuti ga, da stane na kraj teroru, Stepinac je isticao njegovu dobru volju i pismo je završio riječima, koje su u stvari dalja optužba režima: "Bilo bi to neizmjerno olakšanje za predstavnike Crkve, koji moraju dnevno da slušaju jadikovke puka, jer je isti zbog premnogih nasilja i nekorektnosti izgubio dobrim dijelom povjerenje prema vlastima te misli da samo predstavnicima Crkve može da bude otvoren bez straha, da za svoje jadikovke bude još više možda progjenjen"(93).

Ali, postojali su i drugi razlozi, zbog kojih su odnosi između Stepinca i jugoslavenskih državnih vlasti bili zategnuti. Jedan od tih razloga bilo je blagoslovljivanje hrvatskih zastava. Hrvatska zastava je bila zakonom zabranjena, ali ju je

Dr. Ante Trumbić

narod unatoč tomu i na području zagrebačke nadbiskupije uporno isticao i dolazio k svećenicima, da mu je blagoslove, a svećenici su zahtjevu naroda udovoljavali. Državne vlasti su preko Stepinca pokušale to sprječiti. U tu svrhu se je, na primjer, dr. Marko Kostrenčić, ban Savske banovine, krajem listopada i u prvoj polovici studenoga 1935. nekoliko puta službeno obraćao Stepincu. U sačuvanom konceptu svoga pisma, koje je trebalo biti poslano kao odgovor Kostrenčiću, Stepinac je, između ostaloga, naveo, "da srpska pravoslavna crkva vija slobodno srpsku zastavu" pa je zakonodavac morao "biti dosljedan, pa što je dozvolio jednome, morao je mutatis mutandis dozvoliti i drugome kad su pred gradanskim zakonom svi jednaki". Međutim, katolicima se ne dozvoljava niti vijanje papinske zastave niti vijanje hrvatske...". Osim toga, "narod hrvatski ogorčen je do u dno duše nad prilikama u zemlji. Imao je uvijek pravo na svoju narodnu zastavu, koju je respektirala i najgora tudinska vlast i narod hrvatski nije se toga prava nikada odrekao". A zatim je nastavio s dokazivanjem, da postojeći zakon, kojim je zabranjeno vijanje hrvatske zastave, nema nužnih svojstava zakona. Po njegovu mišljenju, "zakon mora biti pravedan, moguć i koristan". Manjka li mu bilo koji od tih elemenata, on nije zakon. Kako spomenuti propis nema ni jedno od tih nužnih svojstava, to nije pravno valjan zakon, te nikoga i ne obvezuje(94). Tako je Stepinac stao u obranu hrvatske zastave i svoga svećenstva.

Povlašteno pravoslavlje

Pravoslavna crkva bila je u Kraljevini Jugoslaviji de facto državna crkva a pra-

voslavlje državna vjera, koje su se širile snagom državnoga aparata. U čisto katoličkim krajevima (Maribor, Sušak, Vis itd.), u kojima, dakle, uopće nije bilo pravoslavnoga pučanstva, državnim novcem građene su pravoslavne crkve. Novcem iz državnog proračuna nerazmjerne je, s obzirom na broj pripadnika pojedine vjeroispovijedi, bila više pomagana Pravoslavna crkva nego ostale vjerske zajednice a naročito Katolička crkva. Katolička, a sigurno i muslimanska, školska mladež obvezno je morala ići na svetosavske zabave i tako biti pripremana na odpad od svoje vjere i nacije i prihvatanje srpstva i pravoslavlja. Katoličkim srednjim, pogotovo učiteljskim, školama stalno je prijetila pogibelj, da budu ukinute i tako onemogućen odgoj djece u katoličkom duhu. Davanjem raznih pogodnosti, a osobito dobivanjem boljega položaja u službi, država je poticala prijelaz s katolicizma na pravoslavlje. Naročito se je to činilo u mješovitim brakovima, kad je jedan ženidbeni drug bio pravoslavne vjere. Ako bi u takvom slučaju pravoslavac prešao na katoličku vjeru ili su im djeca bila krštena u Katoličkoj crkvi, a dotični se je nalazio u državnoj službi, bio je na razne načine šikaniran, između ostaloga i premještanjem na službu u najzabitnija mjesta. Zbog navedenih razloga za vrijeme Kraljevine Jugoslavije neke su osobe odpadale od Katoličke crkve i prelazile na pravoslavlje. Na žalost, ta činjenica do današnjega dana nije još uvijek znanstveno istražena i utvrđen broj takvih prijelaznika.

Kako je to Trumbić u prvom susretu s njim vrlo dobro uočio, Stepinac je "i u narodno-patriotskom pravcu katolištvo glavno uporište". Obrana katoličke vjere i prava Katoličke crkve bio je glavni cilj njegova djelovanja, kojemu je bez ostatka posvetio sav svoj život. A te vrijednosti su državnim prozelitizmom u korist pravoslavlja na najgrublji način bile ugrožene. S takvom politikom nije bilo ni moglo biti pomirbe. Kako je sve to Stepinac doživljavao i proživljavao, svjedoči Trumbić, pišući o njemu: "Grmi protiv zavađanja katoličke mladeži u školama, smatrajući kao kulminaciju toga što se kat. mladež iz škole vodi na svetosavske zabave, koje su u duhu protukatoličkom ne samo nacionalno nego i vjerski". Zbog toga "silno ogorčeno govori protiv toga" i izjavljuje, "da će se protiv toga boriti". Kaže, da je sv. Sava "pravoslavna svetkovina a ne svetkovina države u kojoj su Hrvati i ostali katolici"(95). Saznavši preko ministra Korošca, da vlada priprema zakon o uki-

danju privatnih vjerskih učiteljskih i ostalih srednjih škola, iako su ga u vladinim krugovima uvjeravali, da nemaju tu namjeru, 16. listopada 1935. uputio je ministru prosvjete pismo, u kojemu ga upozorava, "da će se katolici svim zakonitim sredstvima boriti i protiv samoga pokušaja doношења takvoga zakona"(96). Stepinac je jednako odlučan bio i kada se je radilo o prijelazu s katoličke na pravoslavnu vjeru. Na temelju obavijesti, što mu ih je poslao rimokatolički župni ured Sušak - Trsat, u kojima su navedena konkretna imena, 16. lipnja 1937. poslao je ministrima Korošcu i Kreku pismo, prema kojemu nadležne vlasti "sile svoje podredene službenike pravoslavne vjere, a koji su oženili katolikinje, da svoju u katoličkoj Crkvi krštenu djecu prevedu na pravoslavlje". Također se "od njih traži da prigodom ženidbe katolička stranka prijede na pravoslavlje". Takvi zahtjevi povezani su s prijetnjom "premeštaja, nemogućnošću avanziranja" u službi itd. Poznato mu je, da "mnoge katoličke djevojke što se udaju npr. za oficire, izjavljaju da se ne bi vjenčale u pravoslavnoj crkvi, niti bi ih zaručnici na to silili, da se ne boje svojih predpostavljenih, teškoća kod avanziranja i premeštaja u Južnu Srbiju". A zatim je u pismu naveo i konkretna imena osoba, koje su bile izvrgele takvim pritiscima vlasti(97).

Konkordatska borba

Posebno razočaranje u jugoslavensku državnu vlast Stepinac je doživio skidanjem s dnevnoga reda ratifikacije konkordata u senatu Kraljevine Jugoslavije. Sve su priznate vjerske zajednice, uključujući tu i Židovsku vjersku zajednicu i Hrvatsku starokatoličku crkvu, koje su brojile vrlo mali broj vjernika, imale pravno uređen svoj položaj u državi, osim Katoličke crkve. Pravoslavna crkva je to imala Zakonom o Srpskoj pravoslavnoj crkvi od 8. studenoga 1929. i Ustavom te Crkve od 16. studenoga 1931., koji je objavljen 24. studenoga 1931. Pravni položaj Islamske vjerske zajednice bio je uređen njezinim Ustavom od 24. listopada 1936. Položaj Židova država je uredila Zakonom o vjerskoj zajednici Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji, koji je bio proglašen 14. prosinca 1929. S Katoličkom crkvom je pravne odnose trebalo urediti konkordatom zaključenim između Sv. Stolice i Kraljevine Jugoslavije.

Pregovori o konkordatu započeli su još 1925. godine, ali su namjerno odgovraženi. Jugoslavenska strana, naime, nije te pregovore vodila s ciljem,

da se konkordat zaista i zaključi, nego da oslabi oporba u katoličkim redovima, koje su, kako je poznato, većinom sačinjavali Hrvati. Tek 25. srpnja 1935. u Vatikanu je podpisan konkordat između Sv. Stolice i Kraljevine Jugoslavije. Potrebno je napomenuti, da hrvatski biskupi ni na koji način nisu sudjelovali u raspravama o sadržaju konkordata i da nisu bili njime zadovoljni, tim više što nisu vjerovali, da će se Jugoslavija, kojoj je marseilleskim atentatom bio ugrožen opstanak, pridržavati njegovih odredaba. Ali, kad ga je Sv. Stolica podpisala, i oni su stali uza nj. Međutim, konkordatom je bio nezadovoljan i Maček, kao nominalni vođa hrvatskoga naroda.

Nakon podpisivanja konkordata je opet čekao pune dvije godine, da Stojadinović, kao predsjednik vlade, predloži Narodnoj skupštini njegovu ratifikaciju. Rasprava o tomu odpočela je 19. srpnja 1937. Potpisom i ratifikacijom konkordata on je htio zadobiti naklonost Vatikana, koji je uživao velik moralni ugled u svijetu, primiriti nezadovoljstvo Hrvata i učvrstiti državu, koju su naročito ugrožavale ustaše. Ovo posljednje izričito proizlazi iz njegova govora održanog 9. srpnja 1937. pred Odborom za proučavanje konkordata, kada je postavio retoričko pitanje, "kako li bi tek strahovito oružje dali u ruke hrvatskim separatistima koji žive u inozemstvu da objave cijelom svijetu: "Narodna Skupština je odbila Konkordat!" jer se on tiče katolika a većina katolika su Hrvati i zato što smo Hrvati zato nema Konkordata", a zatim je nastavio: "Prema tome za nas reći će oni: "Nema pravde u Jugoslaviji!" O kako bi to bilo divno sredstvo za separatističku agitaciju"(98).

Čim je pokrenut postupak za ratifikaciju konkordata, Srpska pravoslavna crkva, podpomognuta srbjanskom oporrom, počela je s pripremama demonstracija protiv konkordata i uvredljivim napadajima na Katoličku crkvu. Na sam dan, kada je pred Narodnom skupštinom otvorena rasprava o konkordatu, započele su u Beogradu žestoke demonstracije predvodene pravoslavnim episkopima, a u koje su se umiješali i komunisti. Unatoč takvom pritisku konkordat je u Narodnoj skupštini 23. srpnja 1937. bio izglasан. Preostalo je još, da ga izglosa Senat, da bi bio ratificiran. Sada je pak Stojadinović povukao neobičan politički potez. On je s dnevnoga reda sjednice Senata skinuo ratifikaciju konkordata, kako ne bi tobože pokvario "vjerski mir u istočnim krajevima naše zemlje"(99) i nikada više ni on ni bilo tko drugi nije taj predmet iznio pred Senat. Zbog toga

Jedan od brojnih pamfleta o konkordatu

konkordat nikada nije stupio na snagu. Srušila ga je Srpska pravoslavna crkva. No, ta je činjenica razbila iluzije mnogim katolicima, uključivši i Stepinca, koji su mislili, kako će stvaranjem Jugoslavije doći do unaprjeđenja i procvata katolicizma.

Za sve ovo vrijeme Katolička crkva u Jugoslaviji je šutjela i držala se dostojanstveno. U Zagrebu je održana Biskupska konferencija, koja je 28. listopada 1937. izdala priopćenje, prema kojemu "Katolički Episkopat drži da mu ne dopušta čast reagirati na uličnačke napadaje koji su se očitovali u posljednje vrijeme proti konačnoj ratifikaciji Konkordata". On "smatra da nije više potrebno reagirati ni na neiskrenost devetnaestgodišnjeg uvjeravanja o ravnopravnosti Katoličke Crkve u Kraljevini Jugoslaviji" i da će "znati u svakom slučaju braniti prava Katoličke Crkve i šest milijuna katolika u ovoj Državi, te je za reparaciju svih nepravda poduzeo potrebne mjere"(100). Hrvatska javnost je bila uznemirena i revoltirana postupcima Srpske pravoslavne crkve i srbjanskoga općinstva prema konkordatu, pa su neki "odlični katolici" zamolili Stepinca, "da im dopusti održavanje prosvjednih skupština, na kojima bi cijelo pitanje Konkordata bilo stavljeno u pravo svjetlo". On je na to u veljači 1938. izjavio, da razumije "njihovo nezadovoljstvo, nagomilano tijekom posljednjih dvadeset godina, u kojima je Katolička crkva u kraljevini Jugoslaviji morala podnijeti mnoge neprilike". Budući da je, po njegovu mišljenju, cijelomu "svijetu jasno, na čijoj strani leži

krivnja, što je došlo do nezapamćenih huškanja protiv Katoličke crkve i Konkordata", a osim toga je "već i cjelokupni katolički Episkopat rekao prigodom posljednjeg zasjedanja biskupske konferencije", dakle 28. listopada 1937. "što misli o ravnopravnosti katolika u kraljevini Jugoslaviji i o kampanji protiv Konkordata", pa je zamolio, da se prosvjedne skupštine ne održavaju (101).

O događajima u svezi s konkordatom raspravljalio se je i na sjednici Biskupske konferencije, održane u Zagrebu pod Stepinčevim predsjedanjem 4. svibnja 1938. Nakon rasprave o tome je donesena deklaracija, namijenjena svećenstvu, i upućena poslanica vjernicima. Konstatirajući da je ministar unutarnjih poslova Korošec, katolički svećenik, na sjednici Financijskoga odbora Narodne skupštine 29. prosinca 1937. izjavio, da "Vlada ne će donijeti ni stari konkordat, ni stari korigirani, ni novi, niti uopće ma kakav konkordat, jer da Vlada ima prečih stvari, a među prvima je ta, što hoće korektan, normalan i što više prijateljski odnos sa pravoslavnom crkvom, jer je to u interesu ne samo crkve, nego i cijele države", i da je predsjednik vlade Stojadinović dao svu zadovoljštinu Srpskoj pravoslavnoj crkvi, u deklaraciji se prosvjeduje protiv cjelokupnoga vladina držanja u pogledu konkordata i zbog stavljanja katolika u neravnopravan položaj a srpsko-pravoslavne crkve u položaj državne crkve, bilo pravnim, bilo faktičnim putem (102).

U poslanici vjernicima iscrpno se navode sve nepravde, što ih je Katolička crkva doživljavala od nastanka jugoslavenske države, također se prosvjeduje protiv svih zbivanja povezanih s odbacivanjem konkordata i zbog uvreda nanesenim najvišim dostoanstvenicima Katoličke crkve i ističe odlučnost biskupa, da će "braniti prava katoličke Crkve i katoličkih vjernika do kraja", naglašavajući, da nema sile, pred kojom će uzmaknuti u obrani elementarnih katoličkih prava (103). Svišto je i napominjati, da su stajališta iznesena u deklaraciji i poslanici vjernicima ujedno i stajališta nadbiskupa Stepinca kao predsjednika Biskupske konferencije i najuglednijega prelata među biskupima. Odbacivanje konkordata imalo je dalekosežno značenje za njegove dalje odnose prema jugoslavenskomu režimu, pa i prema samoj državi. To je sigurno bio najboljnji udarac, što mu je došao s te strane. On ga je uvjerio, da u Jugoslaviji nije moguće postići ne samo nacionalnu nego ni vjersku slobodu i ravnopravnost. Trebat

će još samo malo vremena, da kod njega dođe do podpunoga duhovnog loma i raskida sa svim oblicima jugoslavenstva.

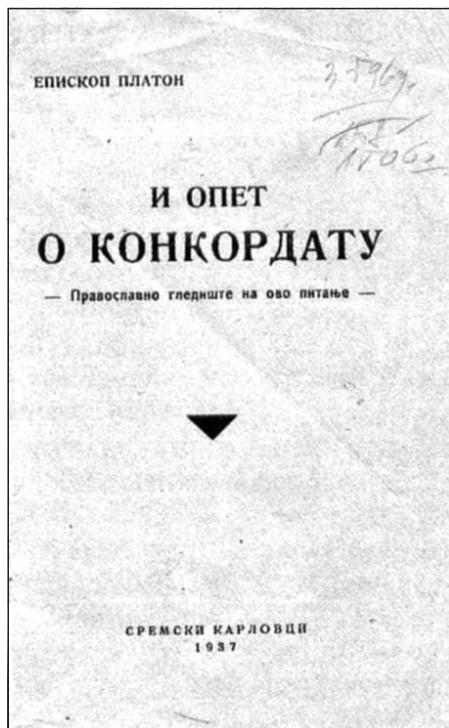
No, Stojadinović unatoč nekorektnosti i blamaži s konkordatom nije želio raskinuti sa Stepincom. Kako je zabilježeno u Dnevniku 10. prosinca 1938., dr. Augustin Čičić, načelnik u Ministarstvu pravde, u razgovoru s nadbiskupom upitao ga je, bi li "pristao da ga ministar pravde predloži za visoko

je jedini sigurni temelj svakog auktoriteta u Bogu i u poštivanju Boga". A "rastaviti auktoritet od Boga preziranjem Njegovih zapovijedi, prelaženjem kompetencije i diranjem u tuđa prava, prava Crkve ili prava naroda, bilo vlastitoga ili tuđega, znači za svakoga nosioca vlasti sjeći vlastitu granu na kojoj se diže, rušiti temelj, koji nosi vlastiti mu prijestol". Podsjetivši ga, da će svaki onaj, "koji ima nad ljudima vlast, bilo duhovnu bilo svjetovnu" morati "polagati strog račun Bogu", naglasio mu je, da se je "svaki pokušaj pogaziti Božje pravo i pravicu, pogaziti prava hrvatskoga naroda - taj dijelak, iako maleni Božjeg prava - svršio porazom onih, koji su zaboravili da nema prava i da nema vlasti protiv Boga vječnoga i velikoga i protiv njegovih odredaba" (106). Ovim govorom Stepinac je rekao ono, što je mislila golema većina hrvatskoga naroda i nagovijestio propast Jugoslavije i dinastije Karađorđevića, jer su pogazili Božje zakone i prava hrvatskoga naroda.

Bilješke:

84. Nepoznati dnevnik, bilješka 65., str. 64.
85. Bilješka 64., str. 68.
86. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Princ Pavle izbjegava susret", Zagreb, 24.10.1989., str. 64.
87. Zbornik "Stepinac mu je ime", knjiga I., predio Vinko Nikolić, Muenchen - Barcelona, 1978., str. 313. - 314.
88. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Gore ne može biti", Zagreb, 19.9.1989., str. 65.
89. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Zagrebački memorandum", Zagreb, 12.9.1989., str. 68.
90. Bilješka 86., str. 66.
91. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Državu će srušiti žandari", Zagreb, 14.11.1989., str. 62.
92. Bilješka 52., str. 182.
93. Bilješka 91.« str. 62. 63.
94. Bilješka 63., tjednik "Danas", "Razgovor s Maćekom", Zagreb, 7.11.1989., str. 61.
95. Alojzije Stepinac, Nepoznati dnevnik, Danas, 29. 8. 1989., bilj. 61., str. 338.
96. Bilješka 86., str. 66.
97. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Premještaj zbog vjere", Zagreb, 9.1.1990., str. 66. - 67.
98. "Katolički list", br. 29 od 15.7.1937., str. 344.
99. "Katolički list" br. 32 od 5.8.1937., str. 381.
100. "Katolički list" br. 44 od 28.10.1937., str.
101. "Katolički list" br. 7 od 17.2.1938., str. 73.
102. Ivan Mužić: Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji, Split, 1978., str. 228. - 232.
103. Isto, str. 233. - 237.
104. Bilješka 63., tjednik "Danas" pod naslovom "Papa naslučuje rat", Zagreb, 12.6.1990., str. 64.
105. Alojzije Stepinac: Dnevnik III, str. 418., HDA kutija 3, omotnica 36, str. 28.
106. Bilješka 66., str. 362. - 363.

(nastaviti će se)

Pamflet episkopa Platona: SPC se žestoko suprotstavila konkordatu

odlikovanje". Na to je Stepinac "odvratio da on sada nipošto ne reflekira na bilo kakovo odlikovanje, jer prilike nisu sredene, pa bi to više škodilo Crkvi i državi nego koristilo, jer bi se mislilo, da Crkva odobrava sve što država radi a nije u skladu bilo sa interesima Crkve bilo Hrvata kao takvih". Prema Dnevniku, "to je već treća ponuda nadbiskupu za odlikovanje" (104). Ipak je na kraju popustio navaljivanju beogradske vlade pa je prihvatio četvrtu ponudu i u siječnju 1940. primio odlikovanje (105).

Time nije prestalo Stepinčevu nezadovoljstvo jugoslavenskim režimom i samom državom. Dapače, ono je sve više i više raslo i gomilalo se. To je javno došlo do izražaja već 14. siječnja 1940. prilikom dolaska kneza Pavla u Zagreb. Toga dana je knez Pavle posjetio crkvu sv. Marka. Na vratima ga je dočekao Stepinac, održao mu je pozdravni govor, u kojem mu je u lice rekao, da "Crkva katolička poštuje auktoritet i okružuje ga sjajem", ali da ona upozorava i na to, "da

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXVIII.)

2128. **MARZANO, Dara** (Josip) - rođ. 01.01.1899. u Rijeci. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Rijeka po ZPND čl. 3. t. 6. na 5 god. zatvora

2129. **MASTELIĆ, Jelka** (Petar) - rođ. 01.01.1924. u Gornjoj Švarči. Osuđ. 1976. presudom Okr. suda Karlovac po čl. 119/3 na 3 mjes. zatvora.

2130. **MAŠINA, Milka** (Ferdo) - rođ. 24.09.1892. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb zbog širenje ustaške propagande na 6 mjes. zatvora.

2131. **MATAJAK, Bara** (Tomo) - rođ. 01.01.1896. u Paki. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda. Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 3 god. zatvora.

2132. **MATAKOVIĆ, Darinka** (Rade) - rođ. 15.09.1928. u Vel.Barni. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Daruvar po ZPND čl.3.t.7. na 5 god. zatvora

2133. **MATAMLIJA, Josip** (Josip) - rođ. 01.01.1933. u Loparu, Rab. Osuđ. 1981. presudom Okr. suda Rijeka po KZJ čl. 133/1 na 3 mjes. zatvora. .

2134. **MATANČIĆ, JOSIP** (?) – rođ. 01.01.1912. u Bistrici. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda po UVS čl. 14. na 16 god. zatvora.

2135. **MATANIĆ, Mijo** (Josip) - rođ. 01.01.1940. u D. Andrijevcima. Osuđ. 1972. presudom Opć. suda Sl. Brod po KZ 119/3 na 25 DANA zatvora.

2136. **MATAS, Etelika** (Ivan) - rođ. 27.03.1901. u Ruševu. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 6 god. zatvora

2137. **MATAS, Katica** (Mijo) - rođ. 01.01.1905. u D. Kupini. Osuđ. presudom Okružnog suda Zagreb po PROTIV PRAVOSUĐA na 1 god. zatvora

2138. **MATAŠINA, Terezija** (Mato) - rođ. 01.01.1927. u Virovitici. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Sl. Požega po ZPND čl. 11. na 2 god. zatvora.

2139. **MATEKOVIĆ, Martin** (Ivan) - rođ. 28.10.1932. u Nuštru, Vinkovci. Osuđ. 1960. presudom Okružnog suda Osijek po KZ čl. 303. st. 2. na 1 god. zatvora.

2140. **MATIĆ, Ana** (Ivan) - rođ. 08.12.1912. u Podgajcima, Sl. Brod. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.

2141. **MATIĆ, Josip** (Ivan) - rođ. 23.05.1917. u Fojnici. Osuđ. presudom Vojnog suda Split na 2 god. i 6 mjes. zatvora.

2142 **MATIĆ, Maša** (Franjo) - rođ. 01.01.1922. u Trbovnji. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Split po ZPND čl. 11. na 4 god. zatvora.

2143. **MATIĆ, Milenka** (Marko) - rođ. 01.01.1954. Osijek. Osuđ. 1981. presudom Okr. suda Osijek po KZJ čl. 134. st. 2. na 15 DANA zatvora.

2144. **MATIĆ, Stana** (Josip) - rođ. 01.01.1923. u Trbovnji, kod Drniša. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Split po ZPND čl.3.t.7. na 20 god. zatvora

Priredio:

Jure KNEZOVIĆ

2145. **MATIJAŠEC, Anka** (Josip) - rođ. 04.07.1900. u Zagrebu. Osuđ. 1949. presudom Okr.suda Zagreb na 3 god. zatvora.

2146. **MATIJAŠEC, Marija** (Luka) - rođ. 27.10.1900. u Selniku. Osuđ. 1947. presudom Okružnoga narodnog suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 3 god. zatvora.

2147. **MATIJAŠEVIĆ, Marija** (Martin) - rođ. 01.01.1912. u Otoku. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na 6 mjes. zatvora.

2148. **MATIJAŠEVIĆ, Mona** (Luka) - rođ. 06.01.1921. u Visokoj Gredi. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 2 god. zatvora

2149. **MATIJAŠIĆ, Jela** (Tomo) - rođ. 14.08.1898. u Vukšinovcu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 5 god. zatvora.

2150. **MATIJEVIĆ, Dragica** (Šime) - rođ. 07.10.1922. u Radovanovcima, Požega. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda u Bjelovaru po ZPND čl. 3. t. 14, na 1 god. zatvora.

2151. **MATIJEVIĆ, Kata** (Mato) - rod. 28.10.1925. u Podgajcima. Osuđ. 1946. presudom Div.Voj. suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.

2152. **MATIJEVIĆ, Slavica** (Franjo) - rođ. 02.01.1921. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb na 6 mjes. zatvora.

2153. **MATKER, Mara** (Ivan) - rođ. 24.04.1899. u Trebovcu, Dugo Selo. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda za Okrug Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.

2154. **MATKOVIĆ, Janja** (Antun) - rođ. 12.05.1910. u Gorjanima. Osuđ. 1953. presudom Okr. suda Osijek po čl. 107. na 3 god. zatvora.

2155. **MATKOVIĆ, Štefanija** (Leopold) - rođ. 04.12.1906. u Zagrebu. Osuđ. 1948. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl.3. t. 3, na 2 god. zatvora.

2156. **MATKOVIĆ, Vika** (Slavko) - rođ. 01.01.1918. u Krapini. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3. t. 14. na 3 god. zatvora

2157. **MATOŠEVIĆ, Marija** (Petar) - rođ. 08.08.1920. u Gornjim Bogičevcima. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 3 god. zatvora

2158. **MATOŠEVIĆ, Rada** (Luka) - rođ. 26.09.1924. u Sanskom Mostu. Osuđ. 1945. presudom Okružnog narodnog suda Zagreb po ZPND čl.3. t. 3. na 6 god. zatvora.

2159. **MATUAK, Slava** (Franjo) - rođ. 14.02.1910. u Porki. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 2 god. zatvora.

2160. **MAZI, Slavka** (Ernest) - rođ. 16.05.1925. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl.11. na 3 god. zatvora.

2161. **MAZUR, Anica** (Josip) - rođ. 25.01.1899. u Osijeku. Osuđ. 1946. presudom Okr. nar. suda Osijek po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.

2162. **MAŽAR, Ankica** (Ivan) - rođ. 28.02.1927. u Borovu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl. 11. na 2 god. zatvora.
2163. **MAŽAR, Ankica** (Nikola) - rođ. 08.07.1927. u Rudoševcu, Korenica. Osuđ. 1945. presudom Div. Voj. suda Sl. Požega u Osijeku po ZPND čl. 11. na 16 god. zatvora
2164. **MAŽAR, Jela** (Luka) - rođ. 01.01.1919. u Plavnom. Osuđ. 1949. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl. 3. t. 3 i 7 na 3 god. zatvora.
2165. **MAŽAR, Matija** (Stipe) - rođ. 23.10.1907. u Donjim Andrijevcima. Osuđ. 1946. presudom Div. Vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 4 god. zatvora.
2166. **MAŽIBRADA, Manda** (Mile) - rođ. 19.09.1920. u Kistanju. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Oblasti Dalmacije po UVŠ čl.14. na 12 god. zatvora.
2167. **MAŽURAN, Ana** (Ivica) - rođ. 01.01.1899. u Ličkim Oštarijama. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl.6.t.1. na 3 god. zatvora
2168. **MEDAČ, Manda** (Miško) - rođ. 14.02.1889. u Križevcima. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora
2169. **MEDICA, Marija** (Jure) - rođ. 01.08.1912. u Rajgevcu, Buzet. Osuđ. 1949. presudom Okr. suda Rijeka po ZPND čl. 3. t. 14, na 5 god. zatvora.
2170. **MEDVEDEC, Barica** (Pavel) - rođ. 09.04.1909. u Šamarici Gornjoj, Varaždin. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Varaždin po ZPND čl.3 t. 14, na 6 god. zatvora.
2171. **MEĐIMUREC, Ana** (Tomo) - rođ. 01.01.1897. u Šelekovcu. Osuđ. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Bjelovar po ZPND čl.11. čl. 3. t. 5. na 18 mjes. zatvora.
2172. **MEĐIMUREC, Franjica** (Luka) - rođ. 01.01.1908. u Selniku. Osuđ. 1947. presudom Okružnoga narodnog suda Varaždin po ZPND čl.3.t.14. na 4 god. zatvora.
2173. **MEGLA, Franka** (Tomo) - rođ. 15.05.1911. u Orahovici. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Požega po ZPND čl. 11. na 1 god. zatvora. .
2174. **MEKOVEC, Apolonija** (Franjo) - rođ. 01.01.1898. u Brezju, Križevci. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 1 god. zatvora.
2175. **MENCEL, Nada** (Vlado) - rođ. 10.10.1929. u Varaždinu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 7,čl.3. t. 14. na 5 god. zatvora.
2176. **MENGOLA, LUCIJA** () - rođ. 01.01.1889. u Dubrovniku. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po ZPND čl.11. na 1 god. zatvora.
2177. **MERKAŠ, Jana** (Mijo) - rođ. 01.01.1900. u Selinci - Zlatar. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3. t. 3. na 2 god. zatvora.
2178. **MERŠE, Bora** (Mirko) - rođ. 01.01.1911. u Prnjavorcu, Čazma. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora
2179. **MESARIĆ, Danica** (Mirko) - rođ. 16.04.1921. u Križevcima. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3, t, 14. na 16 god. zatvora.
2180. **MESARIĆ, Dragica** (Mirko) - rođ. 24.06.1924. u Križevcima. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPND čl.3. t, 14. na 12 god. zatvora.
2181. **MESAROV, Marica** (Lovre) - rođ. 18.03.1925. u Virju. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Komande Bjelovarskog po ZPND čl.11. na 10 god. zatvora.
2182. **MESIĆ, Manda** (Rarko) - rođ. 01.01.1927. u Zagrebu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVŠ čl. 13 i 14. na 20 god. zatvora.
2183. **MESIĆ, Marija** (Luka) - rođ. 01.01.1928. u Smoljanecu. Osuđ. 1947. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl.3.t.14. na 4 god. zatvora.
2184. **METER, Danica** (Ante) - rođ. 27.07.1914. u Prološcu, Imotski. Osuđ. 1948. presudom Okr. suda Split po ZPND čl.3.t.14. na 2 god. zatvora
2185. **METIKOŠ, Natalija** (Sergej) - rođ. 01.01.1914. u Harkovu, Ukrajina. Osuđ. 1945. presudom Okružnog Narodni suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.3. na 2 god. zatvora.
2186. **MICAK, Ankica** (Andrija) - rođ. 23.07.1928. u Grabrovu Potoku. Osuđ. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl.3.t.14. na 1 god. zatvora
2187. **MIČUDA, Milka** (Franjo) - rođ. 17.10.1919. u Kablu, Bjelovar. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 12 god. zatvora
2188. **MIHALIĆ, Ana** (Jure) - rođ. 01.01.1907. u Velikoj. Osuđ. 1946. presudom Okružnog suda Karlovac po ZPND čl.3.t.14. na 3 god. zatvora.
2189. **MIHALIĆ, Linda** (Radovan) - rođ. 08.08.1925. u Varaždinu. Osuđ. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVŠ čl.5,16.i 17. na 1 god. zatvora. .
2190. **MIHALJ, Ana** (Imbro) - rođ. 04.07.1924. u Soljanima. Osuđ. 1947. presudom Okr. suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora
2191. **MIHALJEVIĆ, Draga** (Ivo) - rođ. 29.09.1912. u Krišćima, Čazma. Osuđ. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.
2192. **MIHALJEVIĆ, Dragica** (Ivan) - rođ. 24.08.1924. u Bešljincu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl.3.t.14. na 8 mjeseci. zatvora.
2193. **MIHELČIĆ, Augusta** (Franjo) - rođ. 08.06.1924. u Zagrebu. Osuđ. 1946. presudom Okružnoga narodnog suda Zagreb po ZPND čl. 9, na 14 mjes. zatvora.
2194. **MIHELČIĆ, Milka** (Rato) - rođ. 01.01.1925. u Ribnjači. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11, na 1 god. zatvora
2195. **MIHELČIĆ, Kata** (Mato) - rođ. 01.01.1922. u Ribnjači. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 11, na 1 god. zatvora.
2196. **MIHOKOVIĆ, Marija** (Franjo) - rođ. 08.12.1925. u Glogovcu. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes., zatvora.
2197. **MIHOLTI, Julija** (Jakob) - rođ. 21.05.1895. u Osijeku. Osuđ. 1946. presudom Okns Osijek po ZPND čl.3.t.14. na 4 god. zatvora.
2198. **MIJALIĆ, Mara** (Jozo) - rođ. 14.04.1895. u Kunavcima. Osuđ. 1946. presudom Div. vojnog suda Osijek po ZPND čl.3.t.14. na 18 mjes. zatvora.
2199. **MIJEČI, Marica** (Mijo) - rođ. 19.03.1927. u Bacanjevcima. Osuđ. 1945. presudom Div. vojnog suda Sl. Požega po ZPND čl. 11. na 18 mjes. zatvora

(nastavit će se)

HRVATSKI NACIONALNI POKRET (1954.-2004.)

U Slavonskom je Brodu 23. travnja 2004. obilježena pedeseta obljetnica osnivanja Hrvatskog nacionalnog pokreta (HNP), ilegalne organizacije brodskih i novogradiških gimnazijalaca. Obilježavanje su organizirali Podružnica Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Ogranak ratnih veterana Hrvatski domobran i Udruga građana Baština. U ime organizatora nazočne je pozdravio gospodin **Ivo Rudec** predsjednik ogranka HDPU-a, koji je naglasio kontinuitet borbe brodske srednjoškolske i studentske mladeži protiv jugoslavenskoga komunističkog režima. **Slavko Mirković** govorio je o političkim prilikama u Hrvatskoj u vrijeme nastanja HNP-a.(1)

Kao osnivači HNP-a nazočnima smo se obratili, pisac ovog teksta Ivan Udovičić i Tomislav Đurić:

Već od 1952. godine i dalje, učeći i odrastajući u brodskoj i novogradiškoj gimnaziji, kod nas, određenog broja učenika sazrijevalo je uvjerenje da država u kojoj živimo nije ona država koja bi zadovljavala političke, gospodarske i kulturne interese hrvatskog naroda. Sve više smo uviđali da se protiv velikosrpske hegemonije, koja se prikvala parolama internacionalizma i komunističke utopije, treba početi boriti organizirano i sustavno.

Zbog toga smo u proljeće 1954. godine u Brodskom Brdu osnovali našu tajnu đačku organizaciju i nazvali je Hrvatski nacionalni pokret. Što je bio i što je htio HNP jasno i kratko napisano je u Programu i u letku HNP-a:

"Hrvatski nacionalni pokret. Osnovne točke programa.

1. Cilj i karakter Hrvatskog nacionalnog pokreta:

a) Ujedinjenje i stvaranje samostalne hrvatske države sa svim njenim povijesnim pokrajinama. To su: Današnja Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srijem, dio Vojvodine (područje Bunjevaca) i Boka Kotorska.

b) HNP je revolucionarna organizacija u kojoj trebaju raditi svi Hrvati bez obzira na vjeroispovijest, zvanje, starost i spol.

2. Načini borbe u sadašnjoj situaciji i zadaci pojedinaca:

a) Načini borbe HNP-a su raznovrsni. U prvom redu dolaze u obzir propagandni materijal (laci, radio) demonstracije uperene protiv Srbo-komunističkog režima, diverzantske akcije i sabotaža u privredi. Kao glavni rezultat takove borbe slijedi oružani ustank u danom času.

b) Zadatak svakog člana HNP-a je: okupljanje pouzdanih ljudi iz privrednog života, ispitivanje situacije u svojoj okolini i dostavljanje podataka glavnom odboru HNP-a, povezivanje s postojećim grupacijama HNP-a i osnivanje novih u svim mjestima gore navedenih područja.

3. Organizaciono ustrojstvo HNP-a:

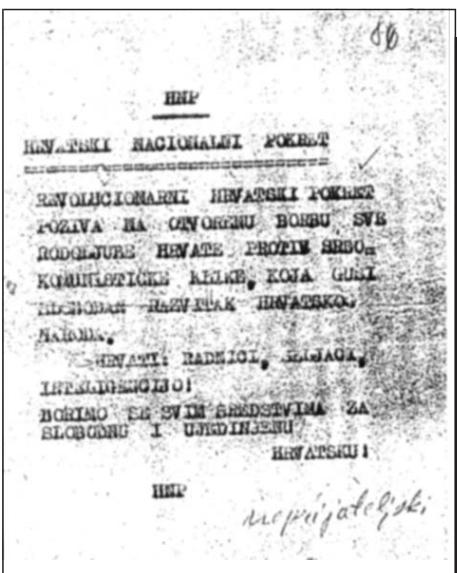
a) HNP - om rukovodi GLAVNI ODBOR HRVATSKOG NACIONALNOG POKRETA.

b) Osnovna jedinica HNP-a je GRUPA, koja može imati najviše osam članova.

GLAVNI ODBOR HRVATSKOG NACIONALNOG POKRETA

Program Hrvatskog nacionalnog pokreta

Letak HNP-a: poziv na borbu

Borislav, VIII. opt. Ajnberger Emil i X. opt. Senić Josip na kaznu zatvora od po 6 (šest) mjeseci.

Svim optuženima se temeljem čl. 48 KZ odlaže izvršenje kazne pod uvjetom da, u roku od dvije godine sa umišljajem novo isto tako teško ili teže kriv. djelo. Ako takvo djelo ne izvrše smatrati će se da nisu ni osuđivani".

Osloboden je optužbe Jozu Leović. Nakon žalbe javnog tužitelja, Ivan Udrović osuđen je na bezuvjetnu kaznu strogog zatvora od jedne godine koju je izdržao u Staroj Gradiški.

Danas, pedeset godina kasnije valja podsjetiti da smo odreda bili i dalje praćeni, šikanirani, zabranjivano nam je školovanje i sve ono što je diktatorski režim u bivšoj državi činio političkim zatvorenicima. Među živima više nisu:

Nikola Zrilić, Josip Senić (kojega su ubili agenti UDB-e u Njemačkoj), Krešimir Mikolčić i Vladimir Đurić. Na kraju ovoga kratkog prikaza naše đačke organizacije moram izraziti svoje razočaranje slabim odazivom brodske javnosti na obilježavanje ove obljetnice. Naime, iako su se organizatori trudili i poslali niz pozivnica pojedinim građanima, obavijestili i objavili termin obilježavanja u *Posavskoj Hrvatskoj* (županijski list), odaziv je bio slab. Nije mi poznato koji to ljudi danas odgajaju brodskе gimnazijalce. Zar njih danas zaista ne zanima činjenica da je u brodskoj gimnaziji prije pedeset godina postojala skupina učenika koja je imala hrabrosti "pozvati na otvorenu borbu sve rodoljive Hrvate protiv srbokomunističke klike..."

Jednako tako pitam se, zar ta činjenica ne zanima političke stranke i njihove članove? Podsjećam ih kako borba za hrvatsku nezavisnost nije počela jučer, nego su je vodili mnogi naraštaji... I oni Hrvati od Bleiburga i križnog puta, i oni Hrvati koji su robijali po tamnicama FNRJ od Stare Gradiške, Lepoglave, Zenice, Gologa i drugih robiša, i oni brojni emigranti koje je UDB-a progona kao divlje zvijeri, i konačno one tisuće Hrvata koji su od Vukovara do Dubrovnika u veličanstvenoj i krvavoj borbi preko Bljeska i Oluje oslobođili hrvatsku domovinu, stvarali su hrvatsku državu kao osnovni preduvjet za sretniju budućnost hrvatskog naroda. Vjerujem da je i naš HNP bio kamenić u mozaiku te veličanstvene borbe za nezavisnu i slobodnu hrvatsku državu.

NARODNA REPUBLIKA HRVATSKA	
KAZNENO POPRAVNÍ DOM	
STARÁ GRADÍŠKA	
Broj: 6619	V-1957
ODJELJU ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE NOK-a	
Stara Gradiška, dne 8.VI. 1957	
Osuđenik ovog doma <u>Udrović Ivan</u> sin <u>Slavko</u> i majke <u>Marije</u> rođene <u>Ivanović</u> rođen <u>19.VII.1934.</u> god. po zanimanju <u>student prava</u> rođen u <u>Palačkovci</u> kotor <u>Prajavor</u> živi u <u>Sl. Brod</u> kotor <u>Sl. Brod</u> osuđen po <u>Okruiškom</u> sudu <u>Sl. Požega</u> br. <u>Ko. 89/56</u> od <u>30.V.1956</u> zbog kažnjivog djela iz člana <u>117</u> KZ-a na kaznu <u>za tvorbu u trajanju od 1 godine</u> pušten je današnjim danom na slobodu <u>po izdržanoj kazni.</u>	
Molite se da imenovano lice evidentirate na području tog Narodnog odbora i da ga snabdijete sa potrebnim ličnim ispravama. Imenovani je dužan da se prijavljuje svakog roku od 4 dana, a najduže do 10.VI. 1957. Do napred označenog datuma novi dopisujući svemu ličnom iskazivanju. Imenovani je podmiren sa novcem za prevoz i prehranu do mjestu slobode i sobom nosi <u>1448</u> din. O tome obavijest: <u>Smrt</u> <u>Fratim</u> <u>Sloboda narodu</u> <u>GRADÍŠKA</u> <u>POPRAVNÍ DOM</u>	

KOLONE

Posle ratna prolet pak je zazele-nela podravska polja i težakovo srce. Zelena žita, rasadeni kuku-ruzi, krumpéri, očaravajo poglede. Vu zatilku polja pretegneno stoji pitoma Bilogora. Stoji kak nekakva stražarnica odkod gledi vu dole podravski zvonikov i v reko Dravo. Čuva Bilogora bogactvo svoje baštine. Okičena je z voćem, z vinskom lozom, hižicami kleti.

Krej cirkveni turničov okupleni verniki čekajo nedelno poldašno mešo. Nijova se je misel zaplela samo vu jedno: - mir, da več jenpot prestane krvavi lucki bracki boj. I podravske so majke plakale, molile za svoje sine, muže, koji so Bog zna gde, na kojem bojištam sveta patili i ginoli.

Posle meše narod se je nekaj zne-miril. Čuli so se glasi: - Dolaze, ido! Ido kolone! Kolone ido! Ido! Naši zarobleniki, ido! Ido drumom od Bjelovara. Odite! Idemo, idemo je glet!

Dogačka kolona zaroblenikov po grabnatom kamenom potu bliži se k nam. Zarobleniki, bjedni, prašnavi, polugoli, žedni, gladni, scrpleni. Krika, plač vu narodu. Naprav pred kolonom na konju jaši šmajserom partizan. Nuz kolono, z kraja prati smrtnike straža. Narod želno išče svoje poznate. Daje im vodo i kruva. Stotine pružajo roke, dva-tri nekaj dobe. Na začelju doge kilometer kolone žmeko koračajo betežno znemoreni. Jeden je od ni zastal, opal je v grabo. Partizan napne puško, nemočni sklopi roke. Bilo je kesno. Smrtnikova glava oblejana je v krve. A smrtnik, kagda mu je zafalival za skraćeno patno.

Kolona se je zastavila na širokom đurđevečkom sajmištu sela, gde je nočila. Drugi den i redom drugi de-set dnevov, dojdale so druge, nove kolone. I vu njaj jednako spačeni hrvacki smrtnici. I jednaka vika: - Bando, fašisti, izdajice...!

A sonce, svibansko sonce peklo je pobedene, dok so noći i zvezde pokrivale hrvacko bol.

Slavko ČAMBA

JOŠ O STRADANJU SRIJEMSKIH HRVATA

Uz svjedočenje o sudbini Hrvata u Srijemskoj Kamenici, koje je objavljeno u "Političkom zatvoreniku" iz siječnja 1997., htjeli bih ispriporovjetiti i nešto i o mome stricu **Vinku Profuntaroviću** (1909.), koji je stradao 1928. na sličan način kao što su u Srijemu stradali Hrvati 1914. nakon ubojstva prijestolonasljednika **Ferdinanda** i njegove supruge **Sofije** u Sarajevu. Godine 1928. počeo je još oštiriji progon Hrvata u Srijemu i to samo radi toga što su se borili za hrvatska prava. Tako je jedne svibanjske večeri stric Vinko, kad je bio u vlasti, da opomene "radićevce" da se sklone. Ali na izlazu iz te kavane u njega je pucano iz mraka i ostao je na mestu mrtav.

Idućih godina prilike nisu bile lakše. U Srijem je od 1936. nekoliko puta dolazio **Vlatko Maček** u Hrvatsku čitaonicu. S njime je bio i **Petar Gvoždić**, kojeg su komunisti 1945. zatvorili i objesili u zatvoru u Srijemskoj Mitrovici.

Skromno mogu reći da je moja obitelj mnogo pretrpjela za hrvatsku stvar. Moj je ujak **Adam Zgomba** zbog isticanja hrvatskog imena bio osuđen na 11 godina zatvora u Srijemskoj Mitrovici, a moj brat **Miloš Zgomba** je poginuo u Virovitici 1942. Raznijela ga mina. Nadalje, moja dva bratića, **Alojz i Vinko**, sinovi ujaka **Gabrijela Zgombe**, poginuli su na Bleiburgu. U vrijeme NDH Alojz je bio podpredsjednik Hrvatskoga državnog sabora i zastupnik u ime župe Vuka, a Vinko je u isto vrijeme radio u Palači pravde u Zagrebu.

Nisam ni ja puno bolje prošla. Od 1944. do 1962. u više navrata bila sam pozivana u partijski komitet gdje su me ispitivali, maltretirali i redovito tukli. Kad je moj otac završio u zatvoru, redovito sam mu dolazila u posjet. Tada sam bila svjedok jednoga stravičnog prizora. Naime, čekajući u sobi za posjete i držeći u rukama donesen paketić s hranom i lijekovima, vidjela sam kako drugi zatvorenici dolaze u sobu puzeći kao mala djeca. Prijavljivali su nam da su bili toliko pretučeni i izmučeni da nisu mogli ni statiti na vlastitim nogama. Poslije takvih prizora noćima nisam mogla spavati.

Moj muž **Luka Dujmović** doselio se iz Like u Rakovac, u Srijemu. Zajedno s njime su se doselila i njegova četiri brata sa svojim obiteljima. Bilo je to 1929. Oni su se svi zaposlili u kamenolomu i radili u njemu sve do 1944. Kad je došao komunistički režim na vlast 1944., njegova braća su bila uhićena i odvedena da nismo nikad saznali kamo. Svakako, nikad ih više nismo ni vidjeli. Do danas ne znamo gdje su im grobovi. Njihova su imena: **Marko, Vido, Petar i Stjepan Dujmović**.

Piše:

Ana DUJMOVIĆ

Stjepan Dujmović je imao kćer **Ružu**. Ona je učila pjevati **Starčevićevu** mladež. Kad su komunisti došli na vlast, radi toga su je 1944. zatvorili zajedno s njom mužem u zatvoru u Petrovaradinu. U zatvoru su je jako mučili, tukli i na kraju ubili. Moj muž Luka s još jednim zatvorenikom morao joj je iskopati grob. Kad su je donijeli na ukop onako izmrcvaren, modru i svu crnu od batina, bila je potpuno gola. Tada je moj muž zamolio milicionera koje je to sve nadgledao, da mu dopusti da skine svoj zatvorenički kaput i da je pokrije. Taj je milicioner bio toliko uljudan da mu je to dopustio. Tako su je pokopali barem pokrivenu.

Godine 1944., po «oslobodenju» Srijema i okolice u Petrovaradinu partizani su srušili križ u Strossmayerovoj ulici. Bacili su ga u obližnji jarak gdje je danima ležao. Tri godine nakon tog događaja zamolila sam braću franjevce: oca **Ambrozija** i oca **Gabrijela** da o mome trošku sklone križ iz jarka i postave ga na prikladno mjesto. Te iste godine 1948. na blagdan sv. Ane, na ulazu u Tekije sudjelovali smo na svečanosti posvećenja istog križa. Troškovi premještanja i postavljanja križa iznosili su 500 dinara koje sam u potpunosti podmirila. Poradi toga nekoliko puta su me pozivali na salušanje pri komitetu. Saslušanje je vodio **Bogdan Crevara**. Do 1945. u Petrovaradinu na Tekijama uvijek se slavila misa 5. kolovoza, ali su od te godine zabranili proštenje. Svaka procesija se morala odvijati bez misnog obreda. Umjesto mise i slavlja, komunisti su u crkvi plesali kolo i pjevali borbene komunističke pjesme.

Hrvati su u Srijemu jako loše prošli i bili ponižavani kad je nadbiskup **Stepinac** bio osuđen u Zagrebu i onda kad je umro u Krašiću. Poslije osobe na robiju, mi Hrvati nismo mogli ni ući u gradski promet, a da nam nisu izvikivali najpogrđnije riječi na način hrvatstva i kardinala Stepinca. Morali smo stalno biti na oprezu i sklanjati se s očiju svojih mještana Srba da nas ne isprovociraju i tako dovedu do osude na zatvorske kazne. Mi Hrvati u Srijemu nismo ništa bilje prošli ni kad je na vlast došao **Slobodan Milošević**. Ponovno se pojačalo proganjanje i šikaniranje. Tako sam i ja poslije 71 godine života u Srijemu, morala bježati iz njega. Morala sam ostanuti kuću, voćnjak, plantažu vidnograda, očevinu i bježati bez povratka. Ovaj put sam uspjela pobijesti u Zagreb. I taj bijeg je bio težak. U Zagrebu sam najprije bila dobila smještaj kod sestara Majke Terezije. Nakon mnogo premještaja i nevolja sad se nalazim u Bukovačkoj cesti broj 289. Moj Srijem mi je drag, ali ne dao Bog da se ikad više vratim u onaj pakao.

Na Fruškoj gori kod Paragova su vinogradari i lijepe vile. U jednoj od njih koja je ostala od Nijemaca, čije su vlasnike ubili komunisti, živio je 1950-ih godina tadašnji ministar **Moše Pijade**. Često su mu u posjet dolazili kolege političari, koji su jeli i pili, i svakako pričali svoje doživljaje, ratne i političke. Kako je naš vinograd bio blizu te vile, mi smo znali često puta dolaziti tamо po vodu. Tako smo jednom prilikom vidjeli da dolazi automobil koji je stao točno pred vilu. Čuli smo kad je **Kamenjar** (partizanski nadimak za Spasoja, koji je bio opaki četnik) rekao **Sretenu Saviću** (opet partizanski nadimak Kolja): "Ovo ti je **Tuđman**, ustaša pod maskom Tita". Tada smo doznali da je to Titov najmladi general, naš Hrvat, Franjo Tuđman. Društvo koje se bilo okupljalo kod Moše Pijade, nije ga baš cijenilo...

POMOĆ ZA POLITIČKI ZATVORENIK

Tijekom kolovoza, svojim su nesebičnim prilozima daljnje izlaženje «Političkog zatvorenika» pomogli:

Ilija	Cvitanović	Zagreb	100,00 kn
Matija	Žilić	Vrbovsko	300,00 kn
Vid	Vuković	Canada	200,00 kn
Marijan	Božić	Požega	500,00 kn
Ika	Zoričić	Pakovo selo	100,00 kn
Antun	Loch	Singen, Njemačka	50 EUR
u k u p n o			1200,00 Kn i 50 EUR

Zahvaljujemo se darovateljima i ubuduće se preporučujemo njihovoj susretljivosti .

(Ur.)

S BLEIBURGA NA DESETOGODIŠNJU ROBIJU (II.)

Iz Zenice sam uskoro uspio uspostaviti vezu i preko jednog civila javiti se **Ružici**. Bio sam upućen na rad u rudnik Podbriježe, a već 1. siječnja 1949. sam premješten u rudnik Barbaru. Radilo se na dubini od oko 375 m, u dvije smjene po 12 sati. U ovom rudniku rad je bio užasno težak, bila je velika vrućina u jami, velika količina plina, a stalno se cijedila neka bijela tekućina. Navodno su nam se od nje oči upalile i pokrvarile. Tada bismo po tjedan dana vezali mokre krpe preko očiju i netko nas je morao voditi po krugu. Kada prođe upala, opet na isti posao pod istim uvjetima. Zbog nedostatka zraka često smo padali u nesvijest. Hrana je bila vrlo loša, jer je najčešće bio «geršl», s kojim se "slučajno, radi pucanja vreća" pomiješao sitni ugljen, pa smo ga u slobodno vrijeme morali razabirati.

Ovdje su sa mnom bili **Alfred Štajner** ili Puba, kako smo ga zvali, **Ivo Kontić**, šezdesetogodišnjak koji je nekad bio zastupnik na **Mačekovoj** listi i **Zlatko Latković**, mislim da je bio grkokatolički svećenik, a zvali smo ga Latak. Spaval smo jedan uz drugog i svaki bolji zalogaj - dobiven od kuće dijelili smo. Mislim da je

Ružica Božić, auktorova uzdanica

Piše:

Marijan BOŽIĆ

ovdje sa nama bio i **Jerko Sović**, službenik na željeznici u Žepču.

U vrlo žalosnoj uspomeni ostala mi je ženska kolona s kojom smo se u prolazu na radilišta susretali. U toj koloni sam uvijek viđao stariju gospodu **Paulu Cerjan**, koju su dvije zatvorenice pomagale i vodile na posao. A on je, teško je to vjerovati, bio gaženje rijeke Bosne, u kojoj su robijašice morale stajati u vodi i vaditi pijesak. Ova gospođa, ugledna dama iz Sanskog Mosta, bila je premlaćena na saslušanje. Izbili su joj, mislim, tri zuba i osudili na visoku kaznu. Ona je majka djevojaka **Vere i Mire** iz Šestinskoga Kraljevca, gdje sam se ja bio sklonio.

Zatvorske «zaruke»

Kako sam bio uvjeren da je Ružica kod našeg susreta u Pleternici mogla steći dojam kako imam simpatije prema njoj, pokušao sam joj staviti do znanja da moju presudu i visinu kazne shvati kao prepreku za sva moja, a možda i njezina razmišljanja o budućnosti. Njezin me brz i oštar odgovor zbungio i usmjerio moja razmišljanja u novom smjeru. Reklam je jasno da je i ona bila u Sloveniji, da je također prošla kroz nekoliko logora, te da je vidjela kako hrvatski vojnici stradavaju za svoje ideale. Radi toga da joj je želja stati mi uz bok i s ponosom dijeliti sudbinu osobe koja je suđena da pati za iste ideale: «Odlučna sam, čvrsta i hrabra da ti ponudim svoju želju da tvoj teret bude jednako i moj, i da te pomažem i čekam, pa makar to bilo i svih deset godina.» Treba imati na umu da nisu bili posve rijetki slučajeve da su i neke udate žene s djecom, znale napuštati svoje osuđene muževe, naročito one s većim kaznama. A

meni, također osuđenom na visoku kaznu, ruku nudi djevojka u 23. godini. Trebalo je hrabrosti i za prihvatanje njezine ponude. Ipak sam odlučio zahvaliti se na njezinoj hrabrosti i prihvati je...

Kako sam smatrao da naporan robijski rad u teškim uvjetima ne će moći izdržati dugo, razmišljao sam kako iskoristiti prvu prigodu za bijeg. Imao sam čvrstu vezu s **Viktorom Tunjićem** i **Merdanovićem**, koji su u nekim dijelovima BiH imali skupinu od blizu 30 križara. Planirao sam im se pridružiti. No, Ružićina me ponuda navela da taj plan iz temelja promijenim i prihvatom dugotrajno robijanje. Sada sam počeo razmišljati kako se oslobođiti rudnika. Jer, osim neizdrživo teškog rada, rad u rudniku je uključivao stanovanje u drvenim barakama u kojima se naleglo nevjerojatno mnogo stjenica od kojih se nije moglo spavati ni danju, a pogotovo noću. U rudniku sam preko civila **Mladena Ćutića** uspostavio vezu s Ružicom, tako da je moju poštu predavao u gradu, a njezina za mene je dolazila na njegovu kućnu adresu i on mi je uredno predavao. Na ovaj način zamolio sam Ružicu da mi pošalje u jednom paketu kruha, ali da ga dobro prepeče. Dodao sam kako će se pokušati oslobođiti rudnika i ako se dogodi da joj se jedno vrijeme ne mognem javiti, neka je to ne zabrinjava. Ipak, javila mi je da će doći i kruh donijeti pred Uskrs. Došla je s jednom priateljicom i prijavila se za razgovor, ali na razgovor imaju pravo roditelji i članovi uže obitelji. Ona je tražila načina kako da pronađe osobu koja je mogla dati odobrenje za posjet. No, uzalud, odili su.

Na povratku su mi ona i njezina priateljica iz daljine mahali u znak pozdrava i tužne se uputile prema kolodvoru. Sjedile su na klupi, čekajući vlak i razgovarajući o uzaludnom putu iz Pleternice u

Zenicu i natrag. Tada im je prišao **Pero Pajić**, vozač iz ZGP Konstruktor i upitao: «Jeste li Vi gospođica Ružica Pešut iz Pleternice?» «Da, jesam» - odgovorila je iznenadeno. «Imate li nešto za Marijana?» Drugo iznenadjenje, ali i pouzdanje. Uz potvrđan odgovor predala mu je za mene zlatni prsten, pisma i bocu šljivovice. On je njoj predao moja pisma i izručio moje pozdrave za njih obje te se polako - udaljio. Sutradan na radu Pero mi je uručio poštu i prsten, obavivši tako "zaruke" u najužem krugu mojih kolega. Rakiju smo uz radosne čestitke kolega popili.

Ružici sam u pismima objasnio zašto sam tražio prepečeni kruh, kojeg je ona na porti predala za mene. Uskoro se u rudniku zbila velika nesreća u kojoj je poginulo desetak zatvorenika i, koliko se sjećam, dva ili tri civila. U jednome starom radilištu, dok su izvlačili strojeve, zarušila se krovina i sve ih zatrpana. Ovo je bio strašan doživljaj - sve nas je tlak zraka porazbacao, uz užasnu tutnjavu i prašinu koja nas je umalo sve podušila. Ovaj žalostan slučaj iskoristio sam i već sutradan nisam htio ići raditi u rudnik, uz izgovor da hoću raditi svagdje vani, ali da me je nakon ove nesreće strah ići u rudnik. Milicija me navlačila u kolonu za rudnik, silom su me spuštali u jamu rudnika, ali ja sam sjedio po strani i nisam htio ni uzeti alat ni ići raditi. Tri dana trajala su natezanja i uvjeravanja, pa i prijetnja samicom, kamo su me treći dan popodne i bacili. Odležao sam nekih osam dana uz svakodnevno pitanje, jesam li se predmislio. Ali, nakon postroženja mjera i slabije hrane prebacili su me na vanjske građevinske radove. Ipak, i suhi kruh dobro mi je došao, a za par dana javio sam se Ružici da sam uspio.

Otkapanje mrtvaca

Nakon ovoga ostao sam u kaznionici u skupnoj sobi u kojoj nas je bilo približno oko 250. Nagurani,

ležali smo na podu, a pojedincu je pripadalo možda 55 do 60 cm prostora. Bilo nam je preporučeno da od kuća zatražimo da nam sašiju neku posteljinu tih dimenzija. U susjednoj je sobi bila skupina svećenika, njih 79 ukupno i to samo katoličkih. Među njima bio je i jedan hrvatski izrod, visoki časnik prve Jugoslavije, a kasnije navodno zamjenik četničkog vode **Draže Mihajlovića**. Svi ovi svećenici živjeli su pod posebnim režimom, a zaduženi su cinkeri vodili računa tko sve kod njih zalazi. S obzirom na to da sam s njima bio u stalnoj vezi, jednog dana ponio sam sedam njihovih pisama da ih po svojoj vezi pošaljem na poštu. Bila je zima i kada je naša radna grupa ušla u haustor prema izlazu, za nama su se zatvorila vrata. Iz četiri hodnika sa strane došao je veći broj milicajaca. Rasporedili su se oko nas i naredili da skidamo sve do gola, pa je svatko pojedinačno pregledan. Ja sam slučajno imao rukavice s odvojenim palcem, pa sam ta malena pisma mogao nagurati u jednu rukavicu i u jednoj ruci s navučenom rukavicom držao drugu rukavicu s pismima. U drugoj sam držao kapu. Kad je milicajac došao k meni, dignuo sam ruke u zrak, a on je pregledao sve, pa i izuvene cipele, ali nije ni posumnjao na rukavice. Sva ova pošta stigla je na odredište.

Iz ove skupne sobe ostao mi je u sjećanju žalostan slučaj. Milicajci su tražili jednog dobrotvoljca da nešto treba uraditi. Neki **Bajrica** - tako smo ga zvali - bio je vrlo živahan i šaljiv, a uvijek se javljaо kad su nekoga tražili da nešto uradi. Otišao je i vratio se dosta kasno. Navodno je zakopavao jednoga umrlog zatvorenika. Reče nam kako je jadnik bio potpuno gol i zamotan u deku, a on da ga nije htio zakopati gologa, nego ga je zamotao u novu deku. Sutradan je Bajrica po kiši morao ići otkopati umrloga i izvaditi deku. Cinkeri su i ovdje odradili svoj posao. Cinkeri su bili uglavnom

kriminalci ili homoseksualci, a rjeđe se među njima našao politički osuđenik. Nakon naredbe da moramo svi na rukavu nositi napisan svoj matični broj, njima se znatno olakšao posao..

Ja sam po odvjetnikovo preporuci i uz njegovo posredovanje slao molbe za sniženje kazne, a i Ružica je s njim kontaktirala. No, sve ostade bez uspjeha.

Želim spomenuti neke ljude kojih se sjećam da su bili samnom u Zenici: **Mato Šimić** i brat mu - muslim - **Bruno**, književnik **Alija Nameštan**, **Oskar Olšinski** iz Ozlja, **Ivica Kozić** iz Sasine, Sanski Most, harmonikaš **Veletanlić**, **Jure Zovko** i dr. Po izlasku iz rudnika najčešće sam radio s braćom Šimić na miješalici betona i nisam - osim napornog rada - bio ugrožen kao u rudniku.

Dok sam bio na slobodi i radio u Munji, da bih mogao živjeti u Zagrebu, morao sam napisati molbu za prijam u (republičko) hrvatsko državljanstvo. Činjenica da je ona povoljno riješena, pokazat će se kao životno važna u odsudnom trenutku. Moj je brat, naime, u dogovoru s mojom Ružicom, napravio molbu, da me se premjesti u Republiku Hrvatsku, jer da bi i njemu bilo lakše ovdje brinuti o meni i posjećivati me, budući da više osim njega nemam nikoga. Ružica je dobila dopis od odvjetnika, u kojem stoji da je moja molba odbijena, jer da imam vrlo loše «karakteristiku» i da trebam promijeniti svoj stav i ponašanje. Dopis je glasio: «U Zagrebu, 4. IX. 1952. god. – Gospoda **BOŽIĆ RUŽICA PLETERNICA** – Kako sam Vam već javio 26.VII. o. g. saznao sam iz Sarajeva rezultat, ali na žalost ništa dobra, molba za pomilovanje je i opet odbijena, a to stoga jer Marijan imao veoma slabu karakteristiku iz logora tako, da se usprkos mom zalaganju u toj stvari nije moglo ništa napraviti. Obzirom na njegovo djelo, on bi morao davno već izaći, ali ovako ne mogu Vam

ništa drugo savjetovati već da mu nekako provučete kroz uši, da promijeni svoj stav, pa da ga bar uhvati ova amnestija, koja će biti po svoj prilici i ove godine 31. XII. Inače treba čekati polovicu kazne koja mu se navršava 24. II. 1953. i do godine ponoviti molbu. Svakako nemojte gubitu nadu, a na mene se možete osloniti, da će Vam u svemu pomoći što bude u mojim mogućnostima. Sa poštovanjem: Dr. Slavko Esih, Zagreb, Prilaz JNA 9".

Kazna na kaznu

Kazneno-popravni dom ima zadaću komunističkim metodama "popravljati osuđenike", uglavnom političke. Za što bolji uspjeh ima poseban odjel, gdje se primjenjuju kazne na kaznu. Jedna od njih je i tzv. staklara.

Par dana pred Božić, neki od nas smo kriomice išli na ispovijed kod naših svećenika - susjeda. Treći dan Božića, 27. prosinca, zove me milicajac na hodnik i predaje me drugoj dvojici koji su me uz vrlo neugodno naguravanje odveli u *staklaru*. Živjeti u posebnim uvjetima, bez ikakvih prava, bez veze s rodbinom, pravnikom i svijetom, bez objašnjenja razloga privođenja i trajanja izolacije - to su karakteristike staklare. Nema posjeta, pošte, paketa i hrane, niti bilo kakve obavijesti.

Vezali su mi ruke žicom na leđima i natjerali da stanem uz zid, okrenut licem prema zidu. Tu su i prije mene bili mnogi također u istom položaju, samo su mnogi glasno jaukali od bolova, jer su im ruke od vezanja jako natekle i boljele ih, a neki su padali u nesvijest od duga stajanja. Kada se oglasio znak za spavanje počeli su nas odvezivati i svakog pojedinačno trpati u samice. Ne znam za druge, ali meni su skinuli cipele s nogu, a s prozora drveno ostakljeno okno i oboje stavili u hodnik ispred moje ćelije. O hladnoći u to doba godine ne

treba ni govoriti. Osim kible na golome drvenom podu nije bilo ničega. U kibli je stalno bilo sve smrznuto. Svaki dan oko deset sati ispod prozora čuo sam korake po smrznutoj zemlji, a kasnije sam saznao da su to bili na šetnji naša dva biskupa, **dr. Petar Čule i Smiljan Čekada**, te njihov tajnik. Tada sam na bluzi razšio džepove i podvukao ih ispod rublja, da bih zaštitio bubrege, a slučajno sam na nogama imao vunene čarape. No ipak je jaka zima prodirala do kosti. Spavao sam hodajući ili nakratko stojeći uza zid, jer nikakva spavanja na golome podu nije moglo biti. Ponekad umoran, čučnuo sam uz drvena vrata te sa stražnjicom pris-

Jedne noći oko dva sata obilazili su nas neki visoki "glavešine". Čuo sam kako se otvaraju razne ćelije, pa je uskoro došla i moja na red. Nakon što se otvorila, video sam tri milicajca, mislim upravitelja i dvojicu nepoznatih mi. Jedan od njih, visok, u dugome kožnatom kaputu, stao je na vrata i očekivao da se ja predstavim, kako sam po nekim propisima i trebao. Potom uvrijedeno progovori: «Smijem li gospodina upitati, kako se zove?» Ja brzo odgovorim da se zovem Marijam Božić. Zatim on nastavi pitati zašto sam ovdje, a kad sam odgovorio da ne znam, upita hoću li mu se javiti kad saznam. Prešutio sam odgovor. I na rastanku me podlo

Panorama zeničke kaznionice

lonjenom uz vrata malo odspavao, a kad bih ozebao, brzim hodanjem sam se zagrijavao. Hrana se svodila uglavnom na geršl ili neko zelje, bez truna masnoće, a dnevno smo dobivali kukuruznoga kruha u veličini omanje ljudske šake.

Na moju sreću, bio sam odgojen u vjeri pa sam sve vrijeme provodio u molitvi krunice Svetom Antunu Padovanskom. To me je održavalo na životu.

upita: «Je li vaša dušica čista, gospodine?» Sutradan sam iz susjedne ćelije, kroz dimnjak u uglu, doznao da su ta dvojica glavešina bili drugovi **Jure Bilić i Josip Manolić**. Da nijednog od ovih drugova ne krasi ništa dobrog, naročito druga Manolića, uvjerio sam se kasnije u Lepoglavi na daljem izdržavanju kazne, a i po izlasku na slobodu. Ovoj dvojici nedostajao je samo **Milan Šukunda**, koji je u crnoj kući

dokrajčio mog oca sa svojom grupom krvnika.

Nakon nekoliko dana mog boravka u staklari, počela su se mojoj Ružici vraćati pisma, a zatim i paketi s hranom bez ikakve obavijesti. To je kod nje izazvalo zabrinutost i paniku. Niotkud, pa ni od uprave, nije se moglo saznati ništa o mojoj sudbini. Ovu zabrinutost još više je povećavala obavijest odvjetnika o «karakteristici». Tada se u ovakva istraživanja nisu htjeli upuštati ni odvjetnici, jer je to bilo i za njih vrlo nezahvalno, ali je Ružica uspjela u Zenici pronaći vezu preko jedne kolegice, čiji je dečko bio zaposlen u KPD-u i dozvati da sam u staklari, u tzv. izolaciji, već preko mjesec dana.

U ovo vrijeme nalazio se također u staklari i moj prijatelj **Alfred Štajner**, koji je ovamo stigao, navodno, prije šest mjeseci i nikako se nije moglo ništa saznati o njegovoj sudbini. Uz sjećanje na prijatelja, koji je bio tenkovski satnik u našoj vojsci, i njegovu patnju, moram spomenuti da sam bio u jednom od logora s **Lukom Vujovićem ili Vujevićem**, koji je bio vojvoda i šef prijekog suda, pukovnik po činu u crnogorskim četnicima. Bio je suđen na vrlo visoku kaznu. To je bio visok čovjek s velikim brcima, star oko 60 god. On nije išao raditi, a skoro svaki tjedan došli bi visoki oficiri JNA kod njega, i to grupno, zadržavali se u radnom logoru, pa je Luka brzo otiša kući.

Premještaj u Hrvatsku

Nakon 38 dana provedenih u ovom mučilištu, koje je po svojoj namjeni bilo rezervirano samo za političke protivnike ili nepodobne, točno 3. veljače 1951. odvodio me stražar kod nekog udbaša na ispitivanje. «Drug» se nalazio u drugoj zgradi a trebalo je ići uza stube, pa sam se morao odmarati - na što je moj pratitelj oštro reagirao - da neka ne glumim. «Drug» se pravio

fin i uljudan, te je pokušavao dobiti od mene podatak s kojim sve civilima imamo vezu, pa da će me odmah pustiti iz staklare. Rekao sam da ja nemam nikakvu vezu, a za druge ne znam. Onda se otvorio i reče: Ti iz ovih stopa putuješ u Hrvatsku, jer je došao nalog da te dopratimo tamo i nastaviti ćeš kaznu izdržavati u Lepoglavi. Pozvao je dva milicajca koji su već bili određeni za pratnju i predao im moje dokumente. Pred drugom zgradom su me već čekali osuđenik Oskar Olšinski iz Ozlja i jedna žena koju prate u Sloveniju. Tu me je čekao moj stric Ivica Kozić koji je već bio obaviješten, te je spakirao iz moje sobe moje stvari i dao mi komad špeka i kruha, dovikujući mi uz pozdrav: «Sinovac, ne daj se!»

Napuštajući meni tako dragu Bosnu, osjetio sam da je to trenutak mog spasa, jer su sve moje snage bile pri kraju. Došli smo do postaje i ukricali se u vlak. Na jednoj postaji ušao je u vlak Jerko Sović, moj prijatelj – robijaš, još iz rudnika, koji je izišao na slobodu nakon izdržane kazne. Sjeo je blizu nas i kad me je vidio dok sam jeo malo špeka, želio mi je dati kruh kojeg je nosio kući, ali se jedan milicajac oštro usprotivio i još naglasio da on nema pravo s nama razgovarati, jer smo mi zatvorenici. Tako nisam dobio kruh.

Dok razmišljam zbog čega sam bio u staklari i nikako, pa ni danas - nakon 60 godina ne znam, došli smo u jednu stanicu. Bio je već mrak kad smo izišli i krenuli do tamošnjeg zatvora i prenoći. Sjećam se da smo išli kolskim putem, preko jedne velike poljane. Mogao sam hodati samo 50-60 m i onda zastati da se odmorim, a moje stvari nosio je Oskar i ona žena. Za par dana stigli smo u Lepoglavlju. Tu su me smjestili u neku veliku prostoriju, a iznad nas je bio nadbiskup **Stepinac**. Radi toga su nas često upozoravali da mora vladati pristojna tišina.

(nastaviti će se)

Moj prijatelj Krist

*svaku
zatrovana
ranu*

*umobilju
boli
lijeći*

*a tko da ga
sprijeći*

*htjenja su
nam ista*

*moja
i mogu
prijatelja
Krista*

Mario BILIĆ

Bit će bolje

*Nad tobom je modro nebo,
sunce koje sve nas grijie.
Premda nije kao prije,
digni glavu, bit će bolje.*

*Kad se gubi dom i polje
kad se pali i sve ruši,
čuvaj mir u svojoj duši.
Glavu digni, bit će bolje.*

Višnja SEVER

POKRET «ŽUTIH SVEĆENIKA» I NASTANAK HRVATSKE STAROKATOLIČKE CRKVE (XII.)

Posljedica brojčanog jačanja zabranjene vjerske zajednice manifestirala se u odluci vodstva da u Zagrebu, u dvorani »Kola«, održi Prvi hrvatski katolički crkveni sabor, zakazan za 9. rujna 1923. Na saboru su bili prisutni izaslanici zagrebačke, koprivničke i karlovačke »hrvatsko-katoličke župe« i iz nekih drugih mesta (Bjelovara, Čakovca, Križevaca i Špišić-Bukovice). Ukupno je izaslanika-laika bilo četrdeset, a svećenika deset. Saboru je predsjedavao **I. K. Cerovski**, a prvi i drugi potpredsjednik bili

Matija Jakšić

E. Laszowski i Matija Jakšić. Zapisnik su vodili **S. Haberstock i Vilko Đurin**. Kao prvi govornik na saboru je nastupio **A. Donković**. On je u svom govoru istakao da je misao-vodilja osnivanja Hrvatske katoličke crkve zapravo želja da se produži rad »starog glagoljaškog borca biskupa Grgura Ninskog iz vremena prije hiljadu godina«. Sabor je jednoglasno prihvatio »*Ustav hrvatsko-katoličke crkve*«, a to je ujedno značilo da se, nakon gotovo četiri mjeseca ponovo uzima staro ime, a zabacuje ono u koje je bila umetnuta riječ »prvodobna«.

Rezolucija Prvoga hrvatsko-katoličkog sabora

Nakon usvojenja »*Ustava*«, prihvaćena je rezolucija u kojoj su navedeni razlozi zbog kojih su se pripadnici reformnog pokreta odlučili na osnivanje Hrvatske katoličke crkve: »Pošto nisu uspjele molbe, da se našemu narodu povrati oteto pravo na živi narodni Jezik u bogoslužju, pošto su u hrvatskim i slovenskim krajevima, koji su potpali pod vlast Italije, sve više i sa strane rimske crkve zaoštrava borba proti našemu narodu, da ga se odnarodi, pa su rastjerani naši biskupi, svećenici i redov-

Piše:

Dr. Zlatko MATIJEVIĆ

nici, zabranjene svete mise na staroslaven-skom jeziku i pučko pjevanje na hrvatskom i slovenskom jeziku, pa i na najveće blagdane, a nametnuti svećenici Talijani sve bahatije postupaju s našim narodom, pošto rimska crkva ne pokazuje ni najmanje volje da vjernicima dade učešće u izboru dušobrižnika, nego to pravo još i skučuje, niti svećenstvu i vjernicima daje udjela u vođenju crkvene imovine, pa se ta uništava i upotrebljava u svrhe, za koje nije odredjena, pošto rimska gospoda, premda su im dobro poznate žalosne posljedice svećeničkog celibata po cijelom katoličkom svijetu, ne miču ni prstom, da tom svećenstvu silom nametnuti nenaravni zakon ublaže, pošto rimska crkva kroz vjekove zauzima neprijateljsko stanovište prema Hrvatima i Slavenima uopće, (Prvi hrvatsko-katolički crkveni sabor) zaključuje: da se osnuje hrvatsko-katolička crkva, koja će bez ikakove promjene i potpuno čistu čuvat i isповijedati katoličku vjeru i sve vjerske istine koje su proglašene na sveopćim katoličkim crkvenim saborima, te će se i nadalje pokoravat njihovom auktoritetu, dok će u disciplinarnim stvarima provadati spasenosne promjene prema duhu Isusova evanđelja, crkvene predaje i prema potreba svećenstva i vjernika, da ta hrvatsko-katolička crkva ostane potpuno samostalna pod predstavništvom hrvatsko-katoličkog metropolite i hrvatsko-katoličkog crkvenog sabora. Zastupnici hrvatsko-katoličkih župa i pristaša hrvatsko-katoličke ideje uviđaju svu važnost i težinu svoga zaključka, i donose ga svijesni da rade po glasu svoje savjesti na čest Boga, sucu živih i mrtvih, na korist svete katoličke vjere i na sreću hrvatskoga naroda, pa se obvezuju poštenom riječju, da će svima silama poraditi da se čim prije sav naš narod okupi u svojoj hrvatsko-katoličkoj, a slovenski u slovensko-katoličkoj crkvi. ... ».

Nakon potpisa rezolucije izabrano je Vrhovno vijeće Hrvatske katoličke crkve u koje su bili izabrani: I. K. Cerovski, A. Donković, **J. Luketić** i **S. Vidušić** (svećenici) te **M. Jakšić**, **A. Lajer** i **E. Laszowski** (svjetovnjaci). Kao zamjenici članova-svjetovnjaka izabrani su **Milan Neferović** i **dr. Adolf Sajvert (Seiwerth)**. Zadatak Vrhovnog vijeća Hrvatske katoličke crkve bio je da privremeno vodi crkvene poslove do izbora i ustoličenja

biskupa, provodi crkvenu organizaciju i priprema gradu za naredni hrvatsko-katolički crkveni sabor. Samo Vrhovno vijeće konstituiralo se ma sljedeći način: I. K. Cerovski, predsjednik, E. Laszowski, podpredsjednik, S. Vidušić, tajnik i J. Luketic, bilježnik. Na Prvom hrvatskom crkvenom saboru proveden je zapravo potpun prekid s rimskim biskupom, tj. papom, i proglašena je autokefalnost Hrvatske katoličke crkve. Katolička crkva u Hrvatskoj je taj sabor označila kao »sudbonosan za katolicizam reformaša i time za njihov opstanak«, jer »oni se odrekavši Rima staviše u red nacionalnih crkvi. Pak kao što su sve nacionalne crkve izgubile svaku snagu ... i priljubiše se direktivi državne sile, tako će se dogoditi i s našim reformašima ... «.

Državne vlasti protiv HKC

Zaključci doneseni na tom crkvenom saboru nisu još, sami po sebi, značili da je nova vjerska zajednica stekla zakonsko priznanje te da kao takva može nesmetano nastaviti svoj život i rad. Nekoliko dana poslije okončanja reformaškog sabora **Petrić** je napisao: »Moje je uvjerenje, da bez priznanja države naš će pokret samo životariti i zato cijeli rad treba na to koncentrirati i svaku političku kombinaciju u tu svrhu izrabiti«.

Petrićeve riječi doobile su svoje puno značenje za nepuna tri tjedna. Nije bilo teško predvidjeti da će Hrvatska katolička crkva privući na sebe negativnu pažnju. Ministarstvo vjera svojom naredbom od 12. listopada 1923. naložilo je da se treba najodlučnije spriječiti i najstrože kazniti

Preporod o Prvome hrvatsko-katoličkom saboru

sakvoj rad te crkve: «Već više puta izdalo je Ministarstvo nalog, da se zaprezi rad t. zv. hrvatsko-katoličke crkve. Unatoč tomu vrše prema novinskim vijestima svećenici pristaže reformnog pokreta na raznim mjestima ovdašnjega područja javno razne bogoslužne čine, obdržavaju javno t. zv. 'hrvatske sv. mise', osnivaju t. zv. 'hrv. atske katoličke župe', dapače je zasijedao i 'hrv. atski kat. olički crkveni sabor', sve to protiv odredaba državnoga našega ustava, usprkos zabrana postojećih državnih zakona te naredjenja ministarstva i ove

pokrajinske uprave, a da pozvane upravne oblasti protiv prekršitelja ovih zabrana nisu propisno postupale. Zato se prema naređenju ministarstva vjera u Beogradu od 12. oktobra 1923. V.K. br. 2570. sve po-

dredjene oblasti ponovno upozoravaju na gore navedena naredjenja te pozivaju, da bez odlaganja i energično poduzmu sve potrebite mјere, da se t. zv. reformni pokret otpalih katoličkih svećenika u ovdašnjem području svede u granice, koje su mu odredjene državnim ustavom i postojećim zakonima. Prema samoj navedenoj naredbi ministarstva vjera, pristaže t. zv. reformnog katoličkog pokreta kao ustavno neusvojene i zakonito nepriznate konfesije ograničeni su po ustavu na ispo- vijedanje vjere u domu i porodici, i na t. zv. kućno bogoslužje (exercitium privatum), a nisu nipošto ovlašteni na javne sastanke u bogoslužne svrhe ni onda, ako bi se ti sastanci imali da drže u privatnim zgradama iako bi bili ograničeni samo na 'pozvane', jer i privatni se sastanci smiju da obdržavaju samo u zakonom dopuštene svrhe, a skupno bogoslužje pristaša zakonito nepriznatih sekti nije po ustavu dozvoljeno. Poziva se naslov, da o tome smjesta obavijesti sve podredjene oblasti, te da ih pozove na strogo obdržavanje ove naredbe kao i na to, da protiv onih, koji se ogriješe o ova naredjenja, smjesta provede kazneni postupak. Istodobno se glavari kr. raljevskih županijskih i kr. aljevskih kotarskih oblasti te kr. aljevskih red. arstvenih ravnateljstva i red. arstvenih povjereništva pozivaju, da svaki pokušaj mimoilaženja ovih odredaba

najoštrije sprječe i kazne, te se istodobno odgovornim čine za propuste učinjene po gornjim odredbama. Zagreb, 30. X. 1923. Pokrajinski namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju.

U praksi je to značilo da je Hrvatska katolička crkva izvan zakona. Time je opstanak te vjerske zajednice bio doveden u pitanje, a sve što je učinjeno do tada dospjelo je na mrtvu točku. Koliko je situacija za »žutu« crkvu bila teška, svjedoče pisma S. Vidušića upućena Petriću sredinom listopada i krajem studenoga 1923.: »Beogradska nas je vlada sasvim smlavila. Ni u privatnoj kući ne smijemo više vršiti bogoslužje, a vlasti su upućene, da nas imadu čim jače goniti i najstrože kazniti. I list nam je obustavljen. ... Naša stvar sada ovdje slabo stoji«.

Starokatolištvo kao izlaz

Uvidjevši da su cijela akcija i sam pokret dospjeli u položaj koji nije obećavao bolju budućnost, Marko Kalogjerá se stavio na čelo reformaša. Njegov je cilj bio uspješno okončanje borbe za legaliziranje Hrvatske katoličke crkve i spasiti je od uništenja. Kalogjerá je predložio da Hrvatska katolička crkva prijeđe u - starokatolicizam. Na istu ideju došao je, nakon svog boravka u Moravskoj, i S. Vidušić. Zanimljivo je da je istodobno S. Zagorac predlagao da cijeli pokret prijeđe u metodističku vjersku zajednicu. Poslije provedenih konzultacija s pojedinim vijećima »hrvatsko-katoličkih župa« odlučeno je da se poduzmu koraci za stupanje u kontakt

Prilozi:

Župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu» - Narodna skupština Kraljevine SHS; Zagreb 1922. god.

PREDSTAVKA HRVATSKO-KATOLIČKOG SVEĆENSTVA NARODNOJ SKUPŠTINI.

Potpisano župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu« u ime tisuća katoličkih državljan Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca upravlja Narodnoj Skupštini prešnut molbu, da čim prije uzme u pretres osnutak hrvatsko-katoličkih župa u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca i da ih u smislu člana XII. Ustava Unese u broj priznatih vjeroispovjesti.

Na zahtjev brojnih pristala u Zagrebu i pokrajini, Međimurju, Vojvodini, Bosni i Dalmaciji osnovana je »Hrvatsko-katolička župa sv. Križa u Zagrebu« prema priloženom »Statutu«, a već se osnivaju i nove župe, koje će se spojiti u Hrvatsko-katoličku biskupiju, odnosno Hrvatsko-katoličku narodnu crkvu. Razlozi, koji dovode do tog osnutka tako su zamašiti, da im Narodna Skupština mora priznati opravdanost, a u glavnom su slijedeći:

Oni krajevi naše države, koji su do nedavna spadali pod vlast Habsburgovaca, bili su u političkom i vjerskom pogledu izvragnuti krutom ropstvu. Da dostignu svoj cilj, ponijemčenje i pomadžarenje brojnih narodnosti monarhije, nisu se

Nijemci i Madžari žacali ni zlorabe vjere i crkve. S teškom, boli gledali su mnogi rodoljubi, a ujedno dobri katolici, i svećenici i svjetovnjaci, kako po zapovijedi bečkih birokrata i madžarskih oligarha i sama crkva i vjera mora služiti kao plaćeno služinče njihovim šovinističkim ciljevima i kako se na taj način uzvišena Kristova ideja vuče po blatu.

Kod postavljanja na crkvene službe, najviše i najniže, pazilo se samo na to, daju li osobe, koje su dolazile u obzir, potpuno jamstvo, da u svom položaju ne će ometati ciljeve austro-madžarske politike. Naše crkve imale su postati mjesta, s kojih će se širiti ljubav i poštovanje prema tuđoj dinastiji i tuđoj državi, u kojoj su trebale izginuti tolike narodnosti, pa i mili-juni Srba, Hrvata i Slovenaca. Zato su uz njemačke činovnike i učitelje po slovenačkim krajevima postavljeni i njemački svećenici, da narod i u crkvi zaboravi svoju riječ, da tuđu smatra boljom i ljepšom od svoje materinske, da djeca ni u školi ni najobičnije molitve ne mogu moliti slovenački. Zato su Madžari osnovali »Madžarsku - unijatsku biskupiju«, da po njoj stotine hiljada unijatskih Rusina odnarođe i stvore od njih »čistokrvne« Madžare. Zato su toliko puta tražili odjepljenje Rijeke od senjske i Medjimurja od zagrebačke biskupije. Zato su stotine hiljada »Bunjevaca«, »Šokaca« i »Vodenih Hrvata« dobivale madžarske svećenike, te mnoge župe kroz desetke godina nisu čule u crkvi svoje riječi, a svog biskupa nisu nikada razumjele.

sa službenim predstvincima starokatoličke vjerske zajednice u Austriji.

Izaslanici Vrhovnog vijeća Hrvatske katoličke crkve M. Kalogjerá i S. Vidušić odlaže 28. studenoga 1923. u Beč te tamo pregovaraju s upraviteljem biskupije Starokatoličke crkve Austrije, **Adalbertom Schindelarom**, i sa Sinodalnim vijećem iste crkve o osnivanju Hrvatske starokatoličke crkve u Kraljevini SHS. Pregovori su uspješno privedeni kraju i već sutradan A. Schindelar daje napismeno »Izjavu« o priznavanju i potpunoj autonomiji HSC u Kraljevini SHS: «Pošto je Vrhovno Vijeće Hrvatsko-katoličke crkve u Zagrebu, koje je bilo izabранo po postojećim župnim uredima, a zastupano je ovde po ovjerovljenim izaslanicima, izjavilo, da gore spomenuta crkva uzimlje ime 'Hrvatska Starokatolička Crkva', (da se u svojem vjerovanju slaže s vjerskom naukom i crkvenim zasadama u Utrehtskoj Uniji sjedinjenih Starokatoličkih crkava) i da se uređuje prema sinodalnom i općinskom redu Starokatoličke crkve odobrenom po Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu u Beču od 18. oktobra 1877. RGB. Nr. 99., (a isto tako da preuzima i Starokatolički katekizam izdan u Warnsdorfu, koji je odobren po istom Ministarstvu), Sinodalno Vijeće Starokatoličke crkve u Austriji, kao vrhovna autonomna crkvena vlast u Beču, ne ustručava se ni najmanje ovim ovjerovititi, da spomenuta crkvena organizacija sa svim svojim svećenicima, vjernicima kao i svim svojim župama pripada starokatoličkoj crkvi državno priznatoj ministarskom naredbom od 18. oktobra 1877. RGB. br. 99., i da uslijed toga

Posvetu Marka Kalogjere starokatoličkim biskupom (Utrecht, 25. II. 1924.)

postaje dionikom svih prava i povlastica, koje uživa Starokatolička crkva kao crkva državno priznata. Ujedno se potvrđuje, da spomenuta crkvena organizacija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca prema općim načelima Starokatoličke crkve kao narodna crkva posjeduje potpunu upravnu autonomiju i neovisnost».

O rezultatu svojih pregovora sa Starokatoličkom crkvom u Austriji Kalogjerá je izvijestio Vrhovno vijeće Hrvatske katoličke crkve, odnosno sada Hrvatske starokatoličke crkve. Ministarstvu vjera upućena je 7. prosinca 1923. predstavka u kojoj je zatraženo zakonsko odobrenje nove vjer-

ske zajednice: »Uslijed strogog provodenja naredbe Ministarstva Vera od 12. oktobra 1923. V.K. br. 2570., kojom se ima 'najoštrije sprječiti i kazniti' svaki rad Hrvatsko-katoličke crkve i koja zapravo znači njezino potpuno uništenje, saopćilo je Vrhovno Vijeće Hrvatsko-katoličke crkve u Zagrebu preko župnih vijeća svima vjernicima, da se nemaju nadati ne samo zakonskom priznanju svoje crkvene organizacije, nego niti bilo kakvo toleranciju iste u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Vjernici Hrvatsko-katoličke crkve odgovorili su putem svojih župnih vijeća, da sasvim i potpuno usvajaju ime,

Na zapovijed bečkih i peštanskih ministara moralo se i u crkvama poticati na rat i mnogi su slabići onima, koji u bratobilačkom ratu budu pali za slavu monarhije, obećavali krunu Kristovih mučenika. U crkvama pozivani su vjernici na nalog ministara i biskupa na davanje ratnih zajmova, bez ijednog prosvjeda davali su biskupi u te zajmove milijune crkvenog novca i tako upropastili sve crkvene fondove, bez ijedne riječi puštali su, da se odnosi crkveno posude i zvona.

Zaručnica Kristova, crkva, bila je zarobljena, pa mjesto da služi oplemenjivanju duša i srdaca, širenju mira i ljubavi, služila je cilju vrlo dalekom od nauke njezinog božanskog novatelja. Taj nedostojni položaj bolio je teško mnoge prave svećenike, odbijao od crkve i vjere rodoljubne svjetovnjake, ali se nije dalo pomoći. Crkveni poglavari, grijani na suncu bečke i peštanske milosti, nisu ni osjećali tog ropstva, nisu ni osjećali da su lanci teški, pa makar i od suhog zlata bili. A bili su doista zlatni, jer su naši lukavi neprijatelji, da po crkvenim poglavarima zarobe vjernike, one obasuli svim zemaljskim častima i dobrima, pa su tako i crkva i tudinska država stupale ruku uz ruku, da se provedu ciljevi onih, koji su radili složno na propasti Slavenstva.

Svaki pokret, koji je težio za oslobođenjem crkve od takove države ili za ukinućem mnogih nepravda u samoj crkvi, bio je silom ugušen. Tek nakon propasti monarhije mogli su i katolički svećenici i svjetovnjaci podići svoj glas, a oni su to i

učinili po svim katoličkim zemljama, gdje su to političke prilike iole dopuštale, pa tako i kod nas. Stotina svećenika zagrebačke nadbiskupije predala je početkom godine 1920. svom nadbiskupu dr. Baueru memorandum s molbom, da ga uz preporuku pošalje Sv. Stolici u Rim. U tom memorandumu traži svećenstvo u glavnom:

Samostalnu crkvenu pokrajinu za našu državu sa živim narodnim jezikom u cijelom bogoslužju, a toj bi crkvenoj pokrajini imao biti na čelu zagrebački nadbiskup kao primas ili patrijarha.

Potpunu rastavu crkve od države, odnosno crkvenu autonomiju, kako bi se crkva mogla nesmetano posvetiti svome cilju, moralnom uzgoju vjernika.

Demokratizaciju crkvene uprave, koja je sredovječna i skroz apsolutistička i u kojoj je svećenstvo podvrgnuto volji svog biskupa bez ikakove zaštite.

Reformu bogoslovskih nauka prema zahtjevima sadašnjosti i reformu svećeničkog odgoja.

Izjednačenje svećeničkih dohodata prodajom velikih crkvenih imanja i osnutkom vjerozakonskog fonda za uzdržavanje svećenstva.

Ukinuće štolarine, lukna i rabote, tih ostataka sredovječnog kmetstva.

naku i ustav Starokatoličke crkve i žele, da njihove crkvene općine sačinjavaju 'Hrvatsku Starokatoličku crkvu u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca'. Na temelju te izjave stupilo je Vrhovno Vijeće u pregovore sa Starokatoličkom crkvom u Njemačkoj Austriji, pod koju jurisdikciju potpadaju starokatolici naše države. Predstavnici Starokatoličke crkve u Beču službeno su priznali dosadašnju Hrvatsko-katoličku crkvu sa svim njezinim vjernicima, svećenicima i župama, sastavnim dijelom Starokatoličke crkve pod imenom: 'Hrvatska Starokatolička crkva' priznavši ujedno istoj prema općim načelima Starokatoličke crkve crkvenu autonomiju. Tu službenu izjavu prilažemo u uvjerovljenom prepisu i prevodu, a tako i Ustav Starokatoličke crkve u njemačkom izvorniku i hrvatskom prevodu. Prema tomu ne postoji više dosadanja Hrvatsko-katolička crkva u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, pošto njezini pristaše prelaze u Starokatoličku crkvu pod imenom 'Hrvatska Starokatolička crkva', koja usvaja nauku Starokatoličke crkve prema zakonski odobrenom warnsdorfskom katekizmu, a tako i njezin Ustav zakonski odobren za države bivše austrijske države. Sve to ovim javljamo Ministarstvu vera, dotično po njemu Kraljevskoj Vladi u Beogradu, dok prepis dostavljamo Kraljevskom Povjereništvu za prosvjetu i vjere u Zagrebu, te ujedno primjećujemo, da je Starokatolička crkva bila zakonom priznata vjeroispovjest u bivšoj austrijskoj državi za sve zemlje zastupane na Carevinskom Vijeću, prema tomu i u onima našima pokrajinama, koje su prije ujedin-

jenja potpadale pod Austriju, dakle u Dalmaciji, Istri (Krk), Kranjskoj i Štajerskoj (Lavant) i to dekretom Ministarstva unutrašnjih djela, te Ministarstva bogoštovlja i nastave u Beču od 18. oktobra 1877., koji dekret također prilažemo. Ista je vjeroispovjest priznata i u našoj državi Ustavom od 28. juna 1921. Čl. XII., koji izričito usvaja sve one vjere, koje su u ma kom delu Kraljevine već doble zakonsko priznanje pa prema tomu i Almanah Kraljevine SHS, izdanje 1921/2 II-2-51 i 55 navodi starokatoličku vjeroispovijest kao priznatu. Što se tiče samoga stupanja u 'Starokatoličku crkvu' naši će vjernici ispuniti sve propise odnosnih interkonfesionalnih

zakona, a ujedno će sve postojeće državne propise kao i one što ih određuje Ustav Starokatoličke crkve ispuniti sve naše organizacije, te isto priopćiti Ministarstvu vera. Molimo gosp. Ministru Vera, da ovo uzme na znanje i naloži podređenim organima, da sa pristašama Hrv. Starokatoličke Crkve imadu postupati kao sa pri-padnicima zakonom priznate vjeroispovijesti. Potpuno smo uvjereni, da će gosp. Ministar Vera odbiti svaki pokušaj, došao on ma s koje strane, koji bi potlačivanjem Starokatoličke crkve značio gaženje državnog Ustava.

Schindelarovom »Izjavom« «žuti» su svećenici službeno i definitivno odvojeni od rimokatoličke vrhovne uprave. Odvajanje od Katoličke crkve, tj. prelazak na starokatolicizam, bio je izlaz iz nezavidne situacije u kojoj se našao reformni pokret. Ipak to nije odgovaralo svim njegovim pristašama. Prema priznaju samih starokatolika, od svih svećenika koji su se na »Boljševičkoj sinodi« (1919.) izjasnili za reformu Katoličke crkve samo su trojica prišla Hrvatsku starokatoličku crkvu.

Ministarstvo vjera Kraljevine SHS donijelo je, 18. prosinca 1923., odluku kojom se potvrđuju navodi predstavke reformnih svećenika od 7. prosinca 1923. i zakonski priznaje Hrvatska starokatolička crkva: «U povodu nastalog pitanja o zakonskom priznanju Starokatoličke Crkve u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, izdaje je gospodin Ministar Vera na osnovu člana 12. državnog Ustava danas pod gornjim brojem ovo objašnjenje: Članom 12. Ustava usvojene su za čitavo područje Srba, Hrvata i Slovenaca sve one vjere, koje su u

Sudjelovanje vjernika u postavljanju duhovnih pastira, te svećenstva i vjernika u upravi crkvenog imetka stvaranjem crkvenog katoličkog sabora.

Ukinuće prisilnog neženstva svećenstva, tog preteškog zla, koje tišti katoličku crkvu.

***

Taj memorandum nije zagrebački nadbiskup nikada predao Sv. Stolici, što više, on je na zahtjev nekih mlađih zanesenjaka iz klerikalnog tabora i jezuita počeo nemilice progoniti svako nastojanje oko tih potpuno opravdanih reforma, koje se posvema slažu s naukom Krista i apostola i koje su kroz stoljeća postojale u prvotnoj crkvi. Nadbiskup je vođe pokreta lišio službe i dohodaka, ali nije postigao cilja.

Uvjerenje o potrebi zatraženih refoma tako je jako u srcima vjernika i svećenika, da si je ono počelo sve jače probijati put. Želja za živim narodnim jezikom ne da se ugušiti, ona je u našem narodu stara već tisuću godina i mi smatramo zlopobom vlasti siliti naš narod, da u bogoslužju trpi tudi potpuno nerazumljivi jezik. U tom tuđem jeziku osjećamo kod najsvetijih čina i najuzvišenijih molitava prevlast tuđeg naroda i zapostavljanje našeg lijepog materinskog jezika pred Bogom. Ne možemo nikomu priznati prava, da nam brani moliti se Bogu u onom jeziku, koji otac svih ljudi i naroda jednako razumije kao i tobože »sveti« latinski.

Tužan život naših svećenika, osuđenih na neprirodni zakon celibata, duboko je uzdrmalo u našim vjernicima poštovanje prema svećenstvu, podrovalo je vjeru i u mnogima ju potpuno uništilo. Svećenik, redovno dijete nepokvarenog sela, pun najsvetijih idealja i domovinske ljubavi, prisiljen na grijesan život, prestaje biti svjetlo svijeta i sol zemlje, pa onaj koji bi oženjen pružao najljepši primjer pravog obiteljskog života, našemu narodu baš danas tako potreban, daleko je od toga, da bude kome uzor. Prečesto je uzor zla.

Žalosna činjenica, previše poznata jer prečesto dokazana, da je vatikanska crkvena politika uperena na štetu našeg naroda, da bezobzirce gazi naše narodne svetinje, da je više talijanska nego kršćanska, urodila je željom, da se i crkvena uprava potpuno reorganizira, pa da se u ime crkve na užas našeg naroda ne dogadja ono, što se je dogodilo s otcjepljenjem Rijeke, skidanjem biskupa Karolina, progonom naših svećenika u Istri i t. d., pa je tako opravdana želja za čim većom crkvenom samostalnosti svih onih krajeva u kojima živi naš narod katoličke vjere.

Poradi tih razloga počeli su uz pokret pristajati u sve većem broju i svjetovnjaci i svećenici od kojih je osobito velik broj tajnih pristaša, koji jedva čekaju legalizaciju hrvatsko-katoličkih župa sa strane države, pa pokret nije prestao ni onda, kad je zagrebački nadbiskup javno izopćio iz crkve katoličke sve pristaše i uskratio im sakramente, pa i sam crkveni ukop.

ma kom delu njezinu već dobile zakonsko priznanje. Starokatolička Crkva je na osnovu § 1. i 2. austrijskog Zakona od 20. maja 1874. god. o zakonskom priznanju verskih udruženja (Drž. Zak. L. broj 68) još Naredbom bivšeg Ces. arskog Kralj. evskog Ministra Bogoštovlja i Nas-tave u Beču od 18. oktobra 1877. (Drž. Zak. L. broj 99) zakonito priznata za čitavo tadanje područje Kraljevina i Zemalja zastupanih u Carevinskom Veću (za t. zv. austrijsku polu bivše Monarhije, Cislitaviju), od kojega je područja našoj Kraljevini pripala Dalmacija i Slovenačka. Kad je dakle Starokatolička crkva u doba donošenja državnoga našeg Ustava bila zakonito priznata u jednom delu naše Kraljevine, usvojena je ona citovanim njegovim članom i za čitavo naše državno područje, pa se kao takova imade u svima našim oblastima priznavati sa svima onim pravima i povlasticama, što ih Državni Ustav i zemaljski Zakoni daju ustavno usvojenim i zakonito priznatim verama. Što se Pokrajinskoj upravi dostavlja radi znanja i upravljanja i time se ujedno rešava tamošnji izvještaj od 6. decembra 1923. god. broj 51.250, koji se pod ./ vraća radi dalje nadležnosti».

Posveta prvog biskupa Hrvatske Starokatoličke crkve

Tim je aktom «žuti» (reformni) pokret izborio svoje zakonsko priznanje, ali ne sasvim na osnovama s kojima se krenulo u akciju za reformu Katoličke crkve. Prijelaz u starokatoličku vjersku zajednicu, tj. osnutak Hrvatske starokatoličke crkve, značio je, među ostalim, odbacivanje ne-

Grb biskupa Hrvatske starokatoličke crkve u Jugoslaviji

kih vjerskih dogmi na kojima se temeljilo (a i danas se temelji) jedinstvo Katoličke crkve na čelu s rimskim biskupom (papom). Katolički su kanonisti osporavali valjanost toga državnog akta. U svom su se osporavanju zakonskog priznavanja Hrvatske starokatoličke crkve pozivali na isti član Vidovdanskog ustava (čl. 12) kao i ministar vjera dr. Vojislav Janjić: »Da li je s ovim korakom 'hrvatska katolička crkva' zakonom priznata u našoj državi, da li je ona stekla legalnost. U citovanom stavku ustava jasno se veli, da se usvajaju samo one vjeroispovijesti, koje su u ma kom

dijelu kraljevine već dobile zakonsko priznanje. Da neko dobije zakonsko priznanje, potrebito je na svaki način da egzistira. *Ustavotvorne mogao je imati pred očima samo one konfesije, koje su organizirane na našem teritoriju, koje imadu makar kakvu crkvenu organizaciju na našem zemljisu, koje dakle tu žive, a nije mogao imati pred očima crkvene organizacije, koje se nalaze izvan našega teritorija, koje na njemu nemaju ni jedne organizirane općine, koje prema tomu uopće ne postoje za ustavotvorca i ne mogu biti zakonom priznate.* Svako drugo tumačenje dovelo bi do pravih apsurda«.

Prema tome, stajalište je Katoličke crkve bilo da Hrvatska starokatolička crkva nije mogla biti zakonski priznata vjerska zajednica u Kraljevini SHS. Glavni krivac da se to ipak dogodilo, prema mišljenju predstavnika katoličke crkvene hijerarhije u Hrvatskoj, bila je ne više Demokratska stranka, nego Pašićeva Narodna radikalna stranka. Prema tome je, dakle, za katoličku crkvu politički čimbenik bio presudan za legaliziranje nove vjerske organizacije.

Stekavši državno priznanje bivši su reformni svećenici, zajedno sa svojim pristašama, morali što prije provesti do kraja organizaciju svoje crkve. Prvi hrvatski Starokatolički crkveni sabor sazvan je u Zagrebu od 21. do 22. siječnja 1924. Saboru je prisustvovalo dvanaest svećenika i šesnaest izaslanika Starokatoličkih župa u Hrvatskoj. Izabran je Sinodalno (saborško) vijeće od četiri svećenika i pet svjetovnjaka. Za prvog biskupa Hrvatske straokatolike crkve jednoglasno je izabran

Hiljade katolika ne mogu se uslijed toga isповijedati, ne mogu primiti svete pričesti, ne mogu se vjenčati, ne smiju dobiti odriješenje u času smrti, ne smije ih svećenik mrtve sprovesti na groblje, ako nisu prije pogazili najuzviše-nije ideale svoje duše. Ne spadaju u nijednu crkvu, ovce su bez pastira, lišeni su svake duhovne utjehe, nikad ne mogu sklopiti brak, nego su osuđeni da živu u konkubinatu, a to samo zato, jer ljube svoju vjeru i svoj narod. Naravna posljedica toga stanja je pristup samostalnoj crkvenoj organizaciji, osnivanju hrvatsko-katoličkih župa, da se katolici, pristaše reformnih ideja, mogu moliti Bogu i vršiti svoje vjerske dužnosti po nauci Kristovog evanđelja. To je u ostalom jedini put, da se uzdrži katolička crkva i da uzmogne vršiti svoju uzvišenu misiju.

Poradi toga molimo Narodnu Skupštinu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca:

Da prema članu XII. Ustava, koji predviđa zakonsko priznanje i onih vjeroispovijesti, koje još kod nas ne postoje, to priznanje proširi i na »Hrvat-sk- (slovensko) katoličke župe« na cijelom području Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Mi nismo nikakova nova vjeroispovijest, nego već priznata katolička sa istim vjerskim istinama i samo nekim nebitnim promjenama, koje iziskuju božje i naravno pravo i čast našeg naroda, a koje će i te kako blagotvorno utjecati, da se u katoličkom dijelu našeg naroda razvije pravi vjerski život, taj te-

melj za opći čudoredni napredak. Naš pokret je boj unutar crkve, a ne proti crkve, a na samostalnu organizaciju sile nas prilike.

Stojeći na stanovištu, da se vjera ne smije miješati u političko-strančarske stvari, baš kao što ne smije služiti tudinskim interesima, hrvatsko-katolicka crkva poći će onim putem, koji joj je odredio Isus Krist, šireći ljubav prema Bogu i bližnjemu.

Ne sumnjamo ni najmanje, da će Narodna Skupština shvatiti veliki čas i odobriti ono za što se katolički dio našeg naroda bori još od vremena slavnog Grgura Ninskog i da se ne će dati nikakvim obzirima skloniti na uništenje pokreta, koji je po svojoj važnosti ravan najvećim pokretima u našem narodu.

U Zagrebu, dne 9. kolovoza 1922.

Župno vijeće »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu«.

Tajnik:
Dr. Stjepan Vidušić

Župnik »Hrvatsko-katoličke župe sv. Križa u Zagrebu«:

Ivan Krst. pl. Cerovski

Predsjednik:
Aleksander pl. Lajer

(Preporod, Zagreb, III/1922., br. 9, 77-78.)

dotadašnji kanonik i župnik grada Splita don M. Kalogjerá.

Dan prije otpočinjanja Sinode **don Niko Kalogjerá** je gradskom poglavarstvu u Splitu dostavio dopis o istupu don M. Kalogjerá iz Katoličke crkve i prijelaz na starokatolicizam. Kalogjerin izbor za starokatoličkog biskupa bio je službeno potvrđen od Ministarstva vjera u Beogradu. Sam izbor nije bio dovoljan da se zadovolje svi potrebni uvjeti za legalno obavljanje biskupske vlasti. Još je bilo neophodno provesti biskupsko posvećenje. U tu svrhu Vidušić i novoimenovani biskup Kalogjerá u veljači 1924. odlaze u razne europske zemlje (Austriju, Švicarsku, Njemačku, Nizozemsku, odande u rusko područje te ponovo u Nizozemsku). Zahvaljujući navodnim Vidušćevim vezama u Švicarskoj, biskup Kalogjerá je svečano posvećen 25. veljače 1924. u Utrechtu (Nizozemska) od nadbiskupa **Franje Kenincka** i biskupa haarskog **J. van Vlijmena** u metropolitanskoj crkvi sv. Gertrude u prisutnosti osmorice svećenika.

Nekoliko dana kasnije M. Kalogjerá je poimence izopćen iz Katoličke crkve.

Posredstvom Pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju Ministarstvo vjera priopćilo je svim područnim vlastima da je Hrvatska starokatolička crkva na zakonu osnovana vjerska zajednica:

«Gospodin Ministar Vera donio je 4. ovoga mjeseca (travnja) pod br. V.M. 1081 slijedeće rješenje: U povodu nastalih pitanja o zakonskom priznanju i organizaciji Hrvatske Starokatoličke Crkve, te o verskim prelazima u njezino članstvo, izdajem na osnovu člana 4. Uzakonjene Uredbe o privremenom Ustrojstvu Ministarstva Vera, ovo objašnjenje: Kako sam već rješenjem od 18. decembra 1923. godine V. K. broj 3.389 imao prilike objasniti, Starokatolička Crkva spada u red kod nas ustavno usvojenih vera. A kod ustavnog je

usvajanja i zakonskog priznanja vjeroispovesti odlučno pitanje nauke, bogoslužja i unutrašnjeg ustrojstva konfesijske organizacije, dočim što se tiče naziva njezina doista je, da ovaj ne sadrži ništa, što bi bilo protivno zakonu ili moralno zazorno. Zato nema zapreke, da si usvojene i zakonito priznate konfesije unutar ovih općenitih granica po volji odabiru nazive, u koliko se dakako pri tome ne ogrešuju o pravo ime spram koje od postojećih vera u Državi. Naročito pak nema zapreke, da si pojedine konfesije, kojima nauka dopušta nacionalnu organizaciju, u naslove uzimaju narodna imena. Tim razlozima vođen, ja sam rešenjem od 25. januara 1924. godine V. broj 1.603 primio na znanje i saglasio se zaključcima prve sinode 'Hrvatske Starokatoličke Crkve' održane u Zagrebu dne 21. i 22. januara ove godine, koja je:

a) izabrala Sinodalno Veće sastavljeno iz ovih članova: Ivan K. Cerovski, svećenik u Zagrebu, Mate Jakšić, industrijalac u Karlovcu, Aleksandar Lajer, nadsavjetnik u Zagrebu, Josip Luketić, svećenik u Zagrebu, dr Adolf Sajfert (Seiwerth), univerzitetski profesor u Zagrebu, dr. Alfons Šemper, ljekar u Zagrebu, dr. Zvonimir Vargović, sudija u Koprivnici i dr. Stjepan Vidušić, svećenik u Zagrebu;

b) izabrala Biskupa, Marka Kalogjeru, bivšeg kanonika Stolnog Kaptola u Splitu;

c) potvrdila opstojanost triju svojih župa: Zagreb, Karlovac i Koprivnica - narodne izbore njihovih župnika i to: Ivana K. Cerovskoga za Zagreb, dra Stjepana Vidušića za Karlovac i Josipa Luketića za Koprivnicu;

d) uoblastila Sinodalno Veće, da uredi odnose između Hrvatske Starokatoličke Crkve i državne vlasti u Kraljevini Srbia, Hrvata i Slovenaca.

Međutim, ustavnim usvajanjem Starokatoličke Crkve i nadležnim odobrenjem njezine organizacije u našoj Kraljevini pod nazivom 'Hrvatske Starokatoličke Crkve' nisu ni u kojem pogledu iznevjereni postojeći međuverski zakoni, kojima je u pojedinim oblastima uredeno istupanje iz vere i verski prelaz.

O tom se sve područne oblasti obavešćuju putem 'Narodnih Novina' mjesto svake posebne intimacije. U Zagrebu, dne 29. travnja 1924. Pokrajinski Namjesnik za Hrvatsku i Slavoniju, Čimić, v. r.«

Konačno je ukazom kralja Aleksandra M. Kalogjerá postavljen za prvog biskupa Hrvatske starokatoličke crkve: »Njegovo Veličanstvo Aleksandar I. po milosti Božjoj i volji narodnoj Kralj, Srba, Hrvata i Slovenaca, na predlog moj izvoleo je, Ukazom Svojim od 10. juna 1924. god., rešiti, da se za Biskupa Hrvatske Starokatoličke Crkve postavi **Marko Kalogjerá**, sa godišnjom platom od deset hiljada Dinara. Ministar Vera Dr. Voj. Janjić.«

Adolf Seiwerth

Nakon izdavanja službenih dokumenata Hrvatska starokatolička crkva je ostvarila svoje potpuno ozakonjenje i državno priznanje. Od tog trenutka život te vjerske zajednice krenuo je vlastitim putem - putem koji je obiloval nesuglasicama i sporovima koji su često ugrožavali njezinu stabilnost i egzistenciju.

Izvori i literatura (izbor):

Stjepan BAKŠIĆ, *Vjerske sekte u našim krajevima. pokret t. zv. reformnog klera. Staro-katolici*, Zagreb, s.a.

Dr M.(ilivoj) B.(ARBARIĆ), «U povodu desetogodišnjice smrti prvog biskupa Hrvatske starokatoličke Crkve Marka Kalogjerá», *Glasnik Hrvatske starokatoličke Crkve*, (Zagreb), XIX/1966., br. 6;

N.(ikola) C.(ERJAK), *Katolički svećenici svojemu narodu*, Koprivnica, 1920.;

Ante DONKOVIĆ, «Stjepan Radić», *Starokatolik*, (Zagreb), IV/1928., br. 8;

A. DONKOVIĆ i Stjepan VIDUŠIĆ, *Katolički svećenici svojemu narodu o Hrvatskoj katoličkoj crkvi*, Zagreb, 1921.;

Josip GUNČEVIĆ, «Godišnjica pokreta nižeg klera u Jugoslaviji», *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, (Djakovo), XLVIII/1920., br. 3-4;

Juraj KOLARIĆ, *Kršćani na drugi način*, Zagreb, 1976.;

Voj.(islav) KUJUNDŽIĆ, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu*, Beograd, 1940.;

Starokatolička crkva u Jugoslaviji, Beograd, 1960.;

Ivan LAZIĆ, «Pravni položaj vjerskih zajednica u staroj i novoj Jugoslaviji», *Naše teme*, (Zagreb), 1967, br. 6;»

Božo MILOŠEVIĆ, *My Conversion or Why I Left the Church of Rome*, New York, 1948.;

Ivan MUŽIĆ, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji. Politički i pravni aspekti konkordata između Svetе Stolice i Kraljevine Jugoslavije*, Split, 1978.;

Ivan MUŽIĆ, *Masonstvo u Hrvata (Masoni i Jugoslavija)*, Split, 1984.;

Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948.;

Niko PETRIĆ, *Rane u katoličkoj crkvi*, Split, 1917.;

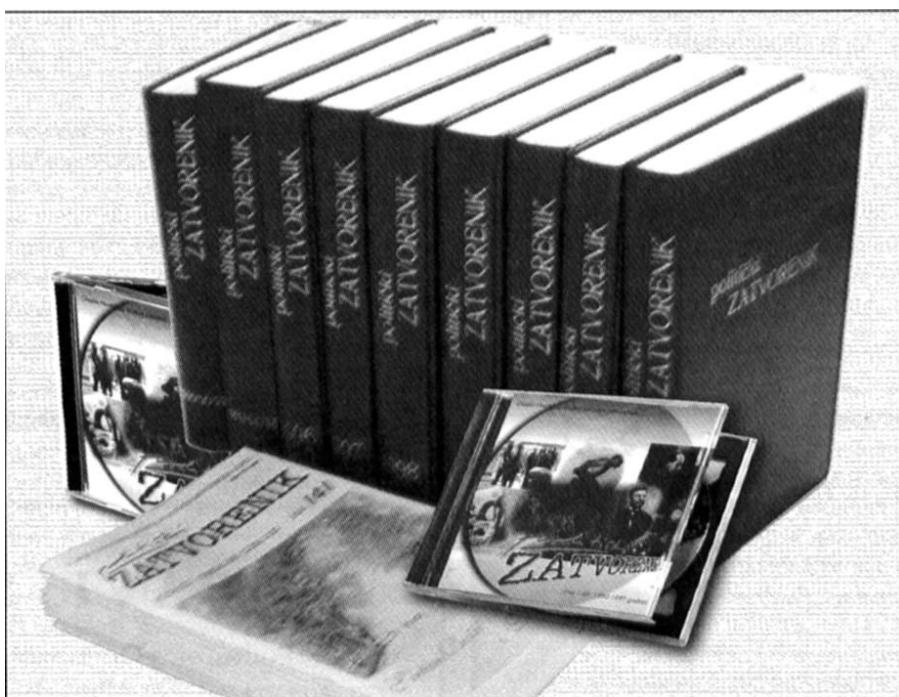
Crkva sv. Antuna u Stenjevcu, posvećena 15. VIII. 1927.

- N. PETRIĆ, «Reformacija katoličkog klera», *Jugoslavenska Njiva*, (Zagreb), III/1919., br. 12;
- N. PETRIĆ, *Kad rimska crkva progoni (Povijest moje suspenzije)*, Zagreb, 1920.;
- N. PETRIĆ, *Temeljna načela Hrvatske Starokatoličke crkve*, Split – Zagreb, 1929.;
- N. PETRIĆ, «Uspomene iz reformnog pokreta», u: *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, (Zagreb), za god. 1934.;
- N. PETRIĆ, «Uspomene iz godine 1917», Hrvatski katolički kalendar *Grgur Ninski*, za god. 1937.;
- N. PETRIĆ, «Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1918. i 1919», *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, za god. 1938.;
- N. PETRIĆ, «Hrvatski reformni pokret. Uspomene iz godine 1919», *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, za god. 1939.;
- Franko POTOČNJAK, *Malo istine iz naše nedavne prošlosti*, Zagreb 1921.;
- SVEĆENIK NADBISKUPIJE ZAGREBAČKE, *Reformni pokret u Hrvatskoj*, Zagreb, 1920.;
- D.(ragutin) TOMAC, «Jedan pokušaj reforme u katoličkoj Crkvi», *Nova Evropa* (Zagreb), 1923., knj. VII, br. 8-9;
- D. TOMAC, *Sud rimokatoličke crkve o hrvatskom starokatoličkom biskupu Marku Kalogjera*, Zagreb, 1926.;
- D. TOMAC, «Preteče organizacije Hrv. Starokatoličke Crkve u Zagrebu», *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, za god. 1934.;
- D. TOMAC, «Staro-katolička župa u Koprivnici», *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, za god. 1934.;
- Vladimir VUČIĆ, «Reformni pokret», *Starokatolički glasnik* (Zagreb), 11/1963., br. 6, 7, 8, 11-12;
- Stjepan ZAGORAC, *Narodna crkva i katolicizam*, Zagreb, 1925.;
- «Ispovijest jednog svećenika», *Hrvatska Njiva*, II/1918., br. 40;
- «Apostazije katoličkih svećenika», *Jugoslavenska Njiva*, III/1919., br. 29.
- «Moj grijeh», *Jugoslavenska Njiva*, III/1919., br. 6;
- «Reformni pokret Hrvata-katolika. Od god. 1917. do god. 1923»; *Hrvatski katolički kalendar Grgur Ninski*, za god. 1931.;
- Savremene želje katoličkog nižeg klera države SHS*, Bjelovar, 1919.;
- Hrvatska Njiva*, (Zagreb);
- Hrvatska Straža*, (Rijeka);
- Katolički List*, (Zagreb);
- Narodna Politika*, (Zagreb);
- Narod*, (Split);
- Nova Reforma*, (Zagreb),
- Novo Doba*, (Split);
- Obzor*, (Zagreb);
- Preporod*, (Zagreb);
- Reforma*, (Zagreb);
- Riječ*, (Zagreb);
- Riječ SHS*, (Zagreb);
- Starokatolik*, (Zagreb).
- Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Fond akvizicije, br. 26, Osobna ostavština dra Dragutina (Jerka) Tomca.

(*Svršetak*)

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 -141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovićeva 15 u Zagrebu, na telefon: **01 / 46 15 437, 46 15 438** ili na mail: **hdpz-sred@hdpz.htnet.hr**
po cijeni od **140,00 kn.**

SMRT VELIKOG DOBROČINITELJA

Javljam tužnu vijest da je 28. lipnja u Požegi umro veliki dobročinitelj hrvatskih uznica g. Ivan Sertić.

Njegova je obitelj udomila mnoge naše majke i rodbinu u vrijeme našeg tamnovanja. Kuća mu se nalazila preko puta KPD-a a naši su posjetitelji u vrijeme hladnoće i kiše kod obitelji Sertić našli sklonište i utopljenje. Iako su i sami bili oskudni, bolje reći siromašni znali su utješiti naše uplakane majke koje su dugo čekale pred vratima zatvora da nam predaju pakete. Često puta su bahate stražarice rastezale vrijeme pregleda paketa ili radi bilo čega odgađale posjet, pa su naši posjetitelji morali čekati i drugi dan. Kad bi zakasnili na vlak, pod svoj krov primali su ih susretljivi domaćini Sertić. Znali su Sertićevi, da ih UDB-a kontrolira, ali su oni unatoč svemu imali veliko srce i savjest dobrog prijatelja.

Zbog te velike usluge koju su pružali našim majkama, pri prvom dolasku žena robijašica u KPD u Požegu, sada u slobodnoj Hrvatskoj, 1993., predstavnice robijašica - članice HDPZ-a u ime Središnjice posjetile su obitelj Sertić i uručile pisanu zahvalnicu za njihovu hrabrost i ljubav.

Zahvalnicu je primio gospodin Sertić, čija je supruga, na žalost već ranije umrla. Zato preporučujem svim političkim zatvorenicama da mole za dušu ovog plemenitog čovjeka.

(K.P.)

GDJE NABAVITI KNJIGU DON BALDA MLADOŠEVIĆA?

Knjigu don Balda Mladoševića «Gospodin je bio moja snaga» moguće je po cijeni od 50,- kuna, nabaviti u Podružnici HDPZ-a Dubrovnik, Ulica Josipa Kosora br. 2 (podrum), p.p. 289, 20000 Dubrovnik, tel./faks: 020/333-340. Radno vrijeme podružnice je petkom od 8.00 do 10.00 sati.

U SPOMEN IVANU ŠPANOVIĆU

Ivan je Španović rođen 29. prosinca 1923. u Mošćenici, Petrinja, a umro je 19. kolovoza 2004. Naš Ivan proglašenjem NDH 1941. rado se odazvao pozivu ondašnje vlasti i svrstao se u postrojbu Hrvatske vojske, da bi branio svoju novostvorenu državu. Znamo što se dogodilo i događalo u četverogodišnjem ratu i ispalо je da je bio na gubitničkoj strani. Njegova postrojba morala se povlačiti prema zapadu s uvjerenjem, da će ih Zapad zaštiti od nadirajućeg zla. Dogodilo se obrnuto: umjesto zaštite, doživio je razoružanje, likvidaciju vojnika i civila, kako na samom Bleiburgu i Mariboru, tako i na zloglasnom Križnom putu sve do Makedonije.

Nakon kalvarije koju je preživio, po povratku kući uhićen je 27. veljače 1946. i presudom Okružnog suda u Petrinji osuđen na kaznu lišenje slobode s prisilnim radom u trajanju od 15 godina i gubitkom političkih i gradanskih prava u trajanju od 7 godina. U presudi stoji doslovce "*zbog kaznenog djela počinjenog sudjelovanjem u hrvatskoj vojski mobiliziranog tijekom drugog svjetskog rata*".

I to je sav zločin našega Ivana. Nakon odlaska na izdržavanje kazne u Staru Gradišku, odlukom Prezidija FNRJ, 31. prosinca 1951. biva oslobođen daljnog izdržavanja kazne, tako da je odrobijao pet godina deset mjeseci i dvanaest dana. Nakon izlaska iz zatvora zapošjava se, stvara obitelj, ali mu nikad ne zaboravljuju "nazovi zločin" i uviјek je smatran građaninom drugoga reda. Od našeg Ivana oprostili su se predstavnici HDZ Petrinje i tajnik HDPZ-a Sisačko-moslavačke županije, te izrazili sućut obitelji Španović, a dragom Ivanu izrazili vječnu slavu i hvalu, te mu zaželjeli laku hrvatsku zemlju, koju je neizmjerno volio i za koju je robijao. (Vladimir Vražić, tajnik podružnice)

O B A V I J E S T

HDPZ Podružnica Dubrovnik preselila je u nove prostorije na adresi: **Ulica Josipa Kosora br. 2 (podrum)**, u Dubrovniku, te ima **novi broj telefona/telefaksa: 020/333-340**. Radno vrijeme: petkom od 8.00 do 10.00 sati. Broj poštanskog pretinca (p.p. 289, 20000 Dubrovnik) ostao je nepromijenjen.

U SPOMEN LADISLAVU HAJBI

Na ispraćaju pok. Ladislava Hajbe u vječni počinak oprostio se njegov bivši predsjednik i dugogodišnji suradnik **Vjekoslav Kumrić**, a s nekoliko stihova izrekao je zadnji pozdrav **Slavko Čamba**. U ime Središnjice HDPZ-a oprostila se bivša predsjednica društva:

Poštovana suprugo, rodbino i prijatelji; dragi naši politički supatnici.

Isusovac **p. Milan Pavelić** zapisao je u svojoj pjesmi: "Život kratak, a smrt stalna / Njoj se ne zna dan i čas / Ako vrijeme gubiš danas, nećeš ga imati u zadnji čas!" Bože, kako je ovo duboka istina. A mi ljudi u trci života, malo mislimo da je naš život tek, samo put u vječnost. Smrt je samo prijelaz iz ove doline suza u vječnost.

Za nas, koji ostajemo iza pokojnika uz kojega nas je vezala bilo krvna nit ili prijateljstvo, uvijek je gubitak i rastanak težak i bolan. Svakako je posebno bolno ako se treba rastati od čestitog čovjeka, koji je u životu bio susretljiv i brižan za svakoga.

Naš Ladislav je u mladosti bio hrvatski časnik. Branio je svoju NDH. Prošao je teški križni put, a za svoju Hrvatsku odrobijao je duge godine u Lepoglavi i Staroj Gradiški. Po izlasku s robije jedva se zaposlio. Znate, politički, upravo hrvatski politički zatvorenici stalno su bili pod okom UDB-e. Posao su teško dobivali u struci, već se radilo bilo što i bilo gdje, samo da se nekako preživi.

Laci je pomalo prkosio sodbini jer je uvijek bio buntovne naravi. Nije savijao glavu. Ostao je čvrst i vjeran svojoj vojničkoj zakletvi da će se uvijek boriti za Hrvatsku. Bio je sretan, kad je dočekao novu zoru i 1990. svoju slobodnu Hrvatsku. Odmah se svjesno i odlučno svrstao pod barjak **dr. Franje Tuđmana**.

Čim je organizirano Hrvatsko društvo političkih uznika, od prvog dana je naš član. Osnutkom vaše županijske podružnice već na osnivačkoj skupštini Laci je izabran za tajnika podružnice. Na toj dužnosti radio je gotovo sedam godina. Povukao se prije godinu dana, kad je bolest počela razarati njegov organizam. Svaki član iz vaše podružnice svjestan je koliko je Laci dobra učinio. Naoko grub, imao je široko i dobro srce za svakog člana. Uporno se brinuo da svi politički zatvorenici ostvare svoja prava po zakonu. Hajba je svakodnevno tražio od Administrativne komisije i Vlade da poštuju Zakon. Savjesno je dijelio socijalnu pomoć siromašnim članovima koju smo dobivali iz Vladina proračuna, sve dok to nije ukinuto. Od 2000. za HDPZ nastaju teži dani, svaka pomoć je obustavljena. Kao tajnik podružnice, kad nije bilo prikladnih službenih prostorija Laci je u svom stanu vodio društvene poslove i rado primao članove. Vjerujem da će ga mnogi članovi pamtitи po dobru.

Ja sam iz Zagreba došla da se u ime Središnjice HDPZ-a i u ime predsjednika **g. Jure Knezovića** oprostim od ovoga čestitog političkog robijaša. Došla sam se oprostiti od dragog prijatelja s kojim sam više od šest godina surađivala dok sam bila predsjednica naše Udruge. Zbog svega toga, dragi Hajba, želim da u miru počivaš u njedrima ove tvoje drage Hrvatske koju si volio. Moja sućut supruzi i rodbini!

(K.P.)

NEMAMO VIŠE LADISLAVA HAJBU!

Bil je lepi sončeni den dok smo 16. srpnja na prestranom koprivničkom groblju odpratili vu Večno počivalište našega tajnika, koprivničke podružnice društva političkih robijaša gosp. Ladislava Hajbu. Nad pokojnikom oprostili su se predsednik istoga društva gosp. Slavko Kumbrić i draga nam naša negdašna predsednica HDPZ-a gdje. Kaja Pereković, koja je rekla:

Pokonji Laci vu svoje mladosti bil je ponosni vojnički časnik NDH. Zato je od Tita puno let roboval, prezivel svoju kalvariju vu Lepoglave i Gradiške. Ponosni smo na Te - rekla je dalje naša Kaja - kaj si bil takov, kaj si bil do smrti naš. Znamo, življenje Te neje milovalo, nego teretilo sakavem skušenjem. Ostavil si za sebom svetle trage, nam živem, lepe primere krščanstkoga življenja i hrackoga rođoljuba. Spomeni na Te, pokonjik dragi, žive vu srcaj našaj, koji Te pamtim i volimo. Tvoje verne suspruge koja je isto s Tebom robovala, Tvoje kćerke, zetu, unukam, rodbine, brojnjem prijatelom, pajdašom, koji so Te došli spratiti - vupućujem gliboko sućut, A Tebe, moj verni suradnik, želim, nek Ti je leka ova domaća Tvoja podravska zemlica.

Sprevoda je vodil p. Petar, župnik župe franjevačke cirkve z Koprivnice, koj je isto rekao o pokonjiku dirlive reči. Gosp. S. Č. član iste podružnice robijaša, nad rasprtem grobom, posle "Lepe naše" oprostil se ke od pokojnika, z nekuliko poetskemi rečima: «Fala Ti, Laci za puno toga / kaj si napravil za se nas. / Bil si borec HRVACKOGA roda / - gde se je čul Tvoj rečni glas. / Počivaj mirno v podravske grude / kojo si tuliko imal rad. / Leka Ti bila zemlica rodna! / Ladislav Hajba - z nami, si sad! / Za Polgovnika i Dom SPREMNI!

(Slavko ČAMBA)

U SPOMEN

GRLICA CURIŠ

(1923.-3. ožujka 2004.)

Laka joj bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

MARIJA STARČEVIĆ

(1935.-25. studeni 2003.)

Laka joj bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

IVAN BAŠIĆ

rođen 11. srpnja 1922. u Islamu

Latinskome, Zadar

preminuo 6. srpnja 2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zadar

U SPOMEN

IVAN ŠPANOVIĆ

1923.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – podružnica
Sisačko-moslavačka

U SPOMEN

IVAN SERTIĆ

preminuo 28. lipnja 2004.

u 82. godini života

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

LADISLAV HAJBA

preminuo u 81. godini života

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

NIKOLA ZEBIĆ

1924.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – podružnica
Sisačko-moslavačka

U SPOMEN

ATILIO DUŠIĆ

rođen 6. kolovoza 1932. umro

27. kolovoza 2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Pazin

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

ĐURO PREGOREC

6. kolovoza 1926. – 28. svibnja

2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

U SPOMEN

FRANJO FAK

1914.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

U SPOMEN

TOMO TRGOVAC

1919.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

U SPOMEN

MIRKO PULJEK

1914.-2004.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Krapina

U SPOMEN

ZVONIMIR GORIČKI

preminuo 23. kolovoza 2004. u

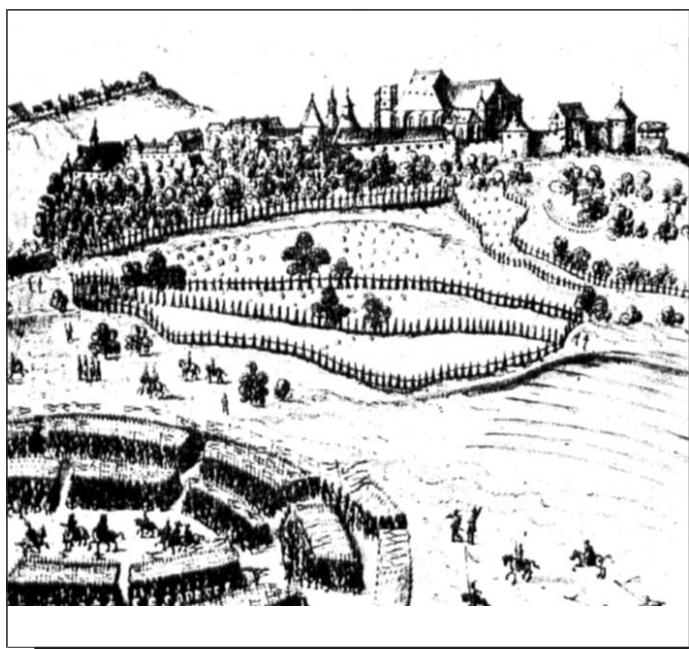
82. godini života

Laka mu bila hrvatska zemlja!

IN THIS ISSUE

The central part of the 150th issue of *Politički zatvorenik* is devoted to **Dr. Mile Budak**, the Croatian writer, politician and diplomat, who was executed in 1945. Budak emerged in Croatia's public life on the eve of the First World War as a member of movement *Mlada Hrvatska*. In those days, he started publishing his works, and by the beginning of the Second World War, he became one of Croatia's most prominent and popular writers. After 1918, Budak worked as a writer and attorney in Zagreb, and became one of the leading persons in the Croatian Party of Rights, whose aspirations towards an independent Croatian state were unconditional. In political processes, he was defending the accused Croatian nationalists and communists. After the assassination of Croatian representatives at the National Assembly in Belgrade (1928) and the proclamation of the monarchic and fascist dictatorship of King Aleksandar (1929), Budak was accused of inciting armed operations against the regime, and spent about seven months in prison without trial.

On 7 June 1932, in broad daylight in the centre of Croatian capital, police agents attempted to assassin Budak, and smashed his skull with an iron stick. The year before, a well-known Croatian philosopher and journalist, a world-famous Albanologist **dr. Milan Šufflay** was murdered in Zagreb in a similar manner. Even **Albert Einstein** and **Heinrich Mann** publicly protested against Šufflay's murder.

Bishop's citadel in Zagreb 1639.

Having recovered after the attempted murder, Budak emigrated with his wife trying to save his life and became a member of the Ustasha movement. The purpose of that movement was to establish Croatian state by use of all means, including armed conflict. Budak remained in Italy until 1938, when he returned to Croatia. Upon his return to Croatia, he was spreading the Ustasha ideas and starts publishing the weekly magazine "Hrvatski narod", which was soon being published in 80,000 copies. Yugoslav regime prohibited "Hrvatski narod" in 1940 and put many prominent Croatian nationalists into

concentration camps in Lepoglava and Kruščica. Budak was not among the prisoners, but at that time his wife **Ivka** was found dead. The circumstances of her death will always remain mysterious.

After the attack of the Axis forces on Yugoslavia, preconditions were created for the realisation of a centuries-long aspiration of the Croatian people to have an independent state, and the Independent State of Croatia was established. In the first government, Budak was the minister of religion affairs and education. After several months, he became the envoy in Berlin, and was subsequently appointed minister of foreign affairs. He was also the president of the Croatian Writers' Society and a member of the Croatian Academy of Science and Art.

As a prominent member of the Ustasha movement and a senior official, Budak saved many Croatian public workers, who were threatened in the war-time chaos because of their Yugoslav orientation, and sometimes because of their different ideologies. His best-known protector was undoubtedly the greatest Croatian writer of communist orientation, Miroslav Krleža. Although due to international circumstances the then Croatian government had to manoeuvre and often pass discriminatory regulations, especially against Jews and Romanies, like the majority of state officials, Budak was not attaching great importance to ideological issues. Although Ustashas' opponent, a famous Croatian sculptor **Ivan Meštrović** cited Budak's words: Let Croatia even be a communist republic, just let it be an independent state!

Despite that, like all other Croatian patriots, Budak was proclaimed a fascist by the communist partisan government in 1945. The investigation against him, the prime minister and the president of the movable court-martial lasted one afternoon. Without the presence of defence attorney, it was carried out by a lawyer without degree. The trial was held the following day, at which the accused persons were sentenced to death. At the trial again they did not have defence attorneys. There was no possibility of appeal against the verdict, so that the sentence was executed as early as on 7 June 1945, on the date of the attempted murder of Budak.

Due to the controversy in the Croatian public provoked by individuals' attempt to put up a memorial plaque in Budak's home village, the editorial board has decided to publish a number of articles about that prominent political prisoner and politician. First, the Appeal of 120 public workers, which appeared in August 2004, and which has in the meantime been signed by new signatories. The Appeal requests that all processes carried out in the period of totalitarian regime be annulled, including the one against Budak. We shall publish in sequels Budak's curriculum vitae written by the well-known Croatian historian **Jere Jareb, Ph.D.** Also, the editor-in-chief **Tomislav Jonjić** publishes a negative review of the ideologised monograph on Budak, written by academician **Ivan Petrinović**. The purpose of all these texts is to show that in Croatian society there still exist strong forces which oppose the revision of the perceptions imposed by the Yugoslav communist government.

IN DIESEM HEFT

Der Hauptteil des 150-sten Heftes Politicki zatvorenik ist dem 1945 hingerichteten kroatischen Schriftsteller, politiker und Diplomaten **Dr. Mile Budak** gewidmet. Als Angehöriger der Bewegung Mlada Hrvatska (Junges Kroatien) trat Budak, kurz vor dem Ersten Weltkrieg, ins kroatische öffentliche Leben ein. Zu dieser Zeit begann er seine literarischen Werke zu veröffentlichen und wurde so, vor Beginn des Zweiten Weltkrieges, zu einem der wichtigsten und populärsten kroatischen Schriftsteller. Nach 1918 wirkt Budak als Schriftsteller und Rechtsanwalt in Zagreb und wird einer von den Anführern der Kroatischen Rechtspartei, die bedingungslos die staatliche

in Italien blieb Budak bis 1938 bis er nach Kroatien zurückkehrte. Als er nach Kroatien zurückkehrt verbreitet er ustašas Ideen und gibt die Wochenzeitschrift «Hrvatski narod» heraus, welche in Kürze die Auflage von 80.000 Exemplaren erreicht. Das jugoslawische Regime verbietet 1940 die Herausgabe «Hrvatski narod» und sperrt eine Vielzahl bekannter kroatischen Nationalisten in Konzentrationslagern wie Lepoglava und Kruščica ein. Budak befindet sich nicht unter den Internierten, doch findet man seine Frau **Ivka** zu dieser Zeit tot auf. Die Umstände ihres Todes blieben ständig unaufgeklärt.

Nachdem durch Angriff der Achsenmächte an Jugoslawien, die Voraussetzungen zur Verwirklichung dem Jahrhunderte alten Bestrebens der Kroaten nach staatlicher Verselbständigung gegeben waren, wurde der Unabhängige Staat Kroatien ausgerufen. In der ersten Regierung wird Budak Minister für Religion und Unterricht. Nach einigen Monaten geht er als Gesandter nach Berlin und wird danach zum Aussenminister ernannt. Er war auch Mitglied des kroatischen Schriftstellerverbandes und Mitglied der Kroatischen Akademie der Wissenschaften.

Als bekannter Angehöriger der Ustašabewegung und hoher Staatsträger, rettet Budak viele kroatische Öffentlichkeitsarbeiter, denen in diesem Wirrwarr wegen jugoslawischer Orientierung und manchmal wegen verschiedener ideologischer Überzeugung, Gefahr drohte. Sein bekanntester Schützling ist zweifellos der größte kroatische Schriftsteller kommunistischer Orientierung, **Miroslav Krleža**. Obwohl die damalige kroatische Regierung, wegen internationalen Verhältnissen taktisieren musste und oft diskriminierende Vorschriften, besonders gegen Juden und Romen verabschieden musste, legte Budak sowie auch ein überwiegender Teil staatlicher Träger, keinen Wert auf allzugroße Bedeutung ideologischer Fragen. Der bekannte Ustašagegner und große kroatische Bildhauer **Ivan Meštrović** verzeichnete Budak's Worte: Kroatien kann auch eine kommunistische Republik werden, die Hauptsache sei aber es bleibt ein unabhängiger Staat!

Im Gegensatz dazu haben kommunistische Machthaber 1945 sowohl Budak als auch alle andere Patrioten zu Faschisten erklärt. Die Untersuchung gegen ihn, sowie Regierungspräsidenten und Präsidenten des Standgerichtes dauerte einen Nachmittag lang, ohne Beisein eines Verteidigers und von einem Juristen, der das Studium nicht beendet hat, geführt. Gleich morgens des nächsten Tages fand der Prozess statt auf dem alle zum Tode verurteilt wurden. Auch auf der Hauptverhandlung blieben sie ohne Verteidiger. Gegen das Urteil gab es keine Möglichkeit Berufung einzulegen und so wurde die Hinrichtung schon am 7. Juni 1945 vollstreckt, genau am Tag des misslungenen Attentats auf Budak.

Im Hinblick auf Streitfragen, die in der kroatischen Öffentlichkeit den Versuch von Einzelnen, in Budaks Geburtsort eine Gedenktafel zu errichten, hervorgerufen hat, entschied sich die Redaktion über diesen bekannten kroatischen Häftling und Politiker mehrere Beiträge zu veröffentlichen. Auf erster Stelle ist ein Appell von 120 Öffentlichkeitsarbeitern, der im August 2004 veröffentlicht wurde und dem sich inzwischen neue Unterzeichner angeschlossen haben. In diesem Appell verlangt man die Annullierung aller Prozesse aus der Zeit des totalitären Regimes, als auch den von Budak. Infolgedessen werden wir Budak's Lebenslauf, dessen Autor der bekannte kroatische Historiker **Dr.sc. Jere Jareb** ist, veröffentlichen. Dazu veröffentlicht der Chefredakteur **Tomislav Jonjić** die negative Rezension der ideologisierten Monografie von Budak, die Akademiemitglied **Ivan Petrinović** geschrieben hat. Das Ziel all dieser Beiträge ist zu zeigen, wie in der kroatischen Gesellschaft noch immer starke Kräfte existieren, welche sich einer Revision der Vorstellungen, die jugoslawische kommunistische Machthaber aufgezwungen haben, weigern.

Zagreber Bischoffsfestung 1796.

Unabhängigkeit Kroatiens anstrebt. In politischen Prozessen vertrat er kroatische Nationalisten und Kommunisten. Nach Ermordung kroatischer Abgeordneten in der Belgrader Volksversammlung (1928) und Ausrufung der monarchofaschistischer Diktatur des König Aleksander (1929), wurde Budak der Anstiftung des bewaffneten Aufstandes beschuldigt und verbrachte, ohne Gerichtsurteil, sieben Monate im Gefängnis.

Mitten am heiligsten Tage, verübten Polizeiagenten im Zentrum der Hauptstadt Kroatiens in Zagreb ein Attentat auf Budak, indem sie ihm mit einer eisernen Stange den Schädel zerschlugen. Auf ähnliche Weise wurde ein Jahr zuvor **Dr. Milan Šufflay**, ein bekannter kroatischer Philosoph und Journalist, Almanologe von Weltruf, ebenfalls in Zagreb getötet. Wegen Šufflays Tod protestierten **Albert Einstein** und **Heinrich Mann**.

Nach Genesung von Folgen des Attentats und in Angst um sein Leben, flüchtet Budak mit seiner Gattin in die Emigration und wird Angehöriger der Ustaša-Bewegung. Ziel dieser Bewegung ist die Errichtung des kroatischen Staates mit allen Mitteln, einschließlich bewaffneten Kampfes. In der Emigration

VOJNI SUD

VOJNE OBLASTI ZAGREBAČKE
JUGOSLAVENSKE ARMIJE
SUĐEĆE KOD VARAŽDINSKE KOMANDE PODRUČJA

Sud br. 263/41

Dne 14. lipnja 1945.

U - I M E - N A R O D A - J U G O S L A V I J E !

Vojni sud vojne oblasti Zagrebačke "K.A." Vijede kod Varaždinske komande područja, donijela je na svome sasjedanju, u kriv. predmetu protiv okrivljenog Pažur Rikarda održanom dne 14. lipnja 1945. u odsutnosti okrivljenog slijedeću:

ODLUKU

Okr. PAŽUR RIKARD "sin Mirka i Gjure rođ. Glatz, rođ. 1914. u Krapini, gdje i živi, Hrvat, rkt. vjers, oženjen, otac jednog djeteta, magister farmacije, vlasnik tt. Sanitarija, bivše vlasništvo Židova Felere, u spopetu u dol. Stubici, ustашki satnik, osuđivan po suđu za zaštitu države radi petokolmaškog, ustaskog rada u emigraciji i Bombaško trovačkih poslova, pobegao sa neprijateljskom vojskom za vrijeme propasti N.D.H.

1. Sto je bio ustashi agent za vrijeme Jugoslavije, pa kan takav emigrirao i u emigraciji vršio trovanja,

dakle time počinio kriv. djelo aktivnog ustastva,

2. Sto je od postanka N.D.H. organizirao ustashi pokret u Krapin i kasnije osnovao "Rikarovu bojnu",

dakle time počinio kriv. djelo aktivnog ustastva,

3. Sto je prve vodio akciju protiv partizana i to kasnije u više navrata tako i kod Sv. Vida opć. Mihovljani, kotar Zlatar, kada je poginulo 21. pripadnika J.A. i bio intelektualnim začetnikom svih gnusnih zločina i masovnog ubijanja,

4. Je time počinio kriv. djela pod t. 1. i 2. djela narodnih neprijatelja opisano u čl. 14. Uredbe o vojnim sudovima a pod 3. djela ratnih zločina opisano u čl. 15. Uredbe o većim sudovima.

Stoga se na temelju cit. Uredbe i u vezi sa naredbom Vrhovnog Staba od rujna 1943., o konfiskaciji.

ODLUCUJE

Pažur Rikard proglašuje se narodnim neprijateljem i konfiscira cijelokupna njegova imovina u korist Narodno Oslobodilačkog Fonda.

Ova odluka postaje pravnečnom odmah.

O B R A Z I O Z E N J E

Okr. Pažur Rikard je okorjeli i zakleti ustasa već odavnina, koji svoja nedjela obzirem na svoju intelektualnu sposobnost radio i u emigraciji. Tako doleskom ustasa na vlast aktivno suradjuje i pokreće ustashi pokret osnivač gloglasnu Rikarovu bojnu koja pljačka, palji ubija i vrši teror nad narodom tog kraja, koji je obziran na ratno stanje i te kako teško našao ta nedjela.

Kao pristalica žesti vojnog propasti N.D.H., ostalim razbojničkim trupama bojcištem, a ne stigne pravane kazne od naroda.

SMRT VAS PRED UGOLOBOVI NARODU !

ZAPISNIČAR:

PREDSJEDATELLJ - KAPETAN

BADINTEROVA KOMISIJA: NASTANAK HRVATSKE DR@AVE I PRIZNANJE NJEZINIH GRANICA NEMA VEZE S USTAVOM SFRJ IZ 1974.

CONFERENCE ON YUGOSLAVIA

ARBITRATION COMMISSION

OPINION No 3

On 20 November 1991 the Chairman of the Arbitration Commission received a letter from Lord Carrington, Chairman of the Conference on Yugoslavia, requesting the Commission's opinion on the following question put by the Republic of Serbia:

"Can the internal boundaries between Croatia and Serbia and between Bosnia-Hercegovina and Serbia be regarded as frontiers in terms of public international law?"

The Commission took note of the aide-mémoires, observations and other materials submitted by the Republics of Bosnia-Hercegovina, Croatia, Macedonia, Montenegro, Slovenia and Serbia, by the Presidency of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) and by the "Assembly of the Serbian People of Bosnia-Hercegovina".

1. In its Opinion No 1 of 29 November 1991, published on 7 December, the Commission found that "the Socialist Federal Republic of Yugoslavia is in the process of breaking up". Bearing in mind that the Republics of Croatia and Bosnia-Hercegovina, *inter alia*, have sought international recognition as independent States, the Commission is mindful of the fact that its answer to the question before it will necessarily be given in the context of a fluid and changing situation and must therefore be founded on the principles and rules of public international law.

2. The Commission therefore takes the view that once the process in the SFRY leads to the creation of one or more independent States, the issue of frontiers, in particular those of the Republics referred to in the question before it, must be resolved in accordance with the following principles:

First - All external frontiers must be respected in line with the principle stated in the United Nations Charter, in the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations (General Assembly resolution 2625 (XXV)) and in the Helsinki Final Act, a principle which also underlies Article 11 of the Vienna Convention of 23 August 1978 on the Succession of States in Respect of Treaties.

Second - The boundaries between Croatia and Serbia, between Bosnia-Hercegovina and Serbia, and possibly between other adjacent independent States may not be altered except by agreement freely arrived at.

Third - Except where otherwise agreed, the former boundaries become frontiers protected by international law. This conclusion follows from the principle of respect for the territorial status quo and, in particular, from the principle of *uti possidetis*. *Uti possidetis*, though initially applied in settling decolonization issues in America

and Africa, is today recognized as a general principle, as stated by the International Court of Justice in its Judgment of 22 December 1986 in the case between Burkina Faso and Mali (*Frontier Dispute*, [1986] ICJ Reports 554 at 565): "Nevertheless the principle is not a special rule which pertains solely to one specific system of international law. It is a general principle, which is logically connected with the phenomenon of the obtaining of independence, wherever it occurs. Its obvious purpose is to prevent the independence and stability of new States being endangered by fratricidal struggles ....".

The principle applies all the more readily to the Republics since the second and fourth paragraphs of Article 5 of the Constitution of the SFRY stipulated that the Republics' territories and boundaries could not be altered without their consent.

Fourth - According to a well-established principle of international law the alteration of existing frontiers or boundaries by force is not capable of producing any legal effect. This principle is to be found, for instance, in the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations (General Assembly resolution 2625 (XXV)) and in the Helsinki Final Act; it was cited by the Hague Conference on 7 September 1991 and is enshrined in the draft Convention of 4 November 1991 drawn up by the Conference on Yugoslavia.